

Василь Ябур
Анна Плїшкова

РУСИНЬСКИЙ ЯЗЫК

у зеркалї новых правил
про основны і середнї школы
з навчанєм русиньского языка

РУСИН І НАРОДНЫ НОВИНКЫ
ПРЯШІВ – 2005

ОДДІЛІННЯ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА І КУЛЬТУРЫ
ІНШТИТУТУ НАРОДНОСТНЫХ ШТУДІЙ І ЧУДЖІХ ЯЗЫКІВ
ПРЯШІВСКОЙ УНІВЕРЗІТЫ

© Авторы: Доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., ПгДр. Анна Плїшкова

**Русинський язык у зеркалі нових правил про основны і середні школы
з навчанєм русинського языка**

Рецензенты: **Проф. Др. Веслав Вітковскі, ПгД.**, Інштитут выходославянської
філології Ягелонської універзیتی в Кракові;
Проф. ПгДр. Осиф Сіпко, к. н., ведучій Катедры русістики і
транслатології Філософичной факулты Пряшівской універзیتی;
Мґр. Івета Мелнічакова, учітелька русинського языка і культуры
Основной школы на ул. Коменського в Меджілабірцях.

Одповідный і технічний редактор, ґрафічна управа: **Мґр. Александер Зозуляк.**

Языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плїшкова.**

Выдав **Русин і Народны новинкы** як свою 11. публікацію (або 68. публікація
приправлена редакціев під таков істов назвов).

Фінанцоване Міністерством школства СР.

Тоту публікацію ани нияку ей часть не мож репродуковати без поволїня
властника авторських прав.

Выдания друге.

**„Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 19. mája 2005,
rozhodnutím číslo CD-2005-13545/14236-1:094 ako učebnicu Rusínskeho
jazyka pre základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka s plat-
nosťou od 1. septembra 2005.“**

ODDELENIE RUSÍNSKEHO JAZYKA A KULTÚRY
ÚSTAVU NÁRODNOSTNÝCH ŠTÚDIÍ A CUDZÍCH JAZYKOV
PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY

© **Autori: Doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc., PhDr. Anna Plišková**

**Rusínsky jazyk v zrkadle nových pravidiel pre základné a stredné školy
s vyučovaním rusínskeho jazyka**

Recenzenti: **Prof. Dr. Wiesław Witkowski**, Inštitút východoslovanskej filológie
Jagelonskej univerzity v Krakowe;
Prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc., vedúci Katedry rusistiky a transla-
tológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity;
Mgr. Iveta Melničáková, učiteľka rusínskeho jazyka a kultúry na
Základnej škole na ul. Komenského v Medzilaborciach.

Zodpovedný a technický redaktor, grafická úprava: **Mgr. Alexander Zozulák.**

Jazyková redaktorka: **PhDr. Anna Plišková.**

Vydal **Rusín a Ľudové noviny** ako svoju 11. publikáciu (alebo 68. publikácia
prípravená redakciou pod tým istým názvom).

Financované Ministerstvom školstva SR.

Túto publikáciu ani žiadnu jej časť nie je možné reprodukovat' bez povolenia
vlastníka autorských práv.

Vydanie druhé.

Sadzba a tlač: DATAPRESS, s. r. o., Prešov.

ISBN 80-88769-61-2

Вступне слово

В януарі 1995-го року був на Словеньску кодифікований русинський літературний язык, сформований на основі єдного з русинських діалектів. Были вытворены штандартны нормы русинского языка про Русинів на Словеньску, котры ся по кодифікації стали офіціалным (штандартізованим, кодифікованим) языком Русинів на Словеньску. Были выданы **Правила русинского правопису** (1994) і **Орфографічний словник русинского языка** (1994), найголовнішов задачов котрых было: на основі писма (графікы) і правопису (орфографії) предложыти сістемный опис графічных средств, котрыма ся фіксує примарна реч, то є звукова подоба языка, чім ся вытварять єго писемный прояв. Од самого зачатку при кодифікації правил русинского правопису сьме ся старали притримовати як сучасных трендів модерной лінгвістики, так і виходити з овіреных прінципів правопису іншых славянських языків, главно фонемного (фонологічного) прінципу, подля котрого кождій фонемі (ці єй звуковій реалізації) одповідать окрема графема. І кідь бы ся автономія графічної сістемы в порівнаню з фонемнов сістемов виділа дость значна, і так обидві тоты сістемы все будуть творити цілостну сістему, бо то суть, властно, все два варіанты єдной сістемы.

Віриме, же **Правила русинского правопису** успішно выповнили свою задачу в становліню основных правил русинского правопису в области графічної фіксації устного языкового прояву, хоць наісто не были бесспорны ани бесхыбны.

Правила правопису і орфографічний словник сьме все од самого зачатку кваліфіковали як єдну з першых спроб знормованя писемного прояву, зато в многих аспектах небесспорну. Было нам яснє, же многы правила і установліня будуть потребовати далше доповніня, зміны, глубіше раскрытя або і цалком іншый приступ к дакотрым явам. Зато сьме просили вшыткых читателів русинських текстів розлічного характеру, слухателів русинского говореного слова, вшыткых тых, што люблять русинське слово, русинський язык, абы нам заганыли свої припоминкы, свої увагы ці думкы о проблемах языка, свої предложія і уточніня, котры будуть вдячно прияты і максіално обектівно посужены. Пришло їх выше пятьдесят і за вшыткы вам барз красно дякуєме. І з них видно, же проблематіка літературного языка, языковы нормы не суть про нас рівнодушныма, не є нам єдно нелем што пишеме, але і як пишеме.

Над проблематіков змін сьме ся задумовали дость довго, бо причін к тому было тых много. Мы од зачатку стояли на позиціях, высловлєных уж у вступнім слові правил, же многы нашы положія і установліня не суть доконалы, же ся мусять поступні выліпшовати і доповняти, або к дакотрым находити цалком іншый приступ при їх рішіню. Може сьме не были цалком

пересвідчены, ці є уж 10 років дость на то, жебы ся зробили в правилах да-
якы радикальны змѣны. Многы узнаваны языкознателї нам радили почекати тых 10 років, главно на реакцію молодшого покоління, про котре властні
тоту норму твориме, про котре быв акурат того року закінченый цікл
учебників од першой аж по девѣту класу основных школ і про першу аж
четверту класу середніх школ. А їх погляды сьме до увагы брали, бо бы
сьме хотїли, жебы ся їм наш і їх язык любив.

Далшы проблем реалізації змін вивставав і вивстає (а мусили сьме сі
го перед змѣнами выяснити), **ці брати до увагы тзв. цілорусинський
язык**, інакше повіджене – ці брати огляд на іншы варіанти русинського
языка (підкарпатський і лемківський), **або позерати на нашу норму лем
з нашого аспекту**. Бо хто добрі познать наши правила, так знає, же мы
там маєме дакілько одказів на тзв. цілорусинський аспект. Кідь го не бу-
деме брати до увагы, розділы міджі нашыма нормами ся будуть збівшова-
ти. Лемже мы чім дале тым веце пересвідчены, же Русины бы мали мати
снагу зближовати ся а писемный прояв є к тому найпригодніший, зато
бы ся мали догоднути спочатку хоць лем на еднакій графіці а поступні і
на орфографії. Хоць діскузії о єдиній русинській правописній нормі ся зачали
іщі в самых зачатках возродного процесу, по резолюції з 1. языкового кон-
гресу (1992) перестали, бо вшытка енергія ся концентровала на приправу
окремых регіональных норм. Аж по веце як 12 роках тот самый вопрос є
настоленый знова. До живота го навернули практичны потреби в подо-
бі сполочных русинських проектів, де ся выжадує мати єдину правописну
норму. Такий проблем ся в послїднім часі рїшав у Празї 5. – 6. юла 2005 на
конференції під назвов **Русины в новій Европі: Єдина Европа – єдине ру-
синське писмо, і на языковім семінарі в Ужгороді 13. - 14. юла 2005.**

Были і далшы проблеми, якы нас стримовали од штонайскоршых змін
в правописных нормах, як напр.: **акредітація штудійного програму ру-
синського языка і културы на Пряшівській універзіті**, без котрой бы
ціла робота над языком стратила змысел. Без высококваліфікованых од-
борників, лінгвістів-русиністів робота над языком не є можна і т. д.

Беручі до увагы спомнянуте, **языкова комісія при Одділіню русинсько-
го языка і културы Інституту народностных штудій і чужіх языків
Пряшівської універзіты вирішыла реалізовати в правилах русинсько-
го правопису дакотры змѣны, повный спис котрых найдете в даній
публікації. Правила суть платны од 1. септембра 2005 про вшыткых
ужывателїв русинського літературного языка на Словенську.**

Авторы

● На обалці: Автор векшины русинських учебників – **Ян Гриб** міджі шарісь-
кощавницькыма школярями, котры ся учать русинський язык і културу як
повинный предмет.

I. РУСИНСЬКА ГРАФІКА

1. Письмо в русиньскім языку, русиньска азбука

Графіка (або графеміка) як наука о графічних средствах творить составну часть літературной нормы языка. **Графічны сістемы**, хоснованы про потребу языковой комунікації, суть двоякы: **звуковы** і **ідеографічны**. Звукова графічна сістема є заложена на принципі корешпонденції міджі графічныма знаками (якы называеме графемы) і фонемами, основныма єдиніцями звуковой сістемы языка.

Графемы суть фактично знакы фонем, але тото одношіня не є все цалком сіметрічне, бо даколи є єдна фонема означована двома і веце графемами і наopak, єдна графема може означати дві (а зрідка і веце) фонемы. В шырокім розуміню суть графемы основныма єдиніцями графічной сістемы, де напроті графемы стоїть ей конкретна реалізація в графічнім комунікаті, подобно як опроті фонемы стоїть ей конкретна реалізація в говоренім выповіджіню.

Каждая графічна сістема звукового тіпу вызначать ся по одношіню к звуковому плану языковой сістемы якимсь ступнєм автономности. То значіть, же од принципу абсолютной корешпонденції міджі графемами і фонемами суть припустны одхылкы. Цілково можеме повісти, же діштінктивны властности графем лем рідко корешпондують з діштінктивныма властностями фонем. І кідь бы автономія графічной сістемы в порівнаню з сістемов говореного языка была дость значна, і так обидві тоты сістемы все будуть творити цілостну сістему, бо то суть властно все два варіанты єдной сістемы.

З того виходить, же каждый кодифікований літературный язык (враховано русиньского) мусить діспоновати двома **комунікачныма нормама – говоренов** (бісіднов) і **графічнов** (писанов). Каждая з них має в процесі комунікації своє функчне заміряня і свої особитости. Выгодов говореной комунікації є ей проста реалізація і непосредность, головнов выгодов графічной комунікації і ей сістемной основы є тот факт, же споєє бісідуючого з адресатом, оддаленым просторово і часово, же ся може дуже просто уховати і може мати необмеджене цісло приімателів.

І русиньске письмо є звукове. В нїм **фонемы** (реалізуючі ся в звуках речі) ся означають шпеціалныма знаками, якы называеме **графемами** або **буквами**. То значіть, же **основным графічным средством русиньского звукового писма суть буквы**. Совокупность букв, росположенных в становленію порядку, хоснованы на фіксацію і передачу на писмі основых єдиніць звуковой сістемы, называть ся **алфавітом** або **азбуков**.¹

Послідовность росположіня букв в алфавіті є условна, але в приятім виді

¹ **алфавіт** – од назв першых двох букв новогрецького языка: алфа, віта, **азбука** – од назв першых двох славянських букв – аз, буки.

є немінна, єдина і повинна про вшиткых ужывателїв. Порядок русиньской азбуки є слїдуючій:

А а, Б б, В в, Г г, Ґ ґ, Д д, Е е, Є є, Ё ё, Ж ж, З з, І і, Ї ї, И и, Ы ы, Й й, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ю ю, Я я, Ъ, Ь

На передачу (означіня) гласных фонем в русиньскім алфавіті хоснуєме

а) сім (7) нейотованых букв: **а, е, и, і, ы, о, у;**

б) пять (5) йотованых букв: **я, ю, є, ё, ї.**

На переданя (означіня) согласных фонем в русиньскім алфавіті хоснуєме буквы: **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.**

Змнягчованя согласных і розділєваня (йотованя) означуєме (передаєме) буквов – **ь** (мягкий знак), котрый не означує ниякий звук. Лем на розділєваня (йотованя) поужываєме букву **ѣ**, котра не означує ниякий звук.

Кажда буква є представлена в двох варіантах: **друкованім і писанім** (рукописнім). В кождім варіанті суть двоякы буквы: **великы** (заглавны) і **малы** (рядковы).

Небуквовыма графічныма средствами русиньского языка суть: **знак акценту** (притиска), **дефіс** (злучка), **пунктуачны знакы** (хоснованы на росчленїня тексту), **апостроф**, **знак параґрафу**, **павзы міджі словами, главами** (капітолами), **параґрафами** і т. п., **выділєваня** (підчаркованя) **части тексту, різны тіпы писма** (шріфту) і т. п.

2. Одношіня (корелация) міджі буквами і звуками

Русиньска графіка є основана на комбінації фонемного, сілабічного і позічного прінципу.

Фонемный (або точніше – фонемно-звуковой) **прінцип** є домінантний. Фонемно-звукове писмо є таке, в котрім тота сама (тота іста) буква алфавіту означать фонему во вшиткых ей видозмінах, незалежно од ей звучаня в тій або іншій фонетичній позиції. Як приклад може послужыти буква **о** на означіня звука <о>, напр., в словах тіпу *бóрода*. Але уж в словах тіпу: *кòні, на вòзі, кòсять* высловлюєме тот звук інакше, але і так пишеме **о**. Значіть, правило треба формуловати так: буква **о** передає фонему [о].

Сілабічний (або складовой) **прінцип** русиньской графікы найнаглядніше є выражений в схопности дакотрых букв русиньского алфавіту єднов графемов означати цілый склад, напр.: *я, ёго, мою, мої, єден* і т. п.

Дакотры графемы русиньской азбуки можуть быти єднозначны (напр. **а, у, ы, ш, ж, ч, щ, й** – *баба, зуб, сыр, шыло, жыти, чіпка, щава, дай* і т. п.), а другы – многозначны, то значіть, же можуть мати веце як єдну функцію. Фонемне значіня таких графем може быти встановлене, лем беручи до увагы їх окружіня, їх споїня з другов графемов, што творить основу позічного

принципу русиньської графіки. **Позичний принцип** функціонує, наприклад, при означенні согласных фонем, парных по твердости і м'якості: *рана – ряба – малярь; сыр – гуся – принесь; дым – дідо – медвідь* і т. п.

3. Означованя на писмі твердости і м'якості согласных

Виходячі з того, же:

- а) в русинській графіці суть буквами означені фонемы,
- б) в русиньскім языку є 38 фонем (6 гласных і 32 согласных),
- в) на їх означіння хоснуєме 36 графем, – можеме конштатовати, же парны тверды і м'якы согласны фонемы ся означують на писмі тов самов буквов, што ся дасть доказати так:

Екзістує 9 пар твердых і м'якых согласных фонем:

т д н л с з р ц дз

т' д' н' л' с' з' р' ц' дз',

але тоты фонемы не мають розділны буквы на своє писомне означіння (графічне зображіння). Зато сігналація **твердости і м'якості** ся на писмі реалізує доповнюючим способом:

1. Кідь м'ягка согласна фонема стоїть не перед гласнов, тогды ся хоснує сполія **согласна буква + м'якый знак**: *встань, встаньте, запаль, запальте, былъ, былъка, пять, пятьдесят* і т. п. (під позицієв „не перед гласнов“ треба розуміти кінець слова і перед согласнов фонемов).

2. Перед гласныма ся **м'якосьть согласных** означать буквами **я, ю, є, ё, ї**: *нянько, нюхати, синє, од нєго, конї, Німець*. Так є то зо вшиткыма 9 фонемами.

3. **Твердосьть согласных** ся означать:

- а) в позиції не перед гласныма – хыбінєм м'якого знака;
- б) в позиції перед гласныма – буквами **а, о, у, е, и, ы, і**. І так в слові „тяжко“ буква **т** сама о собі не сігнализує фонему **[т]** або **[т']**. В залежности од слідуєчої букви (а за букву треба поважовати і павзу – непоужыта ниякой букви), она може сігнализовати і єдну, і другу фонему. Слідуєча буква **я** сігнализує: перед нами **[т']**, а не **[т]**, а окрем того, в такім сполію буква **я** означать і фонему **(а)**. Значіть, сполія букв **тя = [т'а], тю = [т'у], те = [т'е], тє = [т'о], ті = [т'і]**.

4. **Означованя фонемы [й]**

Про фонему **[й]** є буква **й**, напр.: *дай = [дай]*. Могло бы ся писати: *дайуть, йїж, йаблоко* і т. п. Так ся не пише, бо ся виходить з правила, же:

- а) **[й]** не перед гласнов фонемов треба передавати буквов **й** (*мій, строй, не давай, мийте, байка, недостойна*);
- б) перед гласнов фонемов (в позиції по гласній) і на зачатку слова передавати фонему **[й]** буквами: **я, ю, є, ё, ї**, котры означают в таких позиціях сполія **[й] + слідуєча гласна фонема** (*моя, мою, мої, ёго, ей*).

Кідь фонема [j] стоїть перед гласнов в позиції по согласній, так по парных подля твердости і м'якості согласных ї означуєме сполінім букв **ъ** і **ь** + **я**, **ю**, **ѐ**, **є**, **ї** (главно в словах із префіксами домашніма, як **об-**, **од-**, **роз-** і ін., і чуждіма, як **ад-**, **ін-**, **інтер-**, **діз-**, **кон-** і под.). В такій функції **ъ** і **ь** суть сігналізаційв йотації, т. зн., того, же ту твердость і м'яккость фонем буквово не є означена, напр. *кур'єр*, *ад'ютант*, *діз'юнкція*, *кон'юнктура*, *з'явити ся*, *од'їсти*, *бар'єра*, *ін'єкція*, *ател'єр* і т. п. Значіть, сполія букв **зъя** = [зја], *розъяснити* = [розјаснити].

По остатніх согласных, котры не діспонують диференціальным признаком твердости ~ м'якості (але ся реалізують або як все тверды, або як все м'якы звуки, зато в них є твердость або м'яккость інтегральным признаком звука, а не фонемы), а самы (без помочі гласных або твердого ці м'якого знака) передають цілий свій обсяг, кідь беспосереднє по них слідуєть йотованы буквы, так означають сполія **[j + гласна]**, напр.: *пе* = [пе], *бе* = [бе] і т. п. Значіть, же сполія букв **б**, **п**, **м**, **в**, **ф** + **я**, **ю**, **є**, **ѐ**, **ї** = [бја], [бју], [бе], [бо], [бі].

Такий способ переданя [j] є выгодный, бо скорочує текст і не порушує фонемный принцип графіки. Хоць йотованы буквы **я**, **ю**, **є**, **ѐ**, **ї** суть двозначны (в єдній позиції сігналізують сполія **м'ягка согласна + гласна**, а в другій позиції - **[j] + гласна**), в обидвох позиціях передають фонемы (а не звуки).

5. Значіня букв

Буквы **я**, **ю**, **є**, **ѐ**, **ї** означують сполія фонем [ја], [ју], [је], [јо], [ји] в позиції на зачатку слова, по гласній букві, по непарных по твердости і м'якості согласных і по розділовых знаках (**ъ**, **ь**), напр.: *яма*, *стоять*, *бойско*, *співають*, *моєму*, *бєме*. По парных по твердости і м'якості согласных буквы **я**, **ю**, **є**, **ѐ**, **ї** означують гласны фонемы [а], [і], [у], [е], [о] і сігналізують м'яккость передстоячої согласной фонемы, напр.: *нянько*, *нюхати*, *сине*, *на нєго*, *коні*.

Буква **і** по согласных означать фонему [і] (нич інше), напр.: *ніс* (*носа*), *дім* (*дома*), *сіль* (*соли*) і т. п. То значіть, же буква **і** по согласній означать лем гласну фонему, а у попередній согласной фонемы м'яккость є означена буквов **ї** (*літо*, *діти*), або не є диференціальным признаком даной согласной фонемы (*очі*, *гіркий*, *міджі* і т. п.).

Буквы **а**, **о**, **у**, **е**, **і** на зачатку слова і по гласных означують фонемы [а], [о], [у], [е], [і]. По согласных, не розлишуючіх диференціальный признак твердости ~ м'якості, знову означують фонемы [а], [о], [у], [е], [і], наприклад: *авто*, *баба*, *осінь*, *корова*, *ухо*, *ігла*, *слухати*, *елегантний*, *телефон*. По парных подля твердости ~ м'якості согласных фонемах сігналізують окрем того і твердость передстоячої согласной фонемы, наприклад: *сам*, *дам*, *так*, *тіп*, *нога*, *зелений*, *глухий* і т. п.

Буква **ы** по согласных означать фонему [ы] і твердость передстоячої согласной фонемы, наприклад: *ты*, *дыня*, *сын*, *kozy*, *темны*, *колыска*, *рыба* і т. п. В тых позиціях, де стоїть по непарній по твердости ~ м'якості согласній фонемі, буква **ы** означать лем фонему [ы], наприклад: *шыло*, *жыто*, *тонкий*, *дорогий*, *хыба* і т. п. Таку істу функцію повнить і буква **и** на означіня звука [и], наприклад: *тинта*, *година*, *косити*, *возити*, *з нима*, *коли*, *корити ся*, *циган* і т. п.

Буквы й, ж, ш, ч, к, г, ґ, х, б, п, м, в, ф означають такі істоты согласны фонемы. Буквы д, т, з, с, н, л, р, ц передають общу часть обсягу даных согласных фонем – місто ~ способ їх творіння і сіґналізацію глухости ~ звонкости. Твердость ~ мягкость указанных фонем ся сіґналізує слідуочов за ними буквов ці павзов, або з того боку зістають неозначеныма.

Буква ь (мягкий знак) має дві основны значіння:

а) означать мягкость предстоящей согласной фонемы, наприклад: *варь, возьму, редьков;*

б) фунґує (выступає) як розділюючий знак, наприклад: *ательер, карьера, хочьяк, барьера* і т. п.

Буква ъ (твердый знак) фунґує як розділюючий ці розділовый знак, *одъѣсти, розъярити ся, зъеднотити ся, безъядровый, адъютант, інъекція* і т. д.

Розділовы ці розділюючі знаки (ъ, ь) сіґналізують, же буквы я, ю, є, ё, і означують споїня фонем [ja], [ju], [je], [jo], [ji] і одділюють тверду согласну фонему од слідуочой гласной. З того виходить, же указаны буквы ся в такій позиції реалізують еднако як на зачатку слова, так і по гласных. Хыбіня твердого (ъ) або мягкого (ь) знака бы мало за наслідок інакше значіння йотованых букв, іншаку їх функцію.

II. ОРФОГРАФІЯ (ПРАВОПИС) І ЇЙ ПРИНЦИПИ

Орфографія (з грецького *orthos* – справный, *grapho* – пишу) дословно значить „правопис“, што є справне, відповідаюче нормам писмо. То значить, же **правопис є комплекс знаків і правил на записованя языковых wypowiedей** (проявів) **малыма і великыма літерами** (буквами) і **пунктуачныма** (розділюючыма) **знаками**. Тота сістема правил ся складать з таких основных частей, як: передача буквами фонемного зложіння слов; писаня слов і їх частей окреме, доведна і через дефіс; хоснованя великих і малых букв; способы переносу слов з єдного рядка до другого; писаня чужозязычных слов; пунктуація і др.

Правопис в русиньскім языку є будованый на веще принципах з домінантным поставлїнєм фонематічного (фонемного) принципу. Три основны правила русиньской орфографії: о правописі гласных, о правописі глухых і звонких согласных, о правописі твердых і мягких согласных мож зъеднотити до єдного: кідь нам не є знаме, яков буквов означіти звук, то треба найти позицію, де ся звуки добрі розлишують (в складі той самой морфемы). Тото є, в основі, фонемно-морфемне правило, хочь слово „фонема“ ся в нїм не хоснує. **То є главне правило нашого писма, яке говорить о тім, же наша орфографія є фонемно-морфемна.**

І так, кідь говориме, же ґрафіка і орфографія в русиньскім языку суть фонемны (або фонематічны), то, сумарізуючі, можеме твердити: **русиньське писмо є фонемне.** Фонемне писмо є таке, в яким тоты істоты буквы алфавіту означують фонему во вшытких ей видозмінах (реалізаціях), ний бы звучала

хоць як в тій або іншій фонетичній позиції. При такій видозміні ся фонемы означають на писмі подля їх основного значіння, яке находиме в таких фонетичних позиціях, де якість звучання фонем не є нічим подмінена. Вислідком такого приступу є, же каждая морфема, зато, же ся (скоро) все складать з єднаких фонем, пише ся (скоро) все єднако. З того виплывать, **же основне правило правопису гласных і согласных є: писати їх так, як звучать в сильних позиціях в тій самій морфемі**. Наприклад, при правописі звонких і глухих согласных в позиції на кінці слова і перед шумовов согласнов пишемо таку істу согласну, як перед гласнов і сонорнов согласнов у тій самій морфемі. Пишемо, наприклад, *зуб, зубкы*, хоць высловлюєме *зуп, зупкы*, зато, же перед гласнов і перед сонорнов у данім коріні слова ся высловлює **[б]**: *зубы, зубный* (таке істє припады – *дуб, ґриб, віз* і т. п.), пишемо *просьба* (хоць высловлюєме *проз'ба*), бо – *просити* і т. д. То значить, **же выходиме з фонемно-морфемного прінципу, ядро котрого є в тім, же тота сама буква означать дану фонему в сильній і слабій позиції в єдній морфемі, што творить основу русиньской орфографії**.

Фонемно-морфемный прінцип встановлює і написання твердых або мягких согласных: мягкий знак (**ь**) означать не мягкость звука, але мягкость фонемы, незалежну од позиції, напр.: *гость, масть, кість* і т. д. Позічну мягкость согласного, як результат чінности закона реґресівної асиміляції по мягкости (в уведжєных прикладах ся высловлює мягке **с'**), мягким знаком не означає.

Фонемно-морфемный прінцип встановлює і написання вшытких морфем слова: префіксів, корінів, суфіксів, флексій. Тот факт забезпечує єдинообразне писання той самой морфемы в розлічньх формах того самого слова і в розлічньх словах. Єднаке написання тых самых морфем (незалежно од їх звучання) доволує легко спознавати слова з даныма морфемами, што помагать їх скорому порозумліню і читаню.

Такий прінцип правопису ся часто вызначать як **чісто морфолоґічний, який є оснований якраз на єдинообразности написання тых самых морфем**. Лемже як выбрати тот єдиный буквовый обрис (буквову подобу) слова? Пишемо *дуб* – *дубы*, хоць ту лем в єднім припадї написання передаєме высловность (*дубы*), але в другім – нїт (*дуп*). Чом потім не можеме писати *дуп* – *дупы*? Вєдь в обидвох припадах ся корінь напише єднако. Фонолоґія дає одповідь на тот вопрос: в слабій позиції суть дві (або вєще) фонемы неутралізованы. На писмі ся може означати єдна або друга, але высловлєвати ся буде в обидвох припадах єднако – як сполочный варіант, в якім ся сполїли обидві фонемы. Ці буде написане слово *дуб* з **б** або з **п** – і так ся все высловить **[п]**. Інше діло є силна позиція. В нїй суть фонемы реалізованы розділно, они ту не сплывають до єдного (єднакого) звука. Кідь є написане **п**, так ся і высловить **[п]**, кідь є написане **б**, так ся тиж высловлює **[б]**. З того выходить, **же в русиньскім языку єднакий буквовый обрис морфем ся не все дотримує, і зато ку морфемному прінципу мусиме взяти на поміч і фонемну теорію (фонемный прінцип), бо якраз з нєго виплывать, же**

ся на писмі не мусять передавати позічны (і лем позічны) алтернації, бо не суть функчны, а наopak, традичны (непозічны) мусять быти реалізаваны і на писмі, бо суть функчны.

Часть русиньского правопису є поставлена на фонетичній основі (фонетичнім принципі). **Фонетичный принцип правопису є основанный на тім факті, же в дакотрых морфемах екзістує варіантне написаня єднотливых букв у залежности од їх высловности.** Подля того принципі, наприклад, пишеме:

а) префіксы на з: *ропустити* – *розбити*;

б) розділно еднакы флексії в залежности од высловности: *звірём* – *колачом*;

в) розділно послідню коріньову графему в залежности од высловности: *валал* – *валальскый*, *Снина* – *сниньскый*, *отрок* – *отроцькый* і т. п.

Одхылїня од еднакого буквового зложїня морфем суть найчастіше викликаны (скоріше дітованы) графіков, бо подля правил графіки про дакотры морфемы в розділных позиціях не мож забезпечіти єднаке буквове зложїня, напр.: *стояти* – *стій*; *дыня* – *дынь* – *дынёвый* і т. п. Але таке одхылїня не протиречить фонемно-морфемному принципі.

III. ПРАВОПИС ГЛАСНЫХ І СОГЛАСНЫХ

1. Писаня гласной „ы”

Гласну фонему [ы] означуєме буквов ы. Букву ы пишеме як в домашніх, так і в чуждїх словах в згодї з высловностёв.

Букву ы пишеме:

1. В основах слов:

- по согласных **к, г, х, г**: *кыпіти*, *кывати*, *гырґати*, *бурґыня*, *хыжа*, *хыба*, *гынути*, *загыбель* і ін.;
- по согласных **т, д, н, л**: *ты*, *тыждень*, *тыкати*, *дых*, *дым*, *дыня*, *газдыня*, *ныні*, *колыска*, *блыха* і ін.;
- по согласных **п, б, м, в, ф**: *копыто*, *пысок*, *пыццати*, *бык*, *быти*, *кобыла*, *мы/д/ло*, *одмыкати*, *мыш*, *вы*, *высокій*, *звык*, *фыркати* і ін.;
- согласных **р, с, з**: *корыто*, *рыба*, *рычати*, *прикрыти*, *сын*, *сыпати*, *сыр*, *сытый*, *призывати*, *язык* і ін.;

2. В дакотрых словотворчїх морфемах:

а) в префіксі **вы-**: *выходити*, *выберати*, *выголошїня*, *выписати*, *выход*, *выйти*, *вылетїти*, *высмївати* ся і ін.;

б) в словотворчїх суфіксах:

- **-ыня** і ёго варіанті **-кыня**: *газдыня*, *отрокиня*, *богыня*, *справкыня*, *судкыня*;
- **-ырь**: *пастырь*, *богатырь*;
- **-ыто**: *копыто*, *корыто*;
- **-ды**, котрым ся творять присловники: *кады*, *тогда*; часткы: *бы*, *абы*,

жебы і т. п.;

в) в суфіксах присловників типу: *по хлопскы, по дівскы, по русиньскы, по лежачкы, горізначкы* і т. д.;

г) в частці **бы**.

3. В падовых флексіях називників:

а) в ном. і акуз. мн. ч. називників муж. р. з основ на твердый согласный: *домы, стромы, дубы, колы, плоты, планы, готелы, павузы, шпаргеты*;

б) в ґен. єдн. ч., в ном. і акуз. множ. ч. називників жен. р. на **-а**: *жены, ногы, силы, руки, рыбы, пары, воды, ниткы, теты, сестры, мухы, души, нааншкы, хыжы, дівкы*.

4. В падовых флексіях придавників, числовників, містоназивників:

а) в ном., акуз. єдн. ч. якостных і односных придавників: *добрый, молодой, новый, красный, желізный*;

б) в ном. і акуз. мн. ч. якостных і односных придавників з основ на твердый согласный: *добры, молоды, красны*;

в) в інштр. єдн. ч. якостных, односных і присвойных придавників: *добрым, молодым, новым, братовым, сестриним*;

г) во вшитых флексіях множ. ч. непрямых падів тых самых придавників: *добрых, добрым, добрыма* і т. д.;

д) в порядковых числовниках, містоназивниках і часопридавниках, котры ся склонюють як придавники типу **новый**: *шестый, такый, званый, битый* і т. п. в тых самых падовых формах як і придавники;

е) в містоназивниках: **ты, мы, вы**.

2. Писаня гласной „і”

Гласну фонему [і] означуєме буквами **і, и**. То значить, же тота фонема ся пише двояко як в домашніх, так і в чужіх морфемах.

Букву **і** пишемо:

1. по непарных по твердости і мнягкости согласных там, де був колись **ѣ** (ять): *обід, біда, вітор, віра, цвіт, міра, міх, смілый, сміх, піна, пінязі, успіх, місяць, зізды, цвіт, насмішка, примітка, на писмі* і ін.²

2. там, де **і** є результатом алтернації **о>і, е>і** (в тых позиціях, в котрых всягды в русиньскых діалектах ся алтернує **о, е** в одкрытім складі з **у, ъ** або і в запертім складі):

– **о>і**: *рока – рік, коня – кінь, волы – віл, носа – ніс, ночі – ніч, воза – віз*,

² В позиції на зачатку слова, на місті, де было колись **ять** (**ѣ**), пишемо в сучаснім языку **ї** (йотовану букву): *їсти, їда (їдло), їм, їдалня* (але – *обід, медвідь*), *їж*. Початочне **ї** пишемо і в дакотрых містоназивниках: *їх, їм*. В словах дерівованых од тых базовых слов йотоване звучаня передаваме і на писмі: *обѣсти, наѣсти ся, заѣсти (дашто), зѣжыти ся, наѣжыти ся* і т. п.

попа – піп, робота – робітник, нога – ніг, росла – ріс, могла – міг, дома – дім, моста – міст і т. п. (не рекомендуємо алтерновати в таких словах, як: роду – род, воля – вольный, гора – гор, слово – слов, особа – особ, осі – ось, школа – школ, овес – овса і т. п.);

– **о>і** в словах, де **о** є заперте фонемов [і]: мого – мій, твого – твій, свого – свій, стою – стій, бою ся – бій ся, гною – гній і под.;

– **о>і** в ґен. множ. ч. присвійних придавників муж. роду: братового – братів, нянькового – няньків, попового – попів, Петрового – Петрів і т. п. (такий тип алтернації треба дотримувати і в назвах міст і сел, напр: Суків, Львів, Краків і т. п.);

– **о>і, е>і** в одкритих складах під впливом алтернації в закритих складах: камінок, кілок, ремінок, гребінок і т. п. (але не алтерновати в словах: столець, заробок, ножка і т. п.);

– **е>і**: гребінь, камінь, ремінь (в тих лексемах **і** зістане त्यж в отворенім складі – гребіня, каміня, реміня), ровінь, вести – вів, везти – віз і т. п.³

³ **о, е** не переходять на **і** в запертих складах в слідуєчих ґрупах слов:

а) в словах чужоязичного походження, напр.: бокс, кокс, шпорт, педаґог, атом, готел, модел, агроном, шофер, штудент, кабінет, декрет і т. п.;

б) в словах із споліном **-ор-, -ер-, -ов-** міжгі согласныма, напр.: корч, корчма, горб, горбатый, борг, торговати, чорт, смерть, верх, вершок, верба, сердце, первый, серып, серьсть, вовк, повный, довгый, довг, довбати, товк, стовп, жовтый і т. п.;

в) в словах з тзв. повноголосім (**-оро-, -оло-, -ере-, -еле**) міжгі согласныма, напр.: загорода, мороз, порох, молоток, солодки, волос, голос, колос, голод, берег, перед, передній, через, серед, середній, шелест, пелех, пелехатый і т. п. Але з того правила суть такы вынятки, як: поріг, волік; не алтернуєме त्यж (на розділ од українського) **о>і** в словах: оборог, бородка/бород (од борода), боронка/борон (од борона), головка/голов, коровка/коров, березка/берез, болотце/болот, воротка/ворот, долотце/долот, як і колода/колод, сорока/сорок і т. п.;

д) не алтернує ся, **е** з **і** в суфіксі **-тель**, напр.: учитель, приятель, вихователь і т. п.;

е) не переходять **о, е** на **і** в запертих складах і там, де vznikли з **ъ і ь (єр і єрь)** і в сучаснім языку выпадають, напр.: сон – сна, мішок – мішка, пень – пня, день – дня, вітор – вітра, звінок – звінка, горнець – горнця, стежно – стежен, пес – пса, черешень – черешня, вишень – вишня, вмерти – вмере, заперти – запре і т. п.;

ж) не буде наставати зміна ани в словах, закінчених на **-вод, -воз, -нос, -роб, -ход**, напр.: садовод, паровод, вироб (од виробы), пліновод, поход, переход, допровод, заход і т. п.;

з) не треба міняти **о/е** з **і** в ряді слов книжного штілу, напр.: закон, народ, верховный, основный, словник, завод і т. п.

і) не буде ся алтерновати **о – і** в називниках жен. роду на **-ость**, напр.: радость, грубость, тонкость, святость, мягкость і др.

к) не треба алтерновати **о/е** на **і** в часословнім закінчіню на **-еш** і в формах імперативу, напр.: ведеш, пишеш, вынось, доволь і т. п.;

л) не алтернує ся **о/е** на **і** во властных особных менах, напр.: Федор – Федора, Прокол – Прокопа, Сідор – Сідора, Мірон – Мірона, Харитон – Харитона і т. д.

3. в падових флексіях согласно з парадігмами:

– і в ном. і в акузат. називників множного числа муж. і жен. р. з основ на **ч, щ, дж** (а в жен. р. і в ген. ед. ч.): *обручі, родічі, доджі, тучі, тещі, саджі* і ін.;

– в лок. ед. ч. називників муж. і жен. р. на непарний согласный: *в клубі, рибі* і ін.;

– в дат. і лок. містоназивників **я, ты**: *мі, тобі – ті*;

– в дат. і лок. зворотного містоназивника: *собі, о собі*;

– **-ів** в ген. множ. ч. називників муж. р.: *домів, вояків, оріхів, родічів* і ін.;

– **-ій** в особних менах типу: *Андрій, Алексій* і т. п.;

4. **-ити** в інфінітивних формах часослов типу: *розуміти* і в відповідних формах минулого часу: *розумів*;

5. во вшитих префіксально дерівованих формах завершеного виду часослова **повісти**: *одповісти, доповісти, приповісти, розповісти* і т. п.;

6. там, де староруське **-ение** ся стягло на **-іння**: *благовіщення, виповідження, речіння, завершіння, уміщення* і ін.;

7. в префіксі **під-**: *підписати, підняти, підперти, підложити* і ін.;

8. в присловниках: *напішо, очівісно* і ін.;

9. на зачатку слова: *іва, Іван, ігла, Ігнат, Ігор, ідеал, ідентифікація, ідеолог, іти, їду, їдеш, їдь, ідол, ізолювати, ікання, ікона, Ілько, імітатор, імператор, інакший, Інд, індекс, іній, інтервал, інше, Іран, іронія, іскрити, історія, істота, іщі* і др.;

10. **і** в функції злучника і часткы: хлопці і дівчата, руки і ноги, хто і як, о тім і говориме і т. п.;

11. в інфінітивних формах на **-чі**: *мочі, речі, лячі, товчі, печі, січі, течі, помочі, уречі, веречі, стричі, втечі*;

12. во вшитих позиціях по согласных **ч, щ, дж**: *значіти, цісло, чістий, щірий, щіпка, щіпати, міджі, чітати, чій, щіт* і ін.; (выняток: суф. **-иско**: *ручиско, доброчиско* і т. д.);

13. в суфіксі **-іц(я)**: *паліця, кыртіця, пятніця, горчіця, пшеніця, заушніця, блышніця, порпліця, повитніця* і ін.;

14. в чужих словах, виходячі з тзв. еврофонетичного варіанту, пишемо во вшитих позиціях по согласных і гласных **і**: *абрєвіатура, аверзія, автобіографія, авторізація, авіація, активіта, амнєстія, антї-, апетїт, архїтект, асїмїлація, асїстенція, атомїзація, атрїбут, агїтація, брїліант, брїгада, біліон, біологія, біцїгель, вердікт, візія, віталный, героїн, гігієна, делїкатность, делїріум, демобїлізація, дівїзія, діскузія, дістрїбуція, екзїстенція, етїкета, кабїнет, капацїта, кардінал, квалїфікація, класїфікація, колектїв, колїзія, композїтор, композиція, кондіція, конштїтуція, контїнуїта, крїза, крїмінал, крїтіка, кіно, кіло, легїслатїва, ліміт, ліріка, мобїльный, міля, міліон, мінімум, номїнація, опозиція, орігінал, пасївный, пензїста, політіка, прїватный, прївілєгія, прїмарный, прїмітїв, прїнціп, прїорїта, публікація, публіцїта, релїгія, рїтуал, сатїра, сатїсфакція, цертїфікат, штатїстіка, сімбол, сїнтаксїс, сістема, сітуація, сігнал, телевізор, тім, універзіта, фаворїт,*

фаміліарный, феміністка, фігура, фізика, фікція, філологія, харіта, хемія, цівілізація, цігаретля, цінік, ціркуляція, ціркус, цістерна, цітат, цітрон, ідентіта, ідеологія, ідол, імператів, імпорт, імітація, інвазія, інвалід, інвес-тіція, індивідуум, індікація, індіскретность, іншпекція, іншпірація, інштала-ція, інштінкт, інштитуція, інтензіта, інтенція, інтерпретація, інфінітів, інцідент, *gratis*, *gratulaція* і т. п.

Букву **и** пишеме:

1. Звычайно в згоді з высловностёв там, де в староруськім языку было **и** (окрем припадів, уведжених в позначці)⁴: *битка, виноватый, гостина, дикий, зима, липа, млин, писарь, коминарь, старина, приложить, пити, приблизити ся, приходити, синій, косити, сила, тихо, пустити, забити, утримати, циган, ярина, видно, колиба, коли* і ін.;

2. без згоды з высловностёв у флексійних морфемах інфінітиву **-ти**: *нес-ти, писати, читати, везти, вести, їсти, спати, співати, сидіти, колыса-ти, стояти* і ін. (што в нашій правописі ся може высвітлити як захованя історичного принцип);

3. в формах часослов 2-го часованя в функції тематичного гласного: *хва-лити – хвалиш – хвалиме, білити – білиш – білиме, баламутити, бродити, брьдити, водити, возити, хранити, квасити, ходити, молотити, коло-тити, городити, боронити, варити, гостити, оправити, креслити, по-садити, родити* і ін.;

4. в словотворчіх суфіксалних морфемах:

– **-ик**: *коник, католик, каноник, кожушник, хлопик, курник, поклонник, златник, стражник, робітник, чісловник, придавник, ножик, кошик, столик, колик, дворик* і ін.;

– **-ин**: *Русин, мамин, женин, Анин, бабин, материн, сестрин* і ін.;

– **-ив(а/ый), -лив(а/ый)**: *жнива, лїнивий, сполягливий, старостливый, жалостливый* і ін.;

– **-ин(а)**: *царина, слабина, щербина, половина, домовина, новина, сере-дина, выпуклина, долина, солонина* і ін.;

– **-их(а)**: *соколиха, ворониha* і ін.;

– **-ив(о)**: *паливо, топливо, пиво* і ін.;

– **-ил(о)**: *мотовило, правило, кадило* і ін.;

⁴ На місті староруського **и** пишеме **і** (а не **и**) в позиціях:

а) на зачатку слова і в функції злучника і часткы: *ігла, іти, ікона, Ілько, інакше, іскра, історія, істота, ідол, Іван і Ігор, пришла і Ірина* і ін.;

б) по **ч, щ, дж, й**: *значіти, чісло, чістый, щірый, щіпка, щіпати, міджі* і ін.;

в) в суфіксах **-іц(я), -ін(я), -іч**: *паліця потверджія, кралёвіч, Поповіч, москвіч, родіч* і др.

д) по **ж, ш, к, г, х** звычайно **и** перешло на **ы**: *жывот, шыти, мягкый, доро-гый, хыжа* і ін.;

е) в многих часословах в позиції перед мягкым согласным, напр.: *видіти, вісіти* і т. д.

– **-иск(о)**: *хлописко, домиско, кописко* і ін. (і в позиції по **ч**: *ручиско, хлопчиско* і т. д.);

– **-ит(ый)**: *громовитый, забитый, розвитый, сердитый* і ін.;

– **-ист(ый)**: *колосистый, мочаристый, гористый* і ін.;⁵

5. в префіксі **при-** і в приназивнику **при** незалежно од слідуєчого за ним звуку: *приходить (прийти), пристосувати, прискочити, прижмури, при-яти, при мамі, при хижі, при братови* і т. д.;

6. в падових флексіях согласно з парадігмами:

– **-ови, -ёви** в дат. єд. ч. живих називників муж. р.: *братови, сусідови, дідови, учительёви, царёви* і ін.;

– **-ами/-ями** в інштр. множ. ч. називників муж. р., жен. р. і серед. р.: *сусідами, учителями, женами, дынями, мотвилами, полями* і ін.;

– **-и** в лок. єд. ч. називників жен. р. типу *часть – части, сіль – соли, тварь – твари, церьков – церькви*; в ґен., дат. і лок. називників серед. р. єдн. ч. типу *теля – теляти*; в ном. числовників *три* і в других падових флексіях.

3. Писання гласной „е”

Гласну фонему **[е]** записуєме буквов **е**. Пишеме ї в домашніх і чужіх словах всягды там, де їй ясно чуєме: *село, несе, бере, веде, везе, зелений, терен, мено, небо, Федор, герок, кефа* і ін. Дале ся пише:

а) в часословах типу: *выбрати, заперати, умерати, заберати, дозерати, зберати, здерати, стелити, черяти* і ін.;

б) по шыплячіх і **дж** типу: *жена, женити, женатый, пшениця, пшено, шепот, шептати, шестый, черьпати, черькати, кочерьга, червеньый* і ін.⁶

Пишеме **е** і там, де намісто ній чуєме зужене **е**, близке **и** (**ѐ**), напр.:

а) в називниках на **-ець**: *купець, ярець, отець, вдовець, хлопець, яловець, столець* і ін.;

б) в словах типу: *четверь, теперь верх, верьба, серсть, день, неділя, серьп, церьков, терня* і ін.;

На абсолютнім зачатку хоснуєме букву **е** лем в чужіх словах (враховано властных назв), напр.: *енерґія, элемент, евіденція, екзістенція, Еміл, Енді* і т. д.

4. Писання гласной „о”

Гласну фонему **[о]** записуєме буквов **о**. Пишеме ї в славянських і в чужіх словах всягды там, де є ясно чути: *домы, столы, колы, школы, возити, бо-*

⁵ В словотворчіх суфіксалных морфемах **-іч, -іц(я), -ін(я)** пишеме **і**, напр.: *біч, кралёвіч, москвіч, Поповіч, паліця, команія, завершіня, овладіння, веджіня* і ін.

⁶ Найчастіше ся висловлює зужене **ѐ** (**е = иѐ**) в позиції перед мягкыма согласныма, перед складом з гласныма **і, у**, а тыж зуженыма **ѐ, ѓ** і перед білабіалным **в** (*береза, але на бѣрѣз’і*).

гатай, гол, жобрак, зозуля, лопата, колотити, мокрый, монах, нога, кіно, поправити, робота, сосна, сорока, красота, футбол, ходити і ін. Пишемо **о** і там, де замісто нього висловлюємо зужене **о (ѐ)**, напр.: колоса, полове, корову, толочу, коні, на возі, роблять, косять і ін.⁷

5. Писання гласных „а”, „у”

Гласны фонемы **[а], [у]** записуємо буквами **а, у**. Пишемо їх в домашніх або чужіх словах в тих позиціях, де їх ясно чуємо: *баран, буря, валал, голо-ву, бухнути, гарор, давати, задуті, кума, ткати, падати, дурний, коса, сусіда* і ін.

6. Писання йотованих букв „я”, „ю”, „є”

1. Букви **я, ю, є** пишемо замісто сполучення букв **й + а, й + у, й + е** в позиціях:

а) по буквах на означення гласних фонем (по гласних буквах): *дають, маяк, маєток, стояти, пияк, мою, моя, моє, мають* і ін.;⁸

б) на абсолютній зачатку слова: *явор, яліця, ягода, ямка, юшка, юстиція, Юрко, юбілант, еден, єднакий, єдинак, євангелія, єзуїта, Єрусалим* і ін.;

в) по розділовій твердій і м'якій знаку (**ъ, ь**), який стоїть по парних подля твердості і м'якості согласних, де твердий і м'який знак (**ъ, ь**) є сигналізацією того, де ту твердості і м'якості фонем буквоно не є означена, напр.: *кур'єр, ад'ютант, роз'яснити ся, з'явити ся, бар'єра, ін'єкція, кар'єра, Вільям, Зад'ельська долина* і ін.

г) по рештніх согласних (головно по **б, п, м, в**), які не диспонує диференціальним признаком твердості ~ м'якості (але ся реалізують або як все тверді, або як все м'які звуки), безпосередній слідує по них йотовані букви означають сполучення **й + гласна**: *лє, бю, пять, вязати, объект* і ін.

2. Букви **я, ю, є** пишемо по парних по твердості і м'якості согласних (**т, д, н, л, с, з, р, ц, дз**) на означення (сигналізацію) м'якості согласних: *тяжко, дяковати, ньяко, колядка, гуся, галузя, ряба, паця, дзякати*. В такій позиції йотовані букви означають лем єдну фонему (**а, у, е**), а не сполучення фонем (**й + гласна**).

7. Писання йотованой букви „ї”

1. Букву **ї** пишемо замісто сполучення букв **й + і** в позиціях:

⁷ Зужене **ѐ** ся висловлює в тих самих позиціях, як і зужене **ѐ**.

⁸ В чужіх словах в середині слова пишемо по гласних нейотовану букву, а на кінці слова **гласний + йотована буква** (окрем **ѐ**), напр.: *аббревіатура, авіація, бриліант, біологія, діаграм, індикація, асоціація, аудієнція, біліард, диспозиція, діа-метр, медіум, номінація, пацієнт, ритуал, фаміліарний, філологія, хемія, цирку-ляція, ідеологія, ідея, ідеал, індивідуум, інерція, Азія, біблія, Каліфорнія, Індія*.

а) по буквах на означення гласных фонем (по гласных буквах): *пораїти, доїти, помий, Україна, твої, поїмати, поїднати, двої (єраблї)* і т. д.;

В чуждих словах в середині слова пишемо по гласных нейотовану букву **і** а на кінці слова **гласный + йотована буква (ї)**: *героїн, Гаврііл – амбіції, асоціації* і т. д.

б) на абсолютнім зачатку слова: *їсти, їдло, їж, їдалня, їмати, їжати ся* і т. д.;

в) по розділовім твердім і м'ягкім знаку (**ъ, ь**) на сігналізацію йотації по парных подля твердості ~ м'яккості согласных: *одъїсти, розъїдати ся, розъїсти ся, зъїжати ся, розъїмати* і т. д.;

г) по остатніх согласных, непарных подля твердості і м'яккості (по котрых ї сігналізує сполня **й + і**), напр.: *обїднати* і ін.

2. Букву **ї** пишемо по парных по твердості і м'яккості согласных (**т, д, н, л, с, з, р, ц, дз**) на означення (сігналізацію) м'яккості согласных, напр.: *дідо, діти, ділити, лівий, ліс, літо, клітка, німий, гнів, гніздо, сніг, сісти, сіно, бісїда, тіло, тїнь, стїна, цївка, цїловати, цїль* і т. д.

Букву **ї** на сігналізацію м'яккості далє хоснуємо:

а) в флективних морфемах називників жен. р. з основ на м'яккый согласный і на **[j]**: *землі, хвілі, газдині, редакції, адміністрації, корешпонденції*;

б) в флективних морфемах називників женського р. з твердов основ: *музиції, нозі, стрині, мусі, дорозі/дразі, стераніці, дівці, курці, стрісі*;

в) у флексіях лок. єд. ч. дакотрых називників муж. р.: *на поді, на морозі, в брісі, на плоті*;

г) у формах ном. множ. ч. дакотрых називників муж. р.: *коні, нохті, хлопці, пінязі, вороблі*;

д) у флексіях ном. єд. ч. придавників з основ на м'яккый согласный (переважні по **-н-**) і чісловника *третій*: *синій, туній, днешній, вчерашній, вишній*;

е) в інфінітивах і формах минулого часу часослов тіпу: *летіти – летів, хотіти – хотів, видіти – видів, богатіти – богатів*;

ж) в дакотрых присловниках: *очівісні, переважні*;

з) в присвойних придавниках тіпу: *Василів, ковалів* і др.

8. Писання йотованої букви „ё”

1. Букву **ё** пишемо намісто сполня букв **й + о** в домашніх словах в позиціях:

а) по буквах на означення гласных фонем (по гласных буквах): *воєвати, краєвий, розмарієвий, освоєваний, обгаєба, здоєваний*;

В чуждоязычних словах як в середині слова, так і на кінці слова пишемо намісто **ё** по гласнім і сполня гласный **і + о**: *мільон, патріот, шпіонаж, Ріо Гранде, радіо, Токіо*.

б) на абсолютнім зачатку слова: *ёго, ёму, ёй, ёйкати, ёйк*;

в) по розділовім твердім і м'ягкім знаку (**ѣ, ѥ**) по парних подля твердості ~ м'яккості согласных на сiгналізацію йотації, напр.: *зѣйкнути, серьёзный*.

В чужозязычных (перевзятых) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і по гласных місто букви *ё* ся пише споїня **й + о**: *йоґ, йоґін, йоґурт, йод, йодід, йодоформ, Йоркшіз, йот, йота, йотація, йотованя, йотований, йон, йонізатор, йонізація, йоніт, йоносфера, йонотерапія, йонофореа, Йоан (і Іоан), Йоакім (і Іоакім), Йона (і Іона), Йонаш, Йосафат (і Іосафат), Йосиф (і Іосиф), Йоана (і Іоана), Йолана, Йордан, Йорданія, Йонатан (і йонатанка), майор, район, майонеза, майоліка, буйон і ін.* (Ту даєме лем приклады, повный список таких слов повинен быти поданий в орфоґрафічнім словнику.)

Перевзяті слова з руського і білоруського языків заховують в тых позиціях **ё**: *Ёлкін, Окаёмов, Воробёв, Соловёв* і т. п. Лем по **ч, щ** пишеме **о**: *Грачов, Хрущов, Пуґачов*.

2. Букву **ё** пишеме по парных по твердості і м'яккості согласных (**т, д, н, л, х, з, р, ц, дз**) на означіня (сiгналізацію) м'яккості согласных: *малёвати, кралёвати, цукрёваний, теперішнёго, перецінёвати, трёх, од нёго* і т. д.

Перевзяті слова руського походжіня заховують в даній позиції **ё**: *Журавлєв, Огарєв, Новосєлов* і т. п.

В дакотрых іншозязычных словах м'яккость согласного ся рекомендує означовати через споїня **-ьо-**: *каньон, карманьола, компаньон, шампіньон* і ін. (Ту ся уводять лем приклады, повный список таких слов повинен быти уведжений в орфоґрафічнім словнику.)

9. Писаня м'ягких согласных

1. М'яккі согласны **д', т', з', с', н', л', р', ц', дз'** пишеме двояким способом:

а) в споїню з м'ягким знаком (**ь**),

б) в споїню з йотованіма буквами (**я, ю, є, ё, ї**).

а) М'ягкий знак (**ь**) хоснуєме на означіня м'яккості в позиції не перед гласніма в середині слова або на кінці слова, напр.: *свадьба, сядь, заплата, кість, просьба, коломазь, принесь, день, ганьба, коваль, валальський, пастырь, докторський, місяць, пророцький* і т. д.

б) Йотовані букви (**я, ю, є, ё, ї**) хоснуєме на означіня м'яккості согласных в позиції перед гласніма **а, у, е, о, і**, напр.: *дяковати, тяжко, взяти, волося, нянько, школярь, ряба, паця, дзякати, дзєбати, синє, од нёго, хвалю, нюхати, дідо, тіло, бісїда, гнів, літо, рїдкий, ціна* і т. д.

2. Найчастішы позиції писаня м'ягкого знака (**ь**) по согласных **д, т, н, л, з, с, р, ц, дз**:

– перед суфіксом **-ск-** в односных придавниках, напр: *людський, мість-*

скый, паньскый, валальскый, профессорскый, школьскый, жываньскый, гуменьскый, скаутьскый, сомарьска, славянськый, людськость, по людськы, русиньскость, по русиньскы, словеньскость, по словеньскы і т. д.⁹

– в суфіксах **-цьк(ый), -цькость, -цько, -цькы**, напр.: *козацькый, німецькый, жобрацькый, Німецько, по німецькы, німецькость* і т. д.;

– в суфіксах **-еньк(ый), -оньк(ый); -енько, -енька, -онька**, напр.: *маленькый, тононькый, тихонькый, зелененькый, тихонька, тихонько* і т. д.;

– по **л** в середині слов такого типу, як: *сільскый, польскый, ковальскый, учительство* і т. д.;

– в ґенітиві множ. числа називників женьского роду на **-ня**, напр.: *вышня – вышень, черешня – черешень, їдалня – їдалень, стайня – стаєнь* і т. д.;

– в ґенітиві множ. числа називників женьского роду на **-ця**, напр.: *паліця – паліць, кыртіця – кыртіць, кланіця – кланіць, звоніця – звоніць, жынтіця – жынтіць* і т. д.;

– по **т** у флексійній морфемі 3-й особи єдн. і мн. числа теперішнього часу, напр.: *ходить – ходять, любить – люблять, лежить – лежать* і т. д. (але – *пише, мыє ся, сміє ся* і т. п., де лем в множ. числі буде **-ть**: *пишуть, мыють ся, сміють ся* і т. п.);

– по кінечнім согласнім в формах імперативу типу: *встань(те), шмарь(те), страть(те) ся, сядь(те), злізь(те), завісь(те), отворь(те), запаль(те)* і т. д.;

– по **р** на кінці слова або складу, напр.: *школярь, теперь, вірь, бурь* (од буря), *верьба, церьков* і т. д.;

– в називниках на **-арь, -ярь, -ырь** на означіня людської чінности, напр.: *колесарь, коминарь, облачарь, малярь, шандарь, склепарь, чопнарь, дротарь, пастырь* і др.;

– в суфіксах називників **-ець** типу: *Німець, палець, горнець, купець, шмалець, яловець, ярець, окраєць, оглавець, столець* і т. д.;

– в чуждих словах:

а) в руських призивсках по согласных **д, т, з, с, ц, л, н** перед **я, ю, є, ї, ё** на означіня йотації, напр.: *Дьяконов, Полозьев, Панкратьев, Третьяков, Ульянов, Ананьїн* і др. (мнякый знак пишеме і в геоґрафічних назвах од таких призивск);

б) по мнякых согласных перед **я, ю, є, ї, ё** на сїґналізацію йотації в тых словах, де ся высловлює на місті йотованой буквы **й + гласный**, напр.: *гон-*

⁹ а) При творіню односного придавника суфіксом **-ск-** од слов з основ на **к, ч, ц** наставать алтернація, наслідне змнягчіня **-ц-** і стягнутя (выпаджіня) **с**, напр.: *пророк – пророцькый, жобрак – жобрацька* (паліця), *дурак – дурацькый, козак – козацькый, ткач – ткацькый, Порач – порацькый, Галіч – галіцькый, Німець – німецькый* і т. д.;

б) При творіню односного придавника суфіксом **-ск-** од слов з основ на **ш, с** наставать стягнутя (выпаджіня) і змнягчіня **с'**, напр.: *руськый, одеськый, черкеськый, чеськый* і т. п.: а при основі на **з'** ся оно змнягчує при випаджіню **с**, напр.: *Абхаз – абхазькый, Француз – французькый, по французькы*.

дольер, марсельеза, Кордільєри, Мольєр, Ньютон, Реньє і т. д.¹⁰

3. В русиньскім языку не змнягуємо:

– суфікси в словах на **-ск-ый, -зк-ый**, напр.: *сільський, братіславський, снинський, близьки, узкий, ховзкий* і т. п.;

– суфікси **-скость, -зкость**, напр.: *людськість, близькість, різкість* і т. п.;

– суфікси **-ско, -зко, -зкы**, напр.: *войско, близько, по арабськы, узкы* і т. д.;

– називники на **-ор, -ер** на означіня професій тіпу: *кантор, доктор, професор, шофер, монтер* і др.;

– ворговы (губны) і шыплячі согласны **б, п, м, в, ф; ж, ч, ш, щ**, зато по них в такій функції не хоснуємо мянкий знак (**ь**), напр.: *голуб, коп* (од копати), *любов, сім, ріж* (од *різати*), *ніч, ідеш* і т. п.

Мянький знак тыж не пишеме:

– при асімілації согласных по мянкости, напр.: *гость, слід, сніг, їдалня, спалня, купелня* і т. п.

– по **н** перед **ж, ч, ш, щ** і перед суфіксом **-ств(о)**, напр.: *інжінір, кінчік, ремінчік* (і *ремінча*), *гребінчік* (і *гребінча*), *меншый, тоншый, міщанство, дворянство* і т. п.

10. Писаня парных согласных

Согласны подля участи голосівок при артікуляції ся ділять на:

а) парны звонкы: **б, в, г, г', д, д', ж, з, з', дз, дз', дж**
 глухы: **п, ф, х, к, т, т', ш, с, с', ц, ц', ч**

б) непарны (сонорны, звучны): **м, н, н', л, л', р, р', й**.

Коли писати в слові парну глуху або звонку согласну, указує позиція парной согласной перед гласныма і сонорныма согласныма в інших формах того самого слова, напр.: *хлоп – хлопа, хлопови, хлопа, хлопови, хлопом* і т. д. (пишеме согласну **п**), *але – дуб(п) – дуба, на дубі, з дубом* і т. д. (пишеме согласну **б**).

В дакотрых позиціях ся намісто парных глухых согласных высловлюють парны звонкы або наopak, то значить, же наставать асімілація по глухости ці асімілація по звонкости. В правописі ся не бере огляд на асімілацію согласных. Парну глуху або парну звонку согласну пишеме подля ей позиції перед гласныма або сонорныма согласныма в формах того самого слова, або в одводжєных (дерівованых) словах. Так ся в правописі дотримує єднака подоба морфємы (дотримованя фонємно-морфємного прінципу). Наприклад, в

¹⁰ В чуждих словах не пишеме мянький знак (**ь**):

а) по **л** на кінці і в середині слова, напр.: *автомобіл, Базел, Рафаєл, асфалт, албатрос, фільм, бульдог, голф, делфін, Улстер, Вілсон, Лінколн, Нелсон* і др., а слова *педала, маїстрала* относиме ку жєньскому роду;

б) в словах тіпу: *Мадяр, вінєт(к)а* і под.

речиню: *Хлоп упав* – ся слово *хлоп* висловлює із согласнов **б** (*хл**об** упав*). Але в правописі ся дотримує писаня із согласнов **п** без огляду на висловность (бо – *хлопа*).

Єднака подоба морфем ся дотримує і в одводжених (дерівованих) словах. Наприклад, в слові *лодь* (*шыфа*) пишемо все **д**, бо є – *на лоді* і т. п., зато і в слові *лодька*, хоць висловлюєме **т'к** (*лот'ка*), пишемо **д'**.

11. Писаня согласных в префіксах

Префікси, котры ся закінчують на согласны звуки, підлягають в русиньскім языку впливу регресивной асиміляції. То значить, же висловность посліднього согласного звука в префіксі приспособлює ся висловности зачаточного согласного звука даной лексеми, што витварять можность ёго двоякого написаня. З того аспекту при правописі префіксів треба виходити з того, же:

а) префікси тіпу **об-, над-, од-, під-, перед-, пред-** і т. п. пишемо подля фонемно-морфемного принціпу, то значить, же кінцевый согласный префікса зіставать без зміны (без огляду на ёго висловность), напр.: *обд**ер**ти – обт**ер**ти, одруб**а**ти – одт**я**ти, надруб**и**ти – надп**и**сати, підб**и**ти – підст**ел**ити, передб**и**гнути – предст**ав**ити і т. д.;*

б) префікси на **-з- (без-, воз-, з-, роз- і ін.)** пишемо подля фонетичного принціпу, то значить же кінцевый согласный префікса на **-з-** під впливом висловности буде ся значити буквов **з** перед гласныма, звонкыма і сонорныма согласныма, а буквов **с** перед глухыма согласныма (**п, ф, х, к, т, т', ш, с, с', ц, ц', ч**), напр.: *безболест**н**ый – бесх**ы**бный, вознест**и** (ся) – воскрес**и**ти, здогад**а**ти ся – стис**н**ути, розр**із**ати – роскус**и**ти і т. п.*

Перед ґрупов согласных префікс **роз-** і **з-** росшырює ся в дакотрых лексемах о вставный гласный **о** зато, же без нього бы ся тяжко висловлєвав, напр.: *розозн**а**ти, розосхн**у**ти ся, зобр**а**ти і т. д.* В дакотрых лексемах ся допущать двояка можность хоснованя: *розостел**и**ти і росстел**и**ти і т. п.*

12. Правопис найважнішых суфіксів

Найважнішы суфікси в русиньскім языку пишемо так:

– суфікс **-ець** пишемо з мягкым согласным **ц'** в назывниках тіпу: *палець, горнець, купець, шмалець, конець, яловець, ярець, окрасць, оглавець, столець, хлопец* і др. (а на основі того твориме і пишемо цілу парадіґму даних назывників, напр.: *куп**ц**я, куп**ц**єви, куп**ц**єм – куп**ц**і, куп**ц**ів, куп**ц**ям, куп**ц**ів, куп**ц**ях, куп**ц**ями і т. п.);¹¹*

– суфікс **-іця** пишемо з мягкым согласным **ц'** в назывниках тіпу: *пшені**ц**я,*

¹¹ Написаня суфікса в подобі **-ець** (а не **-ец**) рекомендує ся з погляду цілорусиньского, а не регіонального, бо в русиньских діалектах на Словеньску проходить дость ясно процес діспалаталізації **ц**.

п'ятниця, паліця, кланіця, заушніця, кыртіця, горчіця і др.;¹²

– суфікси **-ск-, -скость, -скы** пишемо з твердим согласным **с** во вшыткых позиціях, напр.: *морський, польський, словенський, русинський, валальський, татарський, попівський, свалаявський, ужгородський, школьський, гуменський, словенскость, по румуньскы, по арабскы* і т. д.;

– суфікси **-цьк-, -цькость, -цькы** пишемо з мягкым **ц'** во вшыткых позиціях, напр.: *бідняцький, дурацький, жобрацький, козацький, ткацький, галицький, богацький, будевіцький, умелецький, зналецький, німецький, німецькость, по німецькы* і т. д.;

– суфікс **-алн(ый)** пишемо з незмягченым **л** і з гласнов **а**, напр.: *соціальний, офіціальний, принципальний, матеріальний, адвербіальний, вербальний, лабіальний, клерікальний* і т. д.;¹³

– суфікси **-ов(ый), -ёв(ый)** пишемо в ад'єктивах і там, де **є** в українськیم языку **-ев-, -св-**, напр.: *грушковый* (компот), *тыжнёвый* (дітвак), *строёвый* (выробок), *краёвый* (звук), *Андрієва* (жена), *Василєва* (дітка) і т. д.;

– суфікси назывників на **-р** на означіня професій (і іншой людської чінности) пишемо так:

а) суфікси **-арь/-ярь, -ырь** з мягкым **р'**, напр.: *поштарь, малярь, склепарь, чопнарь, столярь, коминарь, писарь, школярь, пастырь* і т. п.;

б) суфікси **-ор, -ер** з непалаталізованим **р**, напр.: *доктор, професор, кантор, шофер, монтер* і т. п.;

– суфікс **-иск(о)** пишемо з твердим **с** і з гласнов **и**, напр.: *хлописко, огниско, домиско, вітриско, ножиско, хлопчиско, облачиско* і т. д.;

– суфікс **-ств-** пишемо з твердов согласнов **с**, напр.: *сомарство, панство, живанство, газдівство, свинство* і т. п.;

– суфікс **-цтв-** пишемо з твердов согласнов **ц**, напр.: *садовництво, полівництво* і ін.

13. Писаня согласной „в”

Лабіодентална і білабіална звонка согласна **[в]** ся означать буквов **в**, напр.: *вода, вата, слава, повага, ховати, будова* і т. п.

Букву **в** хоснуємо:

1. На місті кінцевого **л**, што заперать склад і мінить ся на **в**:

¹² Написаня суфікса в подобі **-іця** (а не **-іца**) рекомендує ся знову з цілорусинського погляду, бо з погляду регіонального (русинських діалектів на Словенську) ту так само проходить процес діспалаталізації **ц**.

¹³ Хочь в руськیم і українськیم языку є мягке **л'**, рекомендоване написаня в русинськیم языку мож пояснити двома причінами:

1. слова з тым суфіксом перешли до русинських діалектів на Словенську переважно через філтер западославянських языків, де **л** є в тых суфіксах нелабіалізоване;

2. наше **л** (на розділ од остатніх выходославянських языків) є середнє, а не заднє, і зато звучить як в языках-істочниках.

а) в закінченню минулого часу 1-ой, 2-ой і 3-ой особи єд. числа муж. роду: *я писав, ты ходив, він читав*. При отворенім складі ся ту хоснує **л**: *писала, ходила, читала*;

б) в споїну **-ов-** з **-ол-** міжжі согласныма: *вовк, повный, довг, довгий, дов- жезный, жовтый, довбати, стовп, човник* (але – *чолнок*) і т. п.

2. Як префікс і приназивник (**в-/во-, в**), напр. *внести, вписати, вляти, впахати, войти; в Америці, в будові, в блузі, в новинках, в світі, в воді* і т. п.

3. В окремих формах слов во вшитых позиціях, напр.: *слово – слов, кон- зерва – конзерв, рукав – рукава* і т. п.

4. В падовій морфемі ґен. і акуз. мн. ч. називників муж. р., напр.: *хлопів, Русинів, голубів, стромів, дубів, строїв, столів* і т. п., а тыж в адьєктивах муж. р. типу: *няньків* (ґерок), *братів* (калап), *сусідів* (топір) і т. д.

5. В русиньскім языку ся стрічає і з представним (протетичным) **в**. Хос- нуєме го на писмі, напр., в словах *вісем* (бо інша форма не екзистує), *вопрос* (звіданя) (бо опрос – анкетованя), *вівця, вівчарь, він, вільхы*.

6. Нормативныма суть і двоякы формы:

а) слов, де настає алтернація звуків **у/в, о/в**: *упасти – впасти, ужывати – вжывати, умерти – вмерти, утечі – втечі, учитель – вчитель; оженити ся – вженити ся, оперти ся – вперти ся, доокола – довокола* і т. д.;

б) називників, придавників і іншых частей речі з ініціалныма (зачаточны- ма) звуками **о, у** і з протетичным (представным) **в**: *облак – वोблак, осінь – во- сінь, отава – вотава, огласкы – вогласкы, острый, острити – вострый, вострити, огник – вожник, ухо – вухо, око – воко, узкий – вузкий* і т. д. (Ту в обидвох пунктах (**а, б**) суть уведжены лем приклады, повный список таких слов повинен быти уведжений в орфографічнім словнику.)

14. Писаня буквы „щ”

Тота буква ся хоснує не на переданя самостатной фонемы, але переда- вать на писмі споїня фонем **[с + ч]**. Їй высловность в русиньских діалектах є двояка: по ріку Выравку – **<шч>**, од Выравкы по Уліч – **<ш’>** (або **ш’**), напр.: *[jашчурка – jаш’урка]* і т. п., а в частці **щі, іщі** высловность **<ш’>** є росшырена на векшині території русиньских діалектів. З того выплывають можность дво- якого (або і троякого) передаваня на писмі (**с + ч, ш’, щ**).

В русиньскім правописі будеме передавати уведжене споїня фонем (**с + ч**) на писмі букв **щ** без огляду на высловность, напр.: *ящурка, пищалка, щастливый, хрущ, наще* і т. д., але тыж **щі, іщі**, а не – **ші, іші**.^{14 15}

¹⁴ Во высловности ся допуцать двояка можность:

1. *chruš’, š’i, iš’i*;

2. *chrušč, šči, išči*, але в правописі лем єден способ написаня.

¹⁵ Містоназвыники (і містоназвыниковы присловники) типу *што, дашто* пишеме в уведженій подобі (а не *що* або *шо*).

15. Здвоїня согласных

Здвоєны согласны ся пишуть:

а) в двух базовых часословах, де на зачатку корінёвой морфемы звучить довгий звук: *ссати, лляти*, в їх формах (*ллійуть, ллій*) і в одводжених (дерівованих) од них словах, напр.: *вылляти, одссати, перелляти, выссати, одлляти* і т. п.;

б) при збігу еднаких согласных:

– префікса і коріня, напр.: *оббити, одділити, оддати, ззаду, бессонный, ззутти (ся)* і т. п.;

– коріня або основы на **-н-** і суфікса **-н-** (**-ник**), напр.: *сон – сонный, день – денник, тыждень – тыжденник, причіна – причінный, вина – винный, рано – раннь, осінь – осіння, гуманний* і т. д. Здвоєне **-нн-** ся утримує і перед суфіксом **-ость**, напр.: *невинность, бессонность* і т. д.

Не здвоюєме согласны в суфіксах **-ен-**, **-ан-**, **-он-** придавникового характеру, напр.: *благословеный, оцінений, нескінченый* і т. п.

Не здвоюєме согласны і в називниках на **-я (-а)**, напр.: *статья, клоча, зіля, ходжія* і т. п.

ПИСАНИЯ ЧУДЖОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ IV. (ПЕРЕВЗЯТЫХ СЛОВ І ЧУДЖІХ ВЛАСТНЫХ МЕН)

В русиньскім языку ся проявлять тенденція писати чужоязычны слова на основі принципів, хоснованих при писаню домашніх слов. То значить, же писання чуждих слов ся приспособлює їх звучаню, а не орфографії даного чужого языка. Дакотры з них уж ся принимаютъ як домашні (*адреса, бача, дама, гавалір, інжінір, гараж, доктор, брігада, криза, журнал, джип, джінсы, хірург, різлінг, синтаксис* і др.), а іншы ся все берутъ як чужді, што ся часто проявлять і в тім, же зістають незмінны (*дербі, меню, каное, жорі* і др.).

При писаню чужоязычных слов выходиме з таких основных принципів:

– согласный **л** пишемe звычайно непомнякшенный (бо наше **л** є середнє, як напр., словенське або чеське): *арзенал, бал, інтеграл, капітал, новела, формула, баланс, галантерія, блок, колонія, соло, лупа, желе, легенда, лекція, пленум, телеграм, албатрос, філм, магістрала, шкандал, метал, маларія, Каледонія, Палермо, Толедо, Нелсон, Базел, Рафаел* і ін. Але тыж (на розділ од другых выходославянських языків): *автомобілі, магістрала, педала, асфалт, бульдог, голф, пляж, поларный, регулятор, туберкулоза, алуміній, блумінг, революція; Базел, Улстер, Фінландія, Лубек, Телман, Рафаел, Вілсон, Лінколн, Зола* і др.;

– **г** і **г** передаєме так, як звучить в оригіналі: *агітація, агресор, генетика, грог, ембарго, лінгвістика, геґемонія, гектар, гіпотеза, гугенот, гумус; Греція, Гвінея, Гавана, Гете, Луксембург, Гомер* і др. Але тыж (на розділ од руського або українського) – *гарфа, гіпохондрія, гокей, Гемінґуей* і др.;

– чужоязычны **f, ph** передають ся (як правило) буквов **ф**: *фабрика, федеративный, фейтон, фігура, форма, офіціальний, фараон, фізика, фонетика, філософія, флегматик; Франція, Філіпіни* і ін.; але спойня **th** звычайно передаєме через букву **т**: *бібліотека, ортодоксний, ортопедія, театр, теорія, катедра, логаритм, мітологія*, а рідше – через **ф**: *ефір, орфографія*, і ін. Мена з таким спойнєм пишеме так: *Філіп, Штефан, Ефім, Афанасій, Феодосія, Федор, Томах* і др.;

– здвоєны согласны в невластных менах передаєме частіше лем єднов согласнов, напр.: *аккумуляція, белетрія, група, інтелектуальный, колектів, комісія, сума, тона, Фін, вана, лібрето, віла* і ін., але дакотры пишеме із здвоєныма буквами – *манна, булла, нетто, брутто, фортіссімо, стакка-то* і ін.;

– при збігу єднаких согласных префіксальной і корінёвой морфемы пишеме здвоєный согласный лем в тых припадах, кідь хоснуєме в языку паралелне непрефіксальне слово, напр.: *апарат, асіміляція, дісидент, іредентізм* і т. п., але пишеме здвоєны согласны в словах тіпу: *апперцепція* (бо є *перцепція*), *імміґрація* (бо є *міґрація* і т. д.), *іраціональный, корреляція, сурреалізм* і др.;

– в географічных назвах пишеме звычайно нездвоєны согласны: *Андора, Голандія, Калката, Мароко, Місурі, Місісіпі* і т. п., але в менах і призвісках ся заховують здвоєны согласны: *Міллер, Руссо, Торрічеллі, Шіллер, Бетті* і т. д.;

– початочне **j** пишеме на основі высловности в языках-істочниках, напр.: *Жером, Жанна, жабо, жюри, Джерсі, джез, Джейм, хунта, Хіменес* і ін.;

– початочне **ie** (hie), **je** передаєме через **є**, напр.: *єрархія, єроґліф, Єнсен, Єсперсен, Ємен, Єна, Єрусалим, єзуїта* і ін.;

– початочне **io, yo, jo** передаєме через **йо**, напр.: *йон, йот, йод, Йорданія* і т. п.;

– початочне **ia, ya, ja** передаєме через **я**, напр.: *якобінець, ямб, ярд, яхта, Ява, Японія (Японьско), Якобсон, Ян* і ін.;

– початочне **iu, yu, ju** передаєме через **ю**, напр.: *юбілей, юстіція, Юкон, юліанський (календарь), юг, Юнг* і ін.;

– **i, y, eu** (німецьке) в позиції міджі гласныма передаєме через йотовану букву, напр.: *лояльный, пляеда, рояль, саквоаяж, фаянс, конвеєр, фоерверк, фое, Фоербах, Гоя* і ін.;

– **i, y** в залежности од позиції передають ся так:

а) на зачатку слова пишеме **і**: *ідея, інштрукція, інтернаціональный, Іліада, Індія, Іспанія, Італія, Ібсен, Ізабела* і ін.;

б) по согласных перед гласныма і перей **й** пишеме **і**, напр.: *артеріальный, геніальный, діалектика, індустріалізація, матеріал, соціалізм, фіалка, аудієнція, гієна, клієнт, пієта, аксіома, соціологія, радіус, тріумф, партія, партійный* і т. п.;

в) і + гласний в позиції по согласній передає йотованов букв в спільно з розділових функцій, напр.: *серьёзный, барьера, карьера, песа* і ін.;

г) іа на кінці слова передає через **-іа**, напр.: *артерія, індустрія, історія, хемія, Греція, Гарсія* і др.;

г) і по согласных во властных назвах перед далшым согласным і на кінці слова передає як **і**, напр.: *Алжир, Бразилія, Вашингтон, Едінбург, Капрі, Замбезі, Мадрид, Місісіпі, Нагасакі, Ніл, Севілья, Сідні, Сіцілія, Чикаго, Анрі, Грімм, Дідеро, Дізел, Овідій, Россіні, Тицян, Цицеро, Шіллер, Арктика, Антарктида, Атлантика, Великобританія, Паріж, Піра, Егіпт* і т. п., але – *Америка, Африка, Єрусалим, Палестина, Аргентина, Рим*;

д) і пишемо тж в несклонних словах в позиції по согласных в середині і на кінці слова, напр. *журі, мерсі, парі, таксі, графіс, піаніссімо* і др.;

е) і пишемо по согласных **б, п, м, в, ф, г, ґ, к, х, л, н** перед далшым согласным, напр.: *пілот, вібрація, мікрофон, графікон, логічний, гімна, кілограм, кіно, архів, хірург, література* і др., але тж (на розділ од українського) в словах типу: *бургмістер, імбір, міля, шпірітус, хімера, Башкірець, кінджал, Кіргіз, кішлак, Китай (Чіна), діакон, Христос, христіанство* і под.;

ж) і пишемо (на розділ од українського) і по согласных **д, т, з, с, ц, ж, дж, ч, ш, р** перед далшов согласнов, напр.: *дізел, дінамо, диплом, директор, методика, тіп, інститут, стимул, текстіл, математика, позиція, фізичний, марксизм, сілуэта, система, цифра, режим, шіфра, бригада* і др., але – *електрика, фабрика*;

з) і пишемо по гласных, напр.: *мозаїка, наївний, прозаїк, руїна, теїн, Енеїда, Ізмаїл* і др., тж в зложених словах, де перша часть закінчена гласнов, на зачатку другої части пишемо **і**, напр.: *староіндійський, новоіспанський*, а тж по префіксах на гласний: *поінформувати, доісторичний, антиісторичний* і др.;

– **е** звичайно передає через **е**, напр.: *електрика, енергія, ентузіазм, етапа, ідеал, театр, каре, філе, ікебана, екзіл, Європа, Егіпт, Евфрат* і др.;

– **намісто е** по розділовім знаку (**ь**) і по гласных (окрем **і**) хоснуємо йотований **є**, напр.: *барьера, фое, абітурьєнт, пацьєнт, Льеж, Меєрбер, Дьєго, траєкторія, проєкт, проєкція* і т. п., але – *реєміграція, реєвакуація, діелектрик, полієдер, Трієст, Вандрієс* і под.;

– **ө** ся передає букв **е**, напр.: *Гете, Келн* і др.

Розділовы **ъ, ь** (твердий і м'який знак) в чужомовних словах пишемо на основі тих самих правил, як і в домашніх словах, напр.: *беф, педестал, премер, кянті, карьера, Пемонт, Рівєра, Барбе, Женеєва, Монтеке, Бйорнсон, адьюкт, адьютант, кон'юнктура, ін'єкція, субект, гондольєр, монпансьє, марсельєза, Кордільєры, Севілья, Готьє, Лавуазьє, жисьє, Мольтєр, Ньютон, Реньє, Віні, Фетьо* і др.

Діфтонґы **au, ou** передає переважно через **ау, оу**, напр.: *аудієнція, аудиторія, фауна, джоул, Каунас, Краузе, Паулсен, Фауст, Штраус* і др., але пи-

шеме **в** в словах: *авто, автор, автентичний, Австрія, Август (і август)* і др.

Німецький діфтонг **ei**, а त्यж голандський **iu, y** передаємо через **ай**, напр.: *маркшайдер, штрайк, Лайпціг (Ліпско), Швайчарсько, Гайне, Айнштайн, Гайзе, Ван-Дайк* і др.

Кінцёве **-tr, -dr** передаємо через **-тер, -дер**, напр.: *барометер, діаметер, семестер, театер, термометер, центер, сідер, циліндер* і т. п.

В здомашнілых чужоязычных словах **с** між двом гласныма (і між сонорнов і гласнов) переходить і на писмі на **з**, напр.: *дезерт, казета, корзо, церуза, конзерва, конзістенція, конзулат, резерва* і т. д. Такий переход ся реалізує і перед флективнов морфемов **-ія**, напр.: *Азія, верзія, діверзія, дімензія, екскурзія, пензія* і т. д., а त्यж перед суфіксом **-ор**, напр.: *спонзор, цензор, курзор* і т. п.

Такий переход (**с** → **з**) ся не реалізує, кідь в чужім языку є здвосне **ss** або **x**, напр.: *агресія, есей, концесія, луксус, міксер, місія, таксі* і т. д.

Чужоязычны споїня **st, sp, sk** перешли (або переходять) до русиньского языка через філтер западославянських языків в переважній бівшости через споїня **шт, шп, шк**, што ся мусить одразити і в русиньскім писмі, напр.: *штат, штудент, штіпендія, штіл, каштель, штопкати, штемпель, шпацірка, кріштал, мушкат, мушт, пошта, шпулька, інштітуція, штадіон, конштітуція, штатут, штілістіка, інштрумент, кшефтовати, решпектовати* і т. д., але – *скоба, кастелан, костура* і т. п. Даколи двояке написаня означать і двояку семантику, напр.: *кост – кошт, костовати – коштовати* і т. п. Повне унормованя правопису таких слов буде можне аж по заставліню орфографічного словника.

В здомашнілых словах:

– англійського походжіня на місті споїня **ea, ee** пишемо **і**, напр.: *вікенд, стріптіз, тім, твід, лідер, спікер* і т. д.;

– в словах французького походжіня пишемо **ю** місто **u** (як звука *ü*), напр.: *бюро, піуре, жюри* і т. д.;

– в словах грецького і латиньского походжіня із споїнем **ex-** пишемо **екс-** або **екз-**, напр.: *текст, такса, індекс, экзамен, екзекутор, екземплар, Александер, ксілофон, екскаватор, ексміністер* і т. п.

V. ПИСАНЯ СЛОВ ДОВЕДНА І ЧЕРЕЗ ДЕФІС

Окремы слова на писмі ся одділюють павзами (одступами). Але слова, котры ся вытворили зложінём двох ці веце частей, пишемо ведно: *водовод, роботосхопность, радіоконцерт, фотоательєр, мотошпорт, автозавод, термодіродінаміка, автотранспорт* і ін. Окрем того, доведна пишемо:

– префіксалны слова з домашніма і чужоязычныма префіксами (і з подобныма на них елементами тіпу: **пан-, пост-, квазі-, про-, псевдо-** і др.): *мєджінародный, задум (замысел), надгоднота, довойновыи (передвойновыи),*

*передшкільський, меджіокресний, ультразвук, аморальний, антиісторичний, інфрачервоний, панамерицький, промонархічний, псевдонауочный, постскріптур, квазішпеціаліст(а)*¹⁶ і т. п.;

– зложени придавники, утворени з елементів, значіня яких є підряджене єдно другому: *сільськогосподарський, великобєрезнянський, старолєбовнянський, карловарська (сіль), западоземплінський, народнопєтїчний, зложєнопідрядний, виходославянський, лєгкоатлєтїчний, переднєязычнїй, індєєвропський (язык), лїнгвоштілістїчны (особитости), старовєрхнє-німєцький (язык), глухонїмый, слїпоглухонїмый, високоавторїтнїй, новотворєнїй, вїшеуказанїй, нїжєпідписанїй* і т. п.;

– зложени називники і придавники, в котрых першу часть творить чїсловник, написанїй буквами: *пятьрічнїця, дво(й)тыжднєвка, пятьразовый, сімпоходовый, стодвадцятьпятьрічнїй* і т. п.¹⁷

– зложени кїлькостны чїсловники тіпу: *пятнадцять, пятьдєсят, трїсто, дєвятсто* і др.¹⁸

– зложени присловники і придавники, котры vznikли спїїєм придавника з присловниками, придавниками і називниками: *одтєпєрь, донїні, задєвогє, надєвогє, намного, надалє, навсє, досправды, позавтра, покус, окрем, догоры, одразу, догромады, внаслїдку, вночі, восєні, допєреду, нараз, зрана, всєредїні, намісто, доверху, докопы, дораз, зараз, збоку, здолы, зрана, набїк, наярь, навстрїч, наостаток, напамять, напєред, наприклад, насилу, насподї, скраю, спєреду, спочатку, наконєць, оддавна, догола, завидна, звысока, злєєка, злїєа, знова, зрїдка, наскоро, помалы, помалєнькы, потихы, потихонькы, наповно, напросто, звєчєра, надраном, дополуднє, пополуднє, доднєсь, донєдавна, одока, наголос, намістї, дочїста, догромады* і многы далшы;^{19 20}

¹⁶ Кїдь прєфікс (або їму подобный елємент) ся припоєє ку властному мєну, тогды ся пишє чєрєз дєфіс (*анти-Ковач, пан-Європа, псевдо-Фауст*), алє утворєны од них придавники ся пишуть доведна: *антиковачовска, панєвропський, псевдофаустовський* і т. п.

¹⁷ В зложєных словах, дє першу часть пишмє чїслами, друга часть слова ся припоїть чєрєз дєфіс: *750-річнїй, 36-пєходовый, 100-річнїй* і т. п.

¹⁸ Кїлькостны і порядковы чїсловники тіпу *125, 38* і т. д. пишмє окрємє: *сто двадцять пять, трїдцять вїсєм, пятьдєсят сім, сто двадцять пятый, трїдцять восьмый* і т. д.

¹⁹ В присловниках, якы означают главно фарбу, а тыж в частках і чутєсловах пишмє приназивники і вєдно, і окрємє: *дочєрєєна і до чєрєєна, набїло і на бїло, начїсто і на чїсто, дочорта і до чорта, дофраса і до фраса* і т. п.

²⁰ Од подобных присловників трєба одлишовати спїїєня приназивників з нєзмінными словами, вжываными в значїню називників, якы пишмє окрємє: *до завтра, на днєсь, на потїм* і др. Окрємє пишмє і спїїєня присловникового тіпу, якы ся складають з приназивника і називника, в котрых називник заховує своє конкретнє лексїчнє значїня і граматїчну форму (главно, кїдь мїджі приназивником і називником можє стояти атрїбут ку даному називнику): *бєз кїнця, бєз краю, бєз ладу, бєз слїду, в цїлости, до подобы, до мїры, до ногы, до обїду, до часу, до рєчі, до години, за годину, за гранїцєв, на жаль, на зло, на радость, на смїх, над силы, по правдї* і др. Окрємє пишмє і спїїєня двох називників з єдным або з двома приназивниками: *з бока на бїк, з дня на дєнь, з краю на край, од рана до вєчєра* і др.

– зложені приназивники, напр.: *понад, спонад, попри, поза, споза, поміжжі, споміджі, попід, посеред, спід, сперед* і др.

– зложені містоназивники і присловники тіпу: *хоцьхто, хоцьшто, хоцькотрий, хоцьколи, хоцьяк, будьяк, будьде* і под.;

– слова, першу частку яких творять іншомовні елементи **віце-, екс-, обер-, унтер-, лайб-**: *віцепрезидент, експремер, обермайстер, унтерофіцір, лайбеусар*.

Дакотрі сполучення слів пишемо через дефіс:

– сполучення двох (або вець) самостатних називників тіпу: *соціал-демократ, ракета-носіч, нянько-мати, авто-дізел, кіловат-година* і др.;

– зложені призивки: *Рімскій-Корсаков, Салтыков-Щедрін, Сен-Сімон* і др.;

– домашні і іншомовні назви світових країн і утворені од них придавники: *норд-ост, юго-запад, северо-выходный* і др.;

– ряд іншомовних сполучених слів тіпу: *де-факто, де-юре, статус-кво, джез-бенд, меццо-сопран* і др.;

– зложені придавники, де окремі частки не суть залежні одна од другої: *чехо-словацький, чесько-словенський, біло-червений, біло-синьо-червений, учебно-виховна (робота), порівнюючо-історичний, научно-технічний, соціально-економічний, літературно-умелецький, світово-історичний* і др.;

– зложені придавники, які означають одтінки якості і фарби: *солодко-квасний, гірководо-солений, ясно-червений, темно-сизий, світло-синій* і др.;

– повторення того істого слова або тих істих компонентів присловникового тіпу, напр.: *далеко-(пре)далеко, чорний-(пре)чорний, ледва-ледва, будь-як-буде, хоче-не-хоче, де-не-де, як-не-як, коли-не-коли, давно-предавно* і др.;

– сполучення на означення приблизності, напр.: *день-два, година-дві, днесь-завтра, за піврока-рік* і под.;

– зложені придавники, в котрих першим компонентом є числівник, написаний цифрами (числами): *20-річна, 7-посходовий* і т. д.;

– порядкові числівники, написані цифрами (числами) і буквами: *10-й, 8-а, 3-є, 12-го, 2-тисячний, 5-мільоновий* і др.;

– зложене чутеслово і звукоподібність: *га-га-га, гей-гей, бім-бам-бом, бум-бум* і др.;

– звуки в словах, що ся висловлюють розтягнуто: *та-а-а, во-о-о, дружество-о-о!.., няньку-у-у!..* і т. п.

Присловники, що ся складають з приназивника **по** і придавника або містоназивника, пишемо окремо: *по русиньскы, по нашому, по французькы, по людьскы, по свиньскы, по доброткы, по валацьскы; по перше, по друге, по третє, по десяте* і т. д.

VI. РОЗДІЛЄВАНЯ СЛОВ

На писмі ся слова розділюють, кідь ся не містять до рядка. Слова з єдного рядка до другого ся переносять по складах (*книж-ка, слов-ник, пал-ці, молоко або мо-локо* і т. п.), зато мож розділити лем вещескладовы слова. Єдноскладовы слова (*май, довг, трест, вовк, піп, Фін, кідь, же, так, без, од, ах, гол, дай* і т. п.) ся не розділюють. При тім треба памняти, же:

- з двох єднаких согласных міджі гласныма єден зістане, а другый ся переносить: *тыжден-ник, од-ділити* і т. п.;

- не мож розділити афрікаты **дж, дз** (кідь творять єдну фонему): *хо-джу, Ма-дзура* і т. п.;

- не одрываєм букву **й** од попереднього гласного, напр.: *вой-на, стай-ня, (але – пере-йти)*;

- м'який знак (**ь**) в обидвох функціях і твердый знак (**ъ**) не одділюєм од попередньої букви, напр.: *нянь-ко, верь-ба, адъ-ютант, встань-те, при-несь-те* і т. п.;

- єдну букву не охабляєм ани не переносиме до другого рядка, напр.: *ака-де-мія, ево-лу-ція* і т. п. Зато не мож розділити такы слова, як – *або, шыя, отець* і др.;

- єдноскладовы префіксы, а тыж частку **най-** в суперлативі придавників при переносі не розділюєм, але цілу одділимо од коріння, напр.: *без-бож-ный, ро-бити, од-ділити, най-частіше, най-ліпша* і т. п.;

- вещескладовый префікс можемо розділити (*пере-писати, пе-реписати, розо-брати і ро-зобрати* і т. п.), але, наopak, нескладовый префікс не одділюєм од далшого складу, напр.: *звя-зати* або *звяза-ти*, не – *з-вязати*;

- при переносі слов з префіксами не можемо охабити в єднім рядку при префіксі часть коріння, кідь она не творить склад, напр.: *за-співати* (а не *заспівати*), *роз-дробити* (а не *розд-робити*) і т. п.;

- не мож розділювати аббревіатури, напр.: *ЧСФР, КАМАЗ, ВАЗ 2103* і т. п.;

- многы слова можемо розділювати веще способами, напр.: *се-стра, сес-тра, сест-ра; Алек-сандра, Алексан-дра, Александ-ра* і т. п., є дово-лений і розрыв суфіксів в суфіксалных словах, напр.: *учитель-ство і учи-тельст-во; жобра-цтво, жобрац-тво і жобрацт-во; свідни-цький, свідниць-кий* і т. п.;

Позначкы:

1. Не одділюєм призви́ска од ініціалок мена (або іншого условного скорочіня), яке ся к призви́ску односить, напр.: *М./Ковач, А. С./Пушкін, п./Головкова* і т. п.

Кідь суть мена (або іншы скорочіня) уведжены повным словом, так ся можуть одділювати.

2. Не одрываєм скорочены назвы мір од тых чисел, ку котрым належать, напр.: *1994/р., 20/га; 200/м²; 10/цм³* і др. Кідь ся тоты назвы передають цілым словом, так їх можемо одділити (*1994 рік, 30 (гектарів)*).

3. Не одділюємо од чисел буквове зображення флексій, споєных з числами через дефіс, напр.: *5-й, 10-го, 8-му* і т. д.

4. Не розділюємо условны графічны скорочіня тіпу *і т. д., і ін., і др.*, і т. п.

5. До другого рядка не переносиме інтерпункчны знакы, окрем тіре, што стоїть по точці або двоточчі перед прямов речов.

6. Не охабляме на кінці рядка отвараючу скобку або початочны цїтовал-ники.

VII. ПИСАНЯ ВЕЛИКЫХ БУКВ

Великы буквы пишеме:

1. На зачатку властных мен, але тыж в середині вецесловных властных мен як єдинічных назв.

2. На зачатку речіня як основной комуникатівной єдиніці.

3. В дакотрых скорочєных словах, котры заступують вецесловны назвы.

4. Даколи в позиції на зачатку каждого рядку.

5. На підчаркнутя дакотрых слов, части слов або части языкового прояву.

6. На знак учтивости.

1. Писаня властных мен

Властны мена пишеме з великов початочнов буквов. Властны мена то суть мена людей і живых створінь (антропонімы), назвы обєктів в козмосі і на їх поверьхности (козмонімы і топонімы), назвы людських вытворів, котры не суть певно фіксованы в природі, назвы часовых етап, історічных подій, орґанізацій, інштитуцій, виробків, подників, сполків, політічных партій, рухів, акцій, нагороджінь і цїн (хремадонімы).

1.1 Мена людей і живых створінь

1. Хрестны мена, прызвіска, єдноменны назвы особ, родовы мена, містны примена (придомкы), псевдонімы (крыючі мена), мена по отцєві, назывкы, поменования особ в літературных творах, образны мена особ і т. п., напр.: *Юрко, Михал, Станко, Марія (Маря), Анна (Аня, Анця), Капраль, Левканіч, Коваль, Дунда, Дупканіч, Духновіч, Балзак, Шпакова, Сервіцька, Колцунова, Суха, Янкова, Гаюс Юліус Цезар, Арістотел, Леонардо да Вінчі, Чарлз де Голл, Лудвік ван Бетговен, Валері Жіскар д'Естен, Ян Амос Коменскі, Ян Смерек, Михал Ковач, Антон Павлович Чехов, Надежда Юрьевна Давыдова, Кривий, Пысок, Червєный, Незнамый вояк* (гріб Незнамого вояка), *Майстер Павел з Левочі, Лжедімітрій, Псевдомаврікій, Андрій з Нярова* і т. п.

Придаткы (атрібути) при родных менах пановників або іншых історічных особ(ностей) (правдивых або выдуманных) ся поважують за властных мена і пишуть ся з великов початочнов буквов, напр.: *Петро Великий, Іван Грозный, Клімент Булгарьскый, Юліан Апостат*. З великыма початочныма буквама пишеме і назвы особ тіпу *Панна Орлеаньска*.

Лем на зачатку цілого поменования пишеме велику букву в індіанських менах (*Орляче перко, Соколяче око, Блесковый ножик*) і в чінських менах (*Лотосовий цвіт* і т. п.), бо ту йде о названя особи єдним зложеним меном.

З великов початочнов буквов пишеме і форми множного числа властных мен особ на означіня родини, напр.: *Зозуляк – Зозуляковы; Тімко – Тімковы* і т. д.^{21 22}

2. Народны і кменёвы мена і мена прислушників іншых етнічных ґруп, жытельскы мена, утворены од властных мен, напр.: *Русин, Словак, Українець, Француз, Серб, Англічан, Булгар, Мадяр, Німець, Нерусин, Полоукраїнець, Ултранімець, Жыд, Араб, Курд, Келт, Ракушан (Австрієць), Ром (Циган), Горал, Выходословак, Европан, Америчан, Австралчан, Шарішан, Земплінчан, Братіславчан, Паріжан, Ньюорчан, Мартян, Місячан* (фіктивний обыватель Місяця) і т. д.^{23 24}

3. Мена, перзоніфікуючі дакотры явы, главно мітологічных, алеґорічных і приповідкових существ (створїнь), божеств, біблійских существ (персонажів) і т. п., напр.: *Ломидерево, Валибук, Снігурка, Червена каркулька, Николай, Смерть, Весна, Діана, Меркур, Ра, Бог, Алаг, Перун, Морена, Господь, Ісус, Хрістос, Божий Син, Отець, Спаситель, Дух Святый, Божа Мати, Панна Марія, Мадона, Антіхріст, Луціфер* і т. д.^{25 26}

²¹ Дакотры родны мена і призвіска перешли міджі невластны назывники, зато їх пишеме з малов зачаточнов буквов, напр.: *юда* (зрадця), *лазарь* (тяжко хворый чоловік), *донуан* (сукнічкарь), *донкіхот* (фантаста, наївный чоловік), *лінч* (бесправне забиваня), *бойкот* (одмітнута, умыселне неґованя), *аксел, рітберґер, салхов* (скокы при красокорчулёваню) і т. п.

²² Мена прихылників або членів даякого руху, утворены од властных мен основателів, ведучіх особ або міста взнику, мена заместнанців поднику, членів політичных, масовых, церковных, шпортових і других організацій і сполків, реліґійного визнаня і т. п. не суть властныма менами і зато їх пишеме з малыма зачаточныма буквами, напр.: *мечяровець, штуровець, геґеловець, дарвініста, слованіста, матічкарь, словнафтарь, скаут, александровці, католик, грекокатолик, євангелик, лутеран, православный, мослім, бугеїста, франтішкан, уршулінка* і т. п.

²³ Невластны назывники, котры vznikли з властных мен прислушників народів, кменів і іншых етнічных ґруп, пишеме з малов початочнов буквов, напр.: *циган* (кламарь), *жыд* (вызнавач жыдівской реліґії, віры), *флам* (забава, пиятыка), *вандал* (нічитель), *шкот* (скупый чоловік), *валах* (пастырь овец) і т. п.

²⁴ Малов буквов ся зачінають і слова, означаючі назвы племен або одрод звірят, утворених од народных або кменёвых властных назв, напр.: *гуцул* (одода коня), *шпаньел* (одода пса), *влашка* (курка), *анґорчан, нормандян* (племено краликів-зайців) і т. п.

²⁵ Дакотры із споминаных назв переходять міджі невластны і означають особи з призначныма властностяма, котры пишеме з малов буквов, напр.: *златовласка* (жена або дівка з волосём златой фарбы), *валибук* (силак), *луціфер* (злый чоловік), *венуша* (красна, зводна жена) і т. п.

²⁶ Розлічны назвы существ, котры подля біблійских представ наповнюють цілу природу, поважаємо за невластны мена і пишеме їх з малов початочнов буквов, напр.: *анґел, арханґел, чорт, дябол, сатан, віла, русалка, нечіста сила* і т. п.

4. Мена звірят, напр.: *Мурко, Дунчо, Пейко, Мадзура, Рексо, Чінош, Цезарь, Красуля, Сивий* і др.

5. Придавніки, утворены од властных мен людей і живых существ (антропонімів) пишеме і з великов, і з малов початочнов буквов:

а) З великов буквов пишеме присвойны (посесівны) придавніки, утворены од властных мен на **-ів** і **-ин**, напр.: *Петрів, Евин, Сашів, Паньків, Англічанів, Юпітерів, Алагів, Мадонин, Єговів, Венушин, Дунчів, Рисулин, Міцкин* і т. п.

б) З малов початочнов буквов пишеме придавніки од властных мен з суфіксами на **-ский, -овский, -кий**, напр.: *штефаньский, итуровский, вердівский, руський, турецький, юпітерський, дунчовський* і т. д.

1.2 Назвы весмірних (вселеньських) об'єктів і об'єктів на їх поверхности

1. Назвы зізд і зґрупованя зізд, соззіздій, планет, місяців, планетоїдів, комет, метеоритів і об'єктів на поверхности мімоземських об'єктів, напр.: *Сонце, Сіріус, Плеяды, Тихова зізда, Карлове сердце, Кеплерова супернова, Проксіма Кентаврї, Галаксія (Молочна путь), Копа, Містна суперкопа галаксій (Містна супергалаксія); Андромеда, Баран, Южна рыба, Малий віз, Малий лев; Юпітер, Марс, Сатурн, Уран, Венуша (Венера), Земля; Місяць, Янус, Европа; Ерос, Адоніс, Гермес, Амор; Гелліова комета, Арендова-Роландова комета, Юпітерова родина комет, Ілінг; Море доджів, Океан бурь, Озеро снів, Залив астронаутів, Рівна стіна, Кра́тер Беляєва, Полонина зоступу, Оаза покоя* і т. д.²⁷

2. Назвы вытворів і об'єктів на поверхности землі (топоніми), то значить континентів і субконтинентів, островів, пустынь, прерій, тундер, мочарів, полоостровів, шый, мысів, побережя, гор, верхів, перевалів, рівнин і долин, тісняв, басейнів і т. п., напр.: *Африка, Америка, Австралія, Южна Америка; Сіцилія, Крета, Брітаньскы островы, Остров надії, Остров Александра І., Остров святой Гелены; Сагара, Гобі, Калагарі, Нубійска пустыня; Велика прерія, Бараганьска степ, Мурманьска тундра; Обска мочарина; Мала Азія, Піренейський полоостров, Таймырьський полоостров (Таймыр); Корінтьска шыя, Кра (шыя Кра); Южный мыс, Чарлсів мыс, Мыс доброй надії, Мыс святого Луки, Вісляньска коса; Ріве́ра, Мурманьске побережя, Побережя Вільяма II.; Вашингтонова земля, Вікторііна земля, Земля крала Вільяма, Земля принца Луйполда, Земля К. Размуссена; Татры, Карпаты, Фатра, Алпы, Гімалаї, Высо́кы Татры, Урал, Левоцькы верьхы, Краковско-Ченстоховска*

²⁷ З малов буквов пишеме такы назвы, як: *зорнічка, вечерніця* (Венуша), *сонячна сістема, галаксія, молговина, квазар, пулзар, планета, планетоїд, астероїд, метеор, метеорит, нова, супернова* а др. В правописі далє розлишуєме: *земля* (напр.: оранія) – *Земля* (планета), *сонце* (істочник світла, енергії) – *Сонце* (наша зізда), *місяць* – *Місяць* і т. п.

верховина, Верховина, Буковина, Вігорлат, Полонины, Мокра полонина, Баконський ліс, Боснянські гори, Горнадська котловина, Трансільванська котловина, Байкальський хырбет, Гадельське сідло; Кривань, Елбрус, Камняний верх, Ломницький щит, Снинський камінь, Монт Бланк, Монт Еверест; Дуклянський перевал, Джунгарська брана, Великий свяятий Бернард, Перевал червеної вежі; Андалуська рівнина, Мала дунайська рівнина, Мокра долина, Менгусовська долина, Велика Студена долина; Задьельська тіснява, Великий каньон, Желізни ворота; Донецький басейн, Парізький басейн і т. д.

3. Назви країн, областей, територій, штатів і адміністративних одиниць: Словенсько (Словакія), Німецько, Індія, Росія (Русько), Україна, Алсасько-Лотрінсько, Дація; Балкан, Орьєнт, Запад (западні штати), Выход (виходні штати), Спіш, Шаріш, Гемер, Земплін, Новоград, Гана; Малайзія, Фіджі, Тексас, Алабама, Французька республіка, Словенська (Словацька) республіка, Ракуська республіка, Споєні штати америцькі, Споєне кралівство Великої Британії і Северного Ірська, Бразильська федеративна республіка, Міхаловський окрес (окрес Міхаловці), Тренчанська жупа, Воронежська губернія, Ровникова провінція, Познанське войводство, Кримська область; Словенська автобусова дотрава, Выходна желізниця, Вышнєспельська промислова область;

4. Назви яскынь (пещер) і пропастей, напр.: Двері, Дріны, Матілда, Важечка яскыня, Чортюва яскыня, Добшінська ледова яскыня, Сніжна діра, Вовча діра, Псячі діри, Марків кут, Чортів пец, Бездонна студня.

5. Назви рік, потоків, жрідел, ґейзірів, водопадів, озер, водосемів, каналів, океанів, морь, заливів, проливів, ужин, морських прудів і підморських утворінь, напр.: Дунай, Ваг, Вісла, Сейна, Волга, Дунаєць, Жовта ріка, Ріка святого Ваврінця, Білий потік, Абеловський потік, Андіцький ярорк; Фатра, Салватор, Квасна вода, Герляньський ґейзір; Скок, Обровський водопад, Вікторіїні водопады, Ніагарьскы водопады; Ізра, Онтаріо, Почувальське озеро, Бодамське озеро, Штрбське плесо, Спіське плесо, Морське плесо, Шірава, Домаша, Рыбники; Куртый канал, Крижний канал, Тихый океан (Паціфік), Атлантічний океан (Атлантик), Северный ледовый океан, Середоземне море, Чорне море, Соломоново море, Море Лаптевых; Біскайський залив, Перзький залив, Фінський залив, Которська бока, Великий пролив, Пролів святого Юрія, Четвертый курільський пролив; Слезький канал, Ламанський канал (канал Ла Манш); Босфор, Дарданелы, Карьскы ворота; Голфський пруд, Северный ровниковый пруд, Мозамбійська тераса, Арабско-індійський хырбет, Верх Макарова і т. д.

6. Назви міст, сел (валалів), осад, частей міст і сел, назви уліць, загород, цінтерів, напр.: Бардієв, Гуменне, Братіслава, Мадрид, Вашингтон; Гостовіці, Ольга, Орябина, Осадне, Збійне, Камюнка, Секчов, Петыржалка, Тягановці, Карлова Вес; Главна уліця, Духновичова уліця, Штурова уліця, Народный цінтерь, Жыдівський цінтерь, Містський цінтерь і ін., але Уліця Штура.

7. Назви будов, домів, інтернатів, стадіонів, градів, замків, каштелів, хра-

мів, катедрал, базілік, па'год, назви бран, мурів, містностей, мостів, фонтан, желізничных або інших магістрал, дорог, автострад, тунелів, напр.: *Госфбург, Білий дім, Палац культури, Дім писателів; Інтернат Людовіта Штура, Медіцький інтернат, Дружба; Страговський штадіон; Народный штадіон; Амфітеатер слободы; Спільський град, Оравський замок, Брековський град; Дом святого Мартіна, Храм святого Віта, Катедрала святого Павла, Храм Василя Блаженого, Пагода златой корітначкы, Міхальска брана, Мур наріканя, Великий чинський мур; Рыцарська сала, Владіславска сала, Дворана предків; Фонтана міра, Граюча фонтана; Транссібірська магістрала, Кошыцько-богоумінська желізняця; Янтарёва путь, Панамерицька дорога, Татранська магістрала, Кралёвьянський тунел і т. д.*

8. Назвы поль і хотарів, напр.: *Ровенкы, Загуміня, Студнічкы, Ровінь, Кошариска, Довгий діл, Горбок, Сухий потік, Під скалков, За калварієв і т. д.*

1. 3 Назвы людських вытворів, часовых інтервалів, історичных подій, організацій, інституцій, виробків, подників, сполків, політичних партій, акцій, нагород і цін

1. Назвы визначных транспортных средств і споїв, як, напр., експресів: *Татран, Віндобона, Драгов, Панонія, Мерідіан, Словенська стріла; або назвы шыф і летадел: Морава, Кошыці, Пещаны, Мурань, Корморан, Девін, Тітанік, Міява і т. п.*

2. Назвы свят і памятных днів, напр.: *Великдень (Пасха, Світле Хрістове Воскресеніє), Рождество Хрістове (Ріство), Вознесеніє, Новый рік, Квітна неділя, Вышитых святых, св. Петра і Павла, Юря, Андрія, Ілія; День матерей, День републікы, Світовий день здоровья, Меджінародный день дітей, Світовий день екології і т. д.*

3. Назвы важных історичных подій: *Велика французька революція (Французька революція), Парізька комуна, Словенська народне повстаня, битва Пустынна буря, Сталінградська битва і т. д.*²⁸

4. Назвы урядів, інституцій, книжниць, музеїв, театрів, судів, шкіл і інших: *Канцеларія президента републікы, Народна рада Словенської републікы, Конгрес США, Влада Словенської републікы, Міністерство культуры Словенської републікы, Штатный департамент США, Рада міністрів Руськой федерації, Магістрат главного міста СР Братіславы, Окресный уряд в Свіднику, Словенська комісія про жывотне оточіння, Словенська академія наук, Театер А. Духновіча, Словенський народный театр, Генерална прокуратура, Найвышший суд СР, Універзіта Павла Йозефа Шафаріка в Кошыцях, Основна школа в Ольці, Гімназія в Снині, Універзітна книжниця, Філозофічна факулта Універзіты Коменського, Містська книжниця в Пря-*

²⁸ Велику часть назв історичных подій пишемо з малов буквов: *тридцатьрічна война, крымска война, перша світова война, русько-японська война, наполеоньскы войны, чертижнянская взбура і т. п.*

шові, (кіно) *Татра*, *Обзор*, *Словенська філгармонія*, *Сімфонічний орхестер головного міста Праги* *ФОК*, *Словенський коморний орхестер*, *Словенський народний музей*, *Технічний музей в Кошицях*, *Галерія молодих*, *Галерія Людовіта Фуллы*; *Ройтер*, *Пренса Латіна*; *Словенська поіствєна*, *Інвестічна банка* і т. п.

5. Назви умелецьких научних творів, важних писомностей, публікацных орґанів (часописів, новинок, едіцій і т. п.), напр.: *Гамлет*, *Война і мір*, *Вышнєвый сад*, *Гайникова жена*, *Словник лінгвістичных термінів*, *Енциклопедія астрономії*, *Народны новинки*, *Правда*, *часопис Русин*, *Словенка*; *Кутногорський декрет*, *Маґна харта*, *Харта Споєных народів*, *Устава Словенської републики*, *Радіожурнал*, *Актуаліты*, *Кроки*, *Сонды*, *Реґіоналне высыланя* і т. д.

6. Назви тіпів і значок серіовых виробків (авт, моторок, тракторів, строїв, потреб на писаня, радій, телевизорів, відеорекордерів, маґнетофонів, фотоапаратів, годинок, леднічок, прачок, козметичных виробків, назвы ліків, назвы многих іншых виробків), напр.: *Фаворит*, *Фіат*, *Лада*, *Оліветті*, *Зетор*, *Конзул*, *Ехо*, *Орава*, *Флексарет*, *Омеґа*, *Прім*, *Калекс*, *Татрамаат*, *Ета*, *Колгейт*, *Палмолів*, *Німфа*, *Шіпр*, *Барбір*, *Ацілпірін*, *Модуретік* і т. д.²⁹

7. Назвы заводів, фабрик, подників, фірм і т. п., напр.: *Выходословенскы желізарні*, *Братіславскы автомобіловы заводы*, *Бензінол*, *Словнафт*, *Даттапресс*, *Татран*, *Опус*, *Словенське педагоґічне видавательство*, *Пріор*, *Слован*, *Дукля*, *Елеґанція*, *Єднота* і т. д.

8. Назвы сполків, обществ, союзів, політичных партій, рухів, шпортовых і іншых орґанізацій, напр.: *Червєный криж*, *Словенська языкознавча сполочность*, *Єднота математіків і фізіків*, *Общество словенских писателів*, *Хрістіансько-демократічний рух*, *Рух за демократічне Словенсько*, *Демократічна партія*, *Соціално-демократічна партія Словенська*, *Орґанізація Споєных народів* (*Споєны народы*), *Соціалістична партія Австрії*, *Татран Прішів*, *Слован* *Братіслава*, *Славія* *СТУ* і т. д.

9. Назвы акцій, зъяздів, выстав, сутяжей (змагань), цін, нагород, оцінок і т. п., напр.: *Братіславскы музичны славности*, *Пряшівска музична осінь*, *Меджінародна конференція на охрану дітей*, *Іконы на Выходнім Словенську*, *Маковіцька струна*, *Гвєздославів Кубін*, *Велика Пардубіцька*, *Медайла М. Р. Штефаніка*, *Нобелова ціна*, *Ціна Літературного фонду*, *Честна медайла Універзіты П. Й. Шафаріка* і т. д.

2. Великы буквы на зачатку речіня

Великы буквы пишеме:

1. на зачатку простого і зложеного речіня:

²⁹ Поменованя дакотрых виробків, які ся часто хоснують, ся стають поступні невластныма і зачінають ся писати з малов буквов, напр.: *шкодовка* (тіп авто), *різлінг* (значка вина) і т. д. Тото платить і про слова тіпу: *фордка*, *фіатка*, *татра-матка*, які односимо ку говорівому штілу языка.

а) на абсолютнім зачатку писаного прояву, напр.: *Людська реч є средство дорозумівання міжжі людми. – Дорогы приятелі!* (ословління в писмі);

б) на зачатку простого і зложеного речіння по передстоячим речінню, яке є закінчене точков, вопросником або выкричником, напр.: *Русины компактно жыють в Карпаській котлині, але не в єднім штаті. Найвеце їх жыє на Підкарпатю, котре ся находить на теріторії України. – Прийдеш на конференцію? Буде ся там говорити о выходославянських діалектах;*

2. по двоточці:

а) На зачатку прямої речі, напр.: *Н. Н. Дурново написав: „О карпаторуськім літературнім языку ту не буду говорити, надію ся о нїм повісти на іншій місті.“*

б) Кідь по ній слідує перечісління, в котрім дакотрый член має холем єдно ціле речіння, напр.: *О тім, же славянськы языки творять родину, свідчать:*

1. *Згоды міжжі славянськыма языками в основнім словниковім фондї.* 2. *Згоды і подобность міжжі славянськыма языками в граматичній будові языка;*

3. на зачатку одступів по перечіслінню, напр.: *Білковины ділиме на дві великы группы:*

1. *Протеїны – просты білковины, яких молекулы творять лем амінокислоты.*

2. *Протеїды – зложены білковины, які мають в молекулї окрем амінокислот і важну функціоналну групу небілковинового тіпу – простетичну групу.³⁰*

3. Великы буквы в скороченых словах і значках

Великы буквы пишеме в ініціаловых скорочіннях і значках:

1. властных мен, напр.: Ю. (Юрій), В. (Василь), І. (Іван), М. К. (Михал Ковач), СР (Словенська/Словацька республіка), НР (Народна рада), САН (Словенська академія наук), УК (Універзіта Коменського), СНП (Словенське народне повстання), ОСН (Організація споєных народів) і т. п.;

2. названя урядів, інштитуцій, подників і т. д., напр.: ОУ (окресный уряд), СУ (сільський уряд), ДУ (данёвый уряд), ОУЖО (окресный уряд животного окружнія), РД (рольницьке дружество) і др.;

3. академічных титулів, напр.: МУДр. (доктор медицины), ПгДр. (доктор філософії), Др. (доктор), Инж. (інжінір), Мгр. (магістер), Бк. (бакалар) і т. п.³¹

4. хемічных елементів і фізікальних величин, напр.: S (сіра), Ag (стрібро), W (ватт), MW (мегаватт) і др.;

5. дуровых і мажорных музичных ступниць, напр.: D дур, C дур (але b мол, c мол);

³⁰ Малы буквы на зачатку одступів пишеме при перечіслінню, што не творить речіння.

³¹ Научны і научно-педагогічны тіутлы (окрем тітулу ПгД. – філософії доктор) пишеме з малов буквов, напр.: доц. (доцент), проф. (професор), к. н. (кандідат наук), др. н. (доктор наук) і т. п.

6. назви валютних одиниць, напр.: Ск (словенська коруна), Кч (чеська коруна), Фт (форінт), Фр (франк), Л (ліра), ЕУР/ЕМУ (євро), Зл (золотий) і т. п.;

7. світових боків, пасмових часів і под., напр.: Ю (юг), З (запад), СВ (сєєвро-выход), СЕЧ (сєреднєєвропейський час) і т. п.;

8. вшєляких інших назв, напр.: ЖСР (Жєлїзницї Слов. рєпублїкї), САД (Слов. автобусова дєправа), МП (мєлєдєжї прїступний), СТК (станїця тєхнїчної контрєлї) і т. д.

4. Великє буквє в поезїї

Великє буквє сє даколї пишуть на зачатку кожного рядка в поетїчній текстї:

*Уж сє старьї рєчєк од нас гєт побєрать,
А новьї од нєго владу пєрєберать...*

(А. Гєлчєковє)

Великє буквє на зачатку рядків сє ужєвають глєвно в старшїй поезїї, в сучасній сє пишуть лєм зрїдка, напр.:

*нє знєв єм жє
нє болить
сміяти сє на свїт
ї кїдь
горить*

(Г. Гєттїнгєр)

5. Великє буквє як сєрєдствє на звьєразніня дакотрых слов, частї слов або частї язьковєго прєявьє

напр.:

— в поезїї:

*Жє-м гє вхєбїв
На цїнтєрї сємого.
Хтєсь так хотїв,
Хтєсь так вєлїв:
З БЕСКИДА ВОДА, ЯК ЛЄД
З БЕСКИДА ВОДА, ЯК МЄД.*

(Ю. Харитун)

— тїпографїчнє звьєразніня слов:

*ГЄЮ жє мї, ГЄЮ,
пїдємє до ГЄЮ,
нєзбєрамє кєїтє,
зєбєвїмє дїтє.*

(Кєлєсковє народнє спївєнкє)

6. Великы буквы як знак уважіня

На знак уважіня (учтивости) ся пише велика початочна буква:

1. в формах містоназівників **Ты, Вы, Твій, Ваш**, кідь ся односять к адресатам (індивідуальним і колективним), напр.: *Дякую Ти дуже красно за письмо. Посылам Вам свою статью на публікованя. – Дуже ня знепокоїла Ваша хворота. – Вітаме Вас в нашіій школі* (напис на транспаренті);

2. в дакотрых титулах історичного характеру, як, напр., в академічних титулах і ословлінях (*Ваша Магніфіценція, Ваша Спектабіліта*), в титулах шляхты, пановників і в дипломатичній сфері (*Ваша Ексцеленція, Ёго Ексцеленція, Величество*), в титулах високих церковных годностарів (*Еміненція, Ваша Еміненція*), в ословліню умелців (*Майстре*).³²

VIII. ПЕРЕПИС ДО ЛАТИНСЬКОЇ ГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ

Кірілиця (азбука), яку хоснує і русинський язык, може ся, в припадї потреби, переписовати до латинського писма, конкретізованого про окремы языки (словенський, польський, німецький і т. п.).

1. Буквы русинської азбуки, яки ся переписують все єднако (з конкретізацієв на словенську абечеду):

а = a	к = k	с = s
б = b	л = l	т = t
в = v	м = m	у = u
д = d	н = n	ф = f
ж = ž	о = o	ц = c
з = z	п = p	ч = č
й = j	р = r	ш = š
е = e	г = h	г' = g
х = ch	щ = šč	

2. Буквы русинської азбуки, яки ся не переписують все єднако (з конкретізацієв на словенську абечеду):

³² З малов буквов пишеме:

– формы містоназівників *сі, свій* і помічного часослова *быти (сьте)*;

– титулы шляхты в красній літературі, напр.: *ваше благородіє, ваше величество, ваша кралёвска милость, ваша ясность* і т. п.

Азбука	Латиніка	Позиція	Приклади	
є	je	на зачатку слова	єден, Єрусалим	jeden Jerusálím
		по гласних	ґріє, маєток	hr'ije, majetok
		по твердых согласных	пє, бє	pje, bje
		по розділюючих ъ, ь	з'єднотити ся	zjednotiťi s'a
дє, тє	d'e, t'e		синє, кізє	sîn'e, kiz'e
нє, лє	n'e, l'e			
сє, зє	s'e, z'e			
рє, цє	r'e, c'e			
дзє	dz'e			
є̇	jo	на зачатку слова	є̇го, Ёлкін	joho, Jolkin
		по гласных	моє̇в	mojov
		по твердых согласных	нє̇го	n'oho
		по розділюючих ъ, ь	з'є̇йкнути	zjojknuti
дє̇, тє̇	d'o, t'o		малє̇ваний	mal'ovanyj
нє̇, лє̇	n'o, l'o		тінє̇в	t'in'ov
сє̇, зє̇	s'o, z'o		князє̇ва	kn'az'ova
рє̇, цє̇	r'o, c'o		царє̇ва	car'ova
дзє̇	dz'o		дзє̇бати	dz'obati
я	ja	на зачатку слова	яма, Янко	jama, Janko
		по гласных	моя, стояти	moja, stojati
		по твердых согласных	памн'ять, вязати	pamn'at', vjazati
		по розділюючих ъ, ь	з'явити ся	zjaviti s'a
тя, дя	t'a, d'a		тягати, дяковати	t'ahati, d'akovati
ня, ля	n'a, l'a		нянько, фляшка	n'an'ko, fl'aška
ся, зя	s'a, z'a		волося, зять	volos'a, z'at
ря, ця	r'a, c'a		кур'я, паця	kur'a, pac'a
дзя	dz'a		дзявкати	dz'avkati
ю	ju	на зачатку слова	юбілант, Юрко	jubilant, Jurko
		по гласных	купую, твою	kupuju, tvoju
		по твердых согласных	пю, бю	pju, bju
		по розділюючих ъ, ь	ад'ютант	adjutant
тю, дю	t'u, d'u		тюкати	t'ukati
ню, лю	n'u, l'u		нюхати, любити	n'uchati, l'ubiti
сю, зю	s'u, z'u		сюжет	s'užet
рю, цю	r'u, c'u		орю, на палцю	or'u, na palc'u
дзю	dz'u			
ї	ji	на зачатку слова	їсти, їж	jisti, jiz
		по гласных	наїсти ся	najisti s'a
		по твердых согласных	обіднати	objidnati
		по розділюючих ъ, ь	од'їсти	odjisti

Азбука	Латиніка	Позиція	Приклади	
ь	-	-	-	-
ть, дь	t', d'	окрем позиції перед я, ю, є, ё, ї	заплать, подь	zaplat', pod'
нь, ль	n', l'		нянько, обмаль	n'an'ko, obmal'
сь, зь	s', z'		принесь, лізь	pr'ines', l'iz'
рь, ць	r', c'		пастыр', хлопець	pastyr', chlopec'
дзь	dz'			
ті, ді	t'i, d'i	по ї	тіло, діти	t'ilo, d'it'i
ні, лі	n'i, l'i		коні, літо	kon'i, l'ito
сі, зі	s'i, z'i		сіно, на нозі	s'ino, na noz'i
рі, ці	r'i, c'i		гріх, ціпы	hr'ich, c'ipy
дзі	dz'i			
і	i	во вшитых позиціях	білий, діван, віра, місяць, піхота, стіл, кінь, ніч	bilyj, divan, vira, mis'ac', pichota, stil, kin', nič
и	i	во вшитых позиціях	тинта, колиба, коник, писати, сивый, книжка	t'inta, kol'iba, kon'ik, p'isat'i, s'ivyj, kn'izhka
ы	y	во вшитых позиціях	кобыла, шпыталь, шына, живот, кыла, гыря, хыжа, мыти	kobyła, špytal', šyna, žyvot', kyla, hyr'a, chyža, myt'i

Про научны і одборны цілі (при приправі і редігованю научных і одборных публікацій, в книгозництві, бібліографії, документації і т. п.) ся хоснує транслітерація кірілиці до латиніки. Правила транслітерації букв кірілиці суть реґулованы нормов.

ІХ. МОРФОЛОГІЯ (ФОРМОТВОРІНЯ)

Слова в мові ся ділять подля того, што называють (**повнозначны слова**), або які одношіня міджі словами выражають (**неповнозначны, помічны слова**).

На основі того звичайні розділюєме вшиткі слова мови на десять частей речі, з котрых є шість повнозначных (**автосемантичных**), три помічны (**сінсемантичны**) а остатня часть речі выражать лем почутя і інтенції.

1. Части речі в скороченім схематичнім образі:

Повнозначны слова означають:

- особы, звірята, предмети і абстрактны понятя
- ознаку (властность) і приналежностны одношіня
- числовы одношіня
- одказованя або указованя (заступління)
- діяня як процес (чінность або став)
- обставины або признакы діяня і властности

- 1. приназывники – субстантывы**
(сын, пес, хыжа, штат)
- 2. придавники – адъєктивы**
(добрый чоловік, сестрина хыжа)
- 3. числовники – нумералії**
(еден, другой, трём)
- 4. містоназывники – прономіна**
(я, тот, што, там, вшиткы)
- 5. часослово – вербум**
(мама біглює, гырмить, дідо сивіє)
- 6. присловники – адвербіи**
(красно/-ні співать, завтра прийде, є тепло, барз прісний)

Помічны слова выражають:

- обставины і одношіня несамостатно
 - одношіня прирядности і підрядности
 - одношіня к wypowiedжіню або к ёго части
 - слова выражаючі волю, почутя і восприятя (главні звуків)
- 7. приназывники – препозиції**
(на дворі, з няньком, коло тебе)
 - 8. злучники – конъюнкції**
(брат і сестра; обіцяв, же напише)
 - 9. часткы – партікулы**
(лем два рокы; не пише)
 - 10. чутєслова – інтеръєкції**
(Ой! Ах! Ха-ха-ха! Гав-гав!)

Слова выражають взаємны одношіня в речині своїма **формами**. На основі того, ці слово може або не може мати різны (розділны) формы, ділиме части речі на **змінны і незмінны**.

К змінним частям речі ся односять: назывники, придавники, числовники, містоназывники – склонюють ся, і часослова – часують ся. Остатні части речі суть **незмінны**.

2. НОМІНАЛНА МОРФОЛОГІЯ

2.1 Пад назывників

Пад є морфологічнов категорієв, котров ся означує одношіня даного назывника к другим членам речіня. Категорія паду ся реалізує в русиньскім языку в шестех рядах форм (а з вокатівом – в семох), котры витваряють сістему падовых форм:

1. номінатів – хто? што?
2. ґенітів – кого? чого?
3. датів – кому? чому?
4. акузатів – кого? што?
5. локал – (о) кім? (о) чім?
6. інштрументал – (з) кым? (з) чім?
7. вокатів (клічна форма) – ословління

В тій сістемі форм номінатів є основнов словниковов формов і называть ся **прямим падом**, а остатні ся называють **непрямима падами**. Номінатів ся ніґда не ужывать з приназывником а локал – без приназывника. Остатні падовы формы можеме хосновати як з приназывником, так без приназывника. Вокатів ся хоснує як ословління у животных назывників (або у персоніфікованых неживотных назывників), напр.: *сынку, мамо, брате, водічко, дубе* і т. д.

3. Склонёваня назывників

Під склонёванём треба розуміти зміну форм того самого назывника в шістьчленній сістемі в єднотнім і множнім числі.

Назывники заділюєме к єднотливим тіпам склонёваня на основі ґраматічного роду, закінчіня номінатіву (зрідка і ґенітіву) єднотного числа і закінчености основы. Тоты критерії ся можуть споїти доведна і витваряти шыршы тіпы склонёваня (деклінації). В русиньскім языку (так як в остатніх виходославянських языках) суть штирі (4) тіпы склонёваня (деклінації):

3.1 Перше склонёваня (I. деклінація)

1. До першого склонёваня належать **назывники женського, мужского і подвойного роду із закінчінем в ном. єд. ч. –а (-я)**: *жена, стіна, хыжа, школа; дыня, земля, папуча; староста, каліка, судця*. Залежно од кінцевого согласного основы, назывники першого склонёваня ся ділять на дві ґрупы: тверду і мягку.

3.2 Табличка флективних морфем називників 1-го склонёваня:

Пады	Єднотне число					
	Тверда	Мнягка	Тверда	Мнягка	Тверда	Мнягка
	<i>жена школа</i>	<i>дыня земля</i>	<i>староста</i>	<i>судця</i>	<i>сирота</i>	<i>партія</i>
Н.	-а	-я	-а	-я	-а	-я
Ґ.	-ы	-ї	-ы	-ї	-ы	-ї
Д.	-ї	-ї	-ови	-ёви	-ї	-ї
А.	-у	-ю	-у	-ю	-у	-ю
Л.	-ї	-и	-ови	-ёви	-ї	-ї
І.	-ов	-ёв	-ов/-ом	-ём	-ов	-ёв
В.	-о	-ё	-о	-ё	-о	-ё

Пады	Множне число					
	Тверда	Мнягка	Тверда	Мнягка	Тверда	Мнягка
	<i>жены школы</i>	<i>дынї землї</i>	<i>старостове старосты</i>	<i>судцёве судці</i>	<i>сироты</i>	<i>партїї</i>
Н.	-ы	ї	-ове/-ы	-ёве/-ї	-ы	-ї
Ґ.	Ø	Ø	-їв/Ø	-їв	Ø	Ø
Д.	-ам	-ям	-ам/-ім	-ям/-ім	-ам	-ям
А.	-ы	-ї	-їв	-їв	-ы	-ї
Л.	-ах	-ях	-ах/-ох	-ях	-ах	-ях
І.	-ами	-ями	-ами	-ями	-ами	-ями
В.	-ы	-ї	-ове/-ы	-ёве/-ї	-ы	-ї

3.3 Коментарь к дакотрым падовым формам:

3.3.1 І. деклінація, єднотне число:

а) в ґенітиві твердої ґрупи є флексія **-ы**, в мнягкій **-і (-ї)**: *лавкы, стїны, хыжы, школы, кашы; дынї, землї, папучї;*

б) в дативі є закінчїня **-і (-ї)**: *женї, недїлї, лавцї, кобылї, душі, доброти;*

в) в інструменталї ся хоснує флексія **-ов/(-ёв)**: *женов, лавков, хыжов, землєв, дынєв;*

г) интересный яв находиме в локалі, де ся в твердої ґрупі хоснує флексія **-ї** з наслідным змнягчїнем послїднёго согласного основы: *лада – ладї (лад'ї), колода – колодї (колод'ї), стїна – ст'їн'ї (ст'їн'ї), скоро – скорї (скор'ї), роса – росї (рос'ї), коза – козї (коз'ї)* і т. п., але в мнягкій ґрупі флексія **-и** з насліднов діспалаталїзацієв послїднєй согласной основы: *земля (земл'а – земли, дыня (дын'а) – дыни (дыни), кухня (кухн'а) – кухни (кухни).*

У вокативній формї ся найчастїше стрїчає з флексієв **-о**: *жено, козо, дівко, землє (земл'о)* і т. д. При назвах особ і властных менах попри флексії **-о** ся зьявлять і нулова флексія (тзв. стягнута форма): *Марє – Марь, Анцє (Анц'о) – Анць (Анц'), бабо – баб, мамо – мам* і т. д.

3.3.2 I. деклінація, множне число:

а) в номінативі ся хоснують закінчення **-ы, -і**: *жены, дівкы, куркы, козы, лопты; неділі (неділі), дыні, землі*;

б) в інструменталі ся поужывають флексія **-ами**, де ся захоvalo старе **-и** (з высловностей **и^е** або **е^е**): *коровами, курками, бабами; землями (зёмл'ами), неділями, дынями*.

Многы субст. на **-а** муж. роду і тзв. сполочного роду (муж. і жен.) тіпу: *староста, ґазда, тракторіста, сирота, каліка, потвора* і т. п., мають в еднотливых падах флексії I. або II. деклінації:

а) в ґен. ед. ч. мають флексію **-ы**: *старосты, ґазды сироты*;

б) в дативі ед. ч. і в лок. ед. ч. мають векшинов закінчення **-ови**: *старостови, ґаздови, слугови*, але у назывників сполочного роду находиме флексію **-і**: *сироті, каліці, потворі* і т. п.;

в) в акузативі ед. ч. мають флексію **-у**: *ґазду, старосту, слугу, сироту, каліку, пняюгу* і т. п.;

г) в інштр. ед. ч. мають паралелны флексії **-ов, -ом**: *старостом – старостов, слугом – слугов, каліком – каліков, сиротом – сиротов, пняюгом – пняюгов*;

ґ) у вокативі мають флексію **-о**: *старосто, ґаздо, каліко*;

д) в номінативі множ. ч. суть можны розділны флексії: **-ове/-і (-і)**: *старостове/старосты, слугове/слугы, ґаздове/ґазды*. Лем **-ы** рекомендуєме у: *тракторісты, фотбалісты, журналісты, інваліды, пензісты*;

е) в дат. мн. ч. паралелно з флексієв **-ам** може ся хосновати і **-ім**: *старостам/-ім, ґаздам/-ім, судцям/-ім*;

є) паралелны флексії **-ах/-ох** фунґують і в локалі: *старостах/-ох, ґаздах/-ох, слугах/-ох*;

ж) вокативна форма є така як в номінативі: *старостове/-ы, ґаздове/-ы; журналісты, калікы* і ін.

Склонёваня назывників муж. р. закінченых в ном. ед. ч. на **-а** указує, же в русиньскім языку назыв. муж. р. на **-а** (*староста, ґазда, слуга, судця*) ся прихылили к мужській деклінації тіпу *сын* (бывшой **и(у)-основы**).

3.4 ДРУГЕ СКЛОНЁВАНЯ

(II. деклінація)

К другому склонёваню односиме **назывники мужского роду з нуловым закінчінём в ном. ед. ч. з основов на твердый і мягкый согласный** тіпу: *брат, маляр, край, кінь* і др., мужского роду із закінчінём **-о, -е** тіпу: *дїдо, домиско, ліщице*, а тыж назывники середнёго роду на **-о, -е, -я, -є**: *село, поле, смітя, листя, условіє*. Залежно од кінцевого согласного основы ся назывники 2-го склонёваня ділять на тверду і мягку ґрупу.

3.4.1 Падовы закінчіння назывників 2-го склонёваня

Пады	Єднотне чісло					
	Тверда	Мнягка	Тверда		Мнягка	
	сын стіл	учітель пень	дідю домиско	село	поле лiстя	условіє
Н.	∅	∅	-о	-о	-е -я	-є
Ґ.	-а	-я	-а	-а	-я	-я
Д.	-ови, -у	-єви, -ю	-ови, -у	-у	-ю	-ю
А.	-а, ∅	-я, ∅	-а, -о	-о	-е, -я	-є
Л.	-ови, -ї	-єви, -ю	-ови	-ї	-ю/-ї	-ю/-ї
І.	-ом	-єм	-ом	-ом	-єм	-єм
В.	-у, (-е)	-ю, (-ю)	-у, (-о)	(-о)	(-е), (-я)	(-є)

Пады	Множне чісло					
	Тверда	Мнягка	Тверда		Мнягка	
	сынове столы	учітелі пні	дідове домиска	села	поля лiстя	условія
Н.	-ове, -ы	-ї	-ове, -а	-а	-я	-я
Ґ.	-ів	-їв	-ів, ∅	∅	∅/-ей	-ій
Д.	-ам/-ім	-ям/-їм	-ам	-ам	-ям	-ям
А.	-ів/-ы	-їв, -ї	-ів, -а	-а	-я	-я
Л.	-ах/-ох	-ях/-єх	-ах/-ох	-ах	-ях	-ях
І.	-ами	-ями	-ами	-ами	-ями	-ями
В.	-ове, (-ы)	-ї, (-ї)	-ове, (-а)	(-а)	(-я)	(-я)

3.4.2 Коментарь к дакотрым падовым формам:

3.4.2.1 II. деклінація, єднотне чісло:

а) в ґенітиві субстантыви муж. р. мають флексію **-а (-я), -у (-ю)** з дость тяжко выдільеным значінєм про єдну з флексій, але шырше бы ся дало повісти, же закінчіння **-а** мають назывники з конкретным значінєм: *стола, воза, носа, ножа, міста, пня, нянька, стрыка*; флексію **-у** находиме у матеріаловых і у веце абстрактных: *цукрю, чаю, маку* (але – *сыра*); *крику, гніву, жалю, болю, розуму* і т. п.;

б) в датіві живых назывників муж. роду твердої і мняжкой ґрупи є закінчіння **-ови**: *сынови, робітникови, псови, конєви, поштарєви, Василєви* і т. п. Такы закінчіння мають і живы назывники на **-о**: *уйкови, дїдови, нанашкови* і т. д. Неживы назывники і назывники середнього роду мають векшинов флексію **-у**, хочь і у них часто видно переход к **-ови**: *облаку (-ови), колу (-ови), ножику, букварю, палцю, краю, дубиску, небу, дереву* і т. п.;

в) в інструменталі ся хоснує флексія **-ом** про твердої і мняжку ґрупу: *стрыком, дїдом, пером, стромом, кошом, ножом, конєм (кон'ом), Василєм*;

г) в локалі ся у назв живых створінь і звірят ужывать флексія **-ови**: *хлопо-*

ви, попови, псови, сынови, волови, конёви (кон'ови/але – на кони); неживы назывники муж. р. і назывники серед. роду ту мають зак. **-і (-ї)** або **-у:** *образі, краю, столі, на пішнику, в парку, в раю, на таніру, дереві, на возі* і т. д. Ту мож позоровати і таку аномалію як: *по тыждні – по тыждню – по тыжднёви*, норма преферує – *по тыждню*.

3.4.2.2 II. деклінація, множе число:

а) в номінативі є дакілько варіантів флексій:

– субстантиви з основ на твердый согласный мають закінчення **-ы:** *быкы, псы, домы, дубы, возы, пецы, столы, когуты, овады, діректоры, доценты;*

– субстантиви з основ на мягкий согласный мають закінчення **-і (-ї):** *во-роблі, коні, зайці, самиці, гандлярі, учітелі, горці, клинці, танці, ключі, обручі, злодії (злод'її), обычаї* і т. п.;

– субстантиви із суф. **-ак-, -к-** з насліднов алтернацієв на **-ц-** мають закінчення **-и:** *вояци, воючи, жобраци, златници, Словаци;* а тыж два назывники з твердов основов: *попи, хлопи;*

– назывники з основов на **-ан** мають закінчення **-е:** *Белгічане, Америчане, Пряшіване, Радванчане, Рокытіване, Сабіновчане, Цигане* і т. п.;

– назывники означаючі людський (чоловічий) світ, главно із значінём родинных одношінь, переважно єдноскладовы, але тыж назывники на **-о** мають закінчення **-ове:** *братове, сынове, дідове, зятёве, кумове, шовгрове, сватове, панове, членове, (е)уйкове, стрыкове* і т. п. (Флексія **-ове** походить з бывшой староруськой **и(у)-основы**, заховала ся лем в русиньскім языку);

б) в генітиві вшыткы выше спомнянуты ґрупы субстантивів мають флексію **-ів (-їв)**, лем тіп *коні, гості* мають тыж паралелне закінчення **-ей:** *дубів, Белгічанів, братів, углярів, панів, попів, конів (і коней), гостів (і гостей);*

в) в дативі фунґує паралелна флексія **-ім (-їм)/-ам:** *хлопам/-ім, братам/-ім, зайцям/-ім* і т. п., лемже в языку молодшого покоління главно у неживых і звірячих назывників зачінають вытісняти зак. **-ам (-ям)** флексія **-ом (-єм):** *дням/днём, псам/псом, букварям/букварём, батогам/батогом, знакам/знаком* і т. д., што тыж треба поважати за норматівне;

ґ) в акузативі закінчення **-ів** (як в ген.) мають субстантиви, означаючі живы створіня: *хлопів, братів, волів, псів, когутів, панів, робітників* і т. д., лемже назывники означаючі назвы звірят можуть мати в акуз. мн. ч. тыж флексію номінатива, напр.: *виджу твої волы/пригнав повно волів; виджу вовкы/забили пять вовків; виджу два коні/пасло ся повно конів/-ей* і т. п. Обидві форми суть норматівны. Неживы назывники мають в акуз. звичайно флексію **-ы/-і (-ї)** (як ном.): *батогы, жолобы, ножикы, пецы, столы; кліщі, плащі, ключі, букварі, дні, краї.*

ґ) в інструменталі ся звичайно хоснує закінчення **-ами (-ями)**, лем в єдноскладных словах ся обявлять і паралелне **-ми:** *конямы/кіньми*, хоць і не у вшыткых, напр.: *псами, домами, днями;*

д) про локал є характерістична паралелна флексія **-ох/-ах**: *на столох/-ах, в жолобох/-ах, ключох/-ах, вовкох/-ах, конѣх, псах, коцурах, днѣх/днях* і т. д.

3.5 ТРЕТЄ СКЛОНЄВАНЯ

(III. деклінація)

До третєго склонєваня належать **називники женьского роду з нуловим закінчінєм в ном. єд. чісла з основов на мнягкый согласный і на -ов**: *тїнь, мідь, путь, сіль, ніч, морков, церьков, кров*, а тыж називники *мыш* і *мати*.

3.5.1 Падовы закінчіня називників 3-го склонєваня

Пады	Єдотне чісло					Множне чісло				
	<i>тїнь</i>	<i>ніч</i>	<i>морков</i>	<i>мыш</i>	<i>мати</i>	<i>тїни</i>	<i>ночі</i>	<i>моркви</i>	<i>мышы</i>	<i>матери</i>
Н.	∅	∅	∅	∅	-и	-и	-і	-и	-ы	-и
Ґ.	-и	-і	-и	-ы	-ер -и	-ей	-ей	-ей	-ей	-ей
Д.	-и	-і	-и	-і	-ер -и	-ям	-ам	-ам	-ам	-ям
А.	∅	∅	∅	∅	-їрь	-и	-і	-и	-ы	-и
Л.	-и	-і	-и	-і	-ер -и	-ях	-ях	-ах	-ах	-ях
І.	-ѣв	-ов	-ов/ -овлѣв	-ов	-їр -ѣв	-ями	-ами	-ами	-ами	-ями
В.	∅	∅	∅	∅	-и	(-и)	(-і)	(-и)	(-ы)	-и

3.5.2 Коментарь к дакотрым падовым формам:

III. деклінація, єдотне чісло (*тїнь, масть, постіль, сіль* і т. д.):

а) в ґенітиві, датіві і локалі є закінчіня **-и**: *тїни, соли, постели, масти, пясти, боли, пути, смерти, радости*; але – *ніч/ночі, мыш/мышы*;

б) в інштрументалі є флексія **-ов(-ѣв)**: *пѣстѣв, постілѣв, солѣв, мастѣв, ночов, мышов*.

К тій ґрупі односимо і називники тіпу: *кров* – *кырви*, *морков* – *моркви*, *церьков* – *церькви*, у котрых ся в формі інштрументалу зъявлять епентетичне (всувне) **-л-**: *кровлѣв, морковлѣв, церьковлѣв*.

Ту ся зачленює і склонєваня називника *мати/матїрь*, котрый ся склонює так: *мати/матїрь, матери, матери, матїрь, о матери, з матїрѣв*.

III. деклінація, множне чісло:

а) номінатів має флексію **-и**: *тїни, пясти, соли, кости, пути, долони, церькви, матери*; але – *ночі, мышы*;

б) в ґенітиві є флексія **-ей**, хоць чуєме **-и**, бо при высловности **-ј-** ту выпадать, впливнуши перед тым на зужія **е** (*костей/костѣй/кости*, зато, же высловность **ѣ = и**).

Як є видно, до той деклінації патрять назывники женського роду бывшой **i-основы**, котры сі в русиньскім языку в ґен. єд. ч. заховали бывшу флексію **-и** (*постели, кости, долони*), перед котров ся согласны депалаталізують (стають ся твердыма). Зато ся в русиньскім языку (на розділ од українського) одлишують од себе флексії ґенітиву, дативу і локалу з бывших **i-основ** од таких самых падовых форм бывших **ја-основ**, напр.: *вышня – сіль, вышні – соли, вышні – соли, вышню – сіль, вышні – соли, вышнѣв – солѣв*.

3.6 ЧЕТВЕРТЕ СКЛОНѢВАНЯ

(IV. деклінація)

До четвертого склонѣваня належать назывники середнього роду із закінчєнєм на **-а (-я)**, яки ся при склонѣваню росшырюють о суфікс **-ат- (-ят)** або **-т-**: *ягня, гуся, теля, паця, гача, горня, стілча, куря, тїмня, вымня* і т. д.

3.6.1 Падовы закінчіня назывників 4-го склонѣваня

Пады	Єднотне чїсло			Множне чїсло		
	<i>ягня горня</i>	<i>гача стілча</i>	<i>тїмня вымня</i>	<i>ягнята горнята</i>	<i>гачата стілчата</i>	<i>тїмнята вымнята</i>
Н.	-я	-а	-я	-ят -а	-ат -а	-ят -а
Ґ.	-ят -и	-ат -и	-ят -и	-ят ∅	-ат ∅	-ят ∅
Д.	-ят -и	-ат -и	-ят -и	-ят -ам	-ат -ам	-ят -ам
А.	-я	-а	-я	-ят -а	-ат -а	-ят -а
Л.	-ят -и	-ат -и	-ят -и	-ят -ах	-ат -ах	-ят -ах
І.	-ят -ѐм	-ат -ѐм	-ят -ѐм	-ят -ами	-ат -ами	-ят -ами
В.	-я	-а	(-я)	-ят -а	-ат -а	(-ят -а)

3.6.2 Коментарь к дакотрым падовым формам:

IV. деклінація, єднотне чїсло (*ягня, гуся, теля, паця, горня, вымня*):

а) в ґен. єд. ч. як і в дашлых непрямых падах єд. ч. ся основа росшырює о суф. **-ат, -т-**, за котрым слїдує флексія **-и**: *ягняти, гусяти, теляти, пацяти, горняти, вымняти, гачати, стілчати* і т. п.

б) в дативі (на розділ од українського) ся хоснує флексія **-и**: *ягняти, пацяти, гусяти, куряти*, котра може мати і паралелну форму із закінчєнєм **-у (-ю)**: *вымняти/вымнятю, гачати/гачатю, теляти/телятю*;

в) в інштрум. є зафіксована флексія **-ом (-ѐм)**: *ягнятѐм, пацятѐм, гачатѐм, горнятѐм, стілчатѐм*, але із захованѐм старого суф. **-т-** (на розділ од українського языка);

г) локал має флексію **-и**: *горняти, гачати, гусяти, стілчати, вымняти* (даколи з паралелным **-у, ґраф. -ю**).

IV. деклінація, множне число:

В множинім числі можемо за особитость поважовати лем форму інструменталу, котра попри повній **-ами** має і стягнуту подобу **-ми**: *горнятами/горнятми, гачатами/гачатми, качатами/качатми, курятами/курятми* і т. д.

Як было видно з прикладів (*вымня, тімня*), дакотры субстантывы середнёго роду бывшой **еп-основы** ся склонюють подля взорів IV. деклінації, але многы з них ся склонюють подля бывшых **о-основ**: *мено – мена, племено – племена, семено – семена* (але тыж *сімня – сімняти*).

3.7 Склонёваня назывників *singularia tantum* (маючих лем єднотне число)

Пады	Єднотне число	Singularia tantum	
Н.	<i>щастя</i>	<i>здравя/здоровя</i>	<i>думаня</i>
Ґ.	-я	-я	-я
Д.	-ю	-ю	-ю
А.	-я	-я	-я
Л.	-ю/-ї	-ю/-ї	-ю/-ї
І.	-ём	-ём	-ём
В.	-я	-я	-я

3.7.1 Куртый коментарь к такому типу склонёваня:

Многы назывники мають лем формы єднотного числа. Суть то найчастіше субстантывы означаючі матеріал, масу не піддаючу ся чиселному зрахованю, індивідуалны властны назвы, абстрактны понятя выражаючі емоції, чувства і т. п. Склонюють ся звичайно на основі свого заділїня к ґраматичному роду подля взорів єдного з типів склонёваня. Про ліпшу наглядность уводжаме дану табличку падовых закінчїнь трёх прикладів. Так ся склонюють звичайно мотивованы і довербативны субстантывы на **-я** типу: *цїлованя, обіцяня, обхаджаня, доїня; быля, галузя, зіля, обыстя, запястя, жаборїня, насїня* і т. д.

3.8 Склонёваня назывників *pluralia tantum* (маючих лем множне число)

До той ґрупы належать назывники типу: *ворота, гуслі, граблі, гачі, двері, сіни, дріжджі, кліщі, крижы, ногавкы, ножычкы, санкы, холошні, цїпы, помыї, отрубы, вилы, ногавіці, плавкы, треніркы, вечуркы, ковшы, хрестины, народенины, святкы, макарони, аліменты, грошы, пінязі, джмурыкы, Карпаты, Кордільеры, Алпы, Татры* і т. д. Типы склонёваня:

Пад	Множне чісло		Plurale tantum		
Н.	<i>двері</i>	<i>ножычкы</i>	<i>гуслі</i>	<i>санкы</i>	<i>Татры</i>
Ѓ.	<i>-ей</i>	<i>ножычок</i>	<i>гусель</i>	<i>санок</i>	<i>Татер</i>
Д.	<i>-ям/-ім</i>	<i>ножычкам</i>	<i>гуслям</i>	<i>санкам</i>	<i>-ам</i>
А.	<i>двері</i>	<i>як Н.</i>	<i>як Н.</i>	<i>як Н.</i>	<i>як Н.</i>
Л.	<i>-ях/-ёх</i>	<i>-ах</i>	<i>-ях</i>	<i>-ах</i>	<i>-ах</i>
І.	<i>-яму/-му</i>	<i>-ама</i>	<i>-яма</i>	<i>-ама</i>	<i>-ама</i>
В.	<i>(-і)</i>	<i>(-ы)</i>	<i>(-і)</i>	<i>(-ы)</i>	<i>(-ы)</i>

3.8.1 Коментарь к дакотрым падовым формам:

а) кідь в ґрупі согласных выступуе **л** або **н**, та в ґенітыві ся зьявлять всув-
ный гласный **е**: *гуслі/гусель, холошні/холошень* і т. д.;

б) кідь в сусідстві согласных перед кінцёвков выступуе согласный **к**, та в
ґенітыві перед тым согласным ся зьявлять всувный гласный **о**: *санкы/санок,*
ножычкы/ножычок, ногавкы/ногавок, треніркы/тренірок і т. д.;

в) назывник *двері* в інштр. мае двояку форму: *дверями/дверьми*;

г) векшина з тых назывників маюць в лок. двояку форму **-ах (-ях)/-ох (-ёх)**:
дріджах/-ох, кліцях/-ох, окулярах/-ёх і т. д.;

ґ) вокатывна форма тых назывників ся рівнаць формі номінатыву.

4. Придавники

Придавники (адьсктывы) суть повнозначны змінны слова, што передаюць
ознаку (властность) предметів у формі залежности од назывників в катеґорі-
ях роду, чісла і паду

Придавники ся ділять на:

а) якостны – указують на таку ознаку предмета, што може выражати різ-
нородный ступінь якости (квалітатывности) предмету (*теплый – теплішый*
– найтеплішый, тонкий – тоншый – найтоншый);

б) односны – означаюць властность не прямо, але через одношія к друго-
му предмету (*сливковый леквар, черешнёва кістка, гадвабне хустя, дере-
вяный стіл, желізна капура*);

в) присвойны – маюць значіня приналежности особі або звірятю (*няньків*
калап, мамина блузка, братів, сестрин, Наталчина, камаратів, дідовы
окулярі).

Придавники ся змінюють:

а) подля родів (*білый, біла, біле*) – маюць формы мужского, женського і
середнёго роду;

б) подля чісел (*мудрый, -а, -е – мудры*) – маюць формы єднотного і мно-
жного чісла;

в) подля падів (*тихий, тихого, тихому...; тихы, тихых...*) – маюць сісте-

му форм шестёх падів ёднотного і множнаго чісла.

Род, чісло і пад придавників суть цалком залежны од роду, чісла і паду назывників, зато суть з нима в тых формах згодны.

4.1 Склонёваня придавників

Адъсктывы (придавники) в русиньскім языку можеме заділити до двух ґруп в залежности од закінчіня основы на тверды і мянґкы согласны (**-ый, -а, -е; -ій, -я, -є**). Зато придавники мають два тіпы склонёваня: твердый і мянґкий.

Твердый тіп: *новый, мамин*

Мянґкий тіп: *синій, песій*

Пад	Ёднотне чісло		Множ. ч.	Ёднотне чісло		Множ. ч.
	Муж. і серед. род	Жен. род	Про вшыткы роды	Муж. і серед. род	Жен. род	Про вшыткы роды
Н.	новы́й	нове́	нова́	сині́й	сине́	синя́
Ѓ.	ново́го	ново́й	новы́х	синё́го	синё́й	сині́х
Д.	новому́	нові́й	новы́м	синё́му	сині́й	сині́м
А.	як Н. або А.	нову́	як Н. або А.	як Н. або А.	синю́	як Н. або А.
Л.	нові́м	нові́й	новы́х	сині́м	сині́й	сині́х
І.	новы́м	новов	новы́ма/-ы́ми	сині́м	синёв	сині́ма/-і́ми

4.2 Позначкы к сістемі форм придавників:

а) Так ся склонюють нелем якостны і односны придавники, але ай присвойны: тіп *няньків, мамин* – подля твердого тіпу, а тіп *песій, песя, песе* – подля мянґкого тіпу.

б) Множне чісло має єднакы формы про вшыткы три роды.

4.3 Коментарь к дакотрым падовым формам:

4.3.1 В сістемі форм придавників ёднотного чісла можеме позорова-ти такы особитости:

а) в ном. і акуз. ёд. ч. заховали сі адъсктывы твердого тіпу склонёваня в мужскім роді старый фонетічний варіант флексії **-ый**: *добрый, твердый, веселый, червений, полный, зеленый* і т. п. Мянґкы тіпы адъсктывів ту мають зак. **-ій (-ій)**: *вчерашній, теперішній, нижній, чуджій, горячий*;

б) в ґенітіві адъсктывы женьского роду мають стягнуту форму: *высокой, доброй, синёй (син'ој), горячой, чуджой*;

в) в інструм. сі придавники муж. і серед. роду заховали стару флексію **-ым**: *добрым, твердым, веселым, червеным, мянґкым*. При мянґкій основі ту є закінчіня **-ім (-ім)**: *вчерашнім, синім, вовчим, чуджім*;

г) в локалі ся хоснує лем єдна флексія **-ім**: *на высокім, червенім, жена-тім*.

4.3.2 В множинім числі:

а) в формі номінативу ся про вшыткы три роды твердой основы хоснує зак. **-ы**, а в м'ягкій **-і (-ї)**;

б) в інструм. мають ад'єктивы твердой основы частіше флексію **-ыма** а зрідка тыж **-ыми**; придавники м'ягкой основы **-іма (-їма)/-іми (-їми)**: *червеньыма, чорныма, высокыма, жовтыма; вчєрашніми, синіми, когутячіми, баранячіми*;

в) в локалі є флексія **-ых** при твердій основі а **-іх (-їх)** при ад'єктивах м'ягкого типу: *добрых, твердых, білых, жовтых; синіх, вівчїх, вчєрашніх, когутячїх*.

Присвойны ад'єктивы ся творять суфіксами **-ин (-а, -е)** або **-ів (-ів), -ова, -ове**: *сестрин – сестрина – сестрине; Іванів – Іванова – Іванове; ковалів – ковалєва – ковалєве*.

4.4 Ступнєваня придавників

Якостны придавники ся ступнюють і зато можуть творити форми другого і третєго ступня, т. зн. два ступні порівняня: **вышый ступінь (компаратів)** і **найвышый ступінь (суперлатів)**.

Форма вышшого ступня (компаратіву) ся творить од основы позитіву (основного ступня) з помочов суфіксів **-ш-, -іш- (-їш-)**.

Суф. **-ш-** ся найчастіше ужывать при неодводжєных придавниках, котрых основа ся кінчить на єден согласный або на ґрупу согласных, напр. **-гк-, -вг-, -рд-, -рт-**, кідь закінчїня основ **к-, ок-, ек-, г-** выпадають: *легкий – легший, глубокий – глубоший, довгий – довший*, або проходить алтернація: *дорогой – дорожший; высокий – вышый, богатый, молодой, новый, слабый, старый, твердый* і т. д.

Суф. **-іш-/іш-** ся ужывать в остатніх позиціях: *чорнішый, головнішый, му-дрїшый, силнішый, културнішый, простїшый, світлішый*.

Форма компаратіву ся творить од дакотрых придавників од інших основ (суплетивним способом): *добрый – ліпшый, великий – векшый/бівшый, злый – гіршый, малый – меншый*.

Компаратів може мати і аналітичну форму споїнем слова *вєце, меньше, барже, барзі* з формов позитіву: *вєце теплый, вєце мокрый, барже сухой, барзі толерантний* і т. д.

Форма найвышшого ступня (суперлатіву) ся творить приданєм префікса **най-** к формі вышшого ступня: *найстаршый, наймудріша, найрозумніше, наймолодшы*.

Частка **як-** додана к формі суперлатіву означать максімалный прояв якості, яка може быти досягнута: *якнайліпшый, якнайвышый, якнайменшый* і т. д.

Префікс **пре-** доданий к формі найвишшого ступня означує максімалний прояв ознакы: *пренаймудріша, пренайсвятіша* і т. д.

Префікс **пре-** приданий к формі основного ступня (позітіва) творить штілістічно зафарблену форму найвишшого ступня од ограниченой ґрупы придавників: *превеликий, предобрый* і т. п.

5. Містоназываетники (прономіна)

5.1 Прономинальное формотворіня

Містоназываетником ся называть самостатна змінна часть речі, котра указує на предмети, на ознакы і на кількость, але не называет і не означує їх. Прономіна односима к указуючім словам.

Ділиме містоназываетники на:

1. Особны (ай особно-указуючі): *я, ты, він, вона/она, воно/оно; мы, вы, они/они;*

2. Рефлексивне: *себе (ся);*

3. Указуючі: *тот, та, то, тоты, тамтот, тамта, тамто, там-ты, такой, сесь, тільки;*

4. Присвойны: *мій, твій, свій, наш, ваш;*

5. Вызначены: *сам, самый, всякий, каждый, жадный, іншакый, інакшый, вышиток;*

6. Вопросно-односны: *кто, што, який, чій, котрый, кілько;*

7. Оппоруючі/неґуючі: *нихто, ніч, ніякый, нічий;*

8. Невызначены: *хтось, штось, дахто, дашто, хоцьхто, хоцьшто, хоцькый, хоцькотрый.*

5.2 Склонёваня містоназываетників

5.3 Особны містоназываетники

Пад	Єднотне чісло							Множ. ч.
	Перша особа		Друга особа		Третя особа			
	Єд. ч.	Мн. ч.	Єд. ч.	Мн. ч.	Муж. р.	Жен. р.	Серед. р.	
Н.	я	мы	ты	вы	він	вона/она	воно/оно	вони/они
Г.	мене/ня	нас	тебе/тя	вас	нёго/ёго/го	нёй/ей	нёго/ёго/го	їх/них
Д.	мені/мі	нам	тобі/ті	вам	нёму/ёму/му	ній/їй	нёму/ёму	їм/ним
А.	мене/ня	нас	тебе/тя	вас	нёго/ёго/го	ї/ей/ню	нёго/ёго/го	їх/них
Л.	мені/мі	нас	тобі	вас	нім	ній	нім	них
І.	мнов	нами	тобов	вами	ним	нёв	ним	нума

Позначка:

Шпеціфічным знаком русинських особных і рефлексівного містоназівників суть скорочены форми ґенітиву, дативу і акузативу єд. числа: *ня, тя, ся, го; мі, ті, сі, му*, котры суть омного фреквентованішы як їх повны пенданти. В звязній речі (тексті) они звичайно фунґують в безакцентній позиції, напр.: *не відів̣ ня, обышов̣ тя, принісь̣ мі, дай̣ му* і т. п.

5.4 Указуючі, присвойны і визначены містоназівники

Пад	Єднотне число						Множ. ч.		
	М. і С. р.	Ж. р.	М. р.	Ж. р.	М. і С. р.	Ж. р.	Про вшыткы поды		
Н.	тот, тото	тата	мії	моя	сам, саме	сама	тоты	мої	самы
Ґ.	того	той	мого/моєго	моєї	самого	самої	тых	моїх	самых
Д.	тому	тії	мому/моєму	моїї	самому	самії	тым	моїм	самым
А.	як Н. або Ґ.	тоту	як Н. або Ґ.	мою	як Н. або Ґ.	саму	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.
Л.	тім	тії	моїм	моїї	самім	самії	тых	моїх	самых
І.	тым	тов	моїм	моєв	самым	самов	тыма/-ми	моїма/-ми	самыма/-ми

5.5 Вопросно-односны містоназівники

Пад	Єднотне число							
Н.	хто	што	який, яке	котрый, котре	чії, чіє	яка	котра	чія
Ґ.	кого	чого	якого	котрого	чієго	якой	котрой	чієї
Д.	кому	чому	якому	котрому	чієму	якій	котрій	чіїї
А.	кого	што	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	яку	котру	чію
Л.	кім	чім	якім	котрім	чіїм	якій	котрій	чіїї
І.	кым	чім	якым	котрым	чіїм	яков	котов	чієв

Пад	Множне число		
Н.	якы	котры	чії
Ґ.	якых	-ых	чіїх
Д.	якым	-ым	чіїм
А.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.
Л.	якых	-ых	чіїх
І.	якыма/-ми	котрыма/-ми	чіїма/-ми

5.6 Неґуючі (одпоруючі) і невизначены містоназывники

Пад								
Н.	нихто	ніч	хтось	штось	дахто	дашто	хоцьхто	хоцьшто
Г.	никого	нічого	когось	чогось	дакого	дачого	хоцького	хоцьчого
Д.	никому	нічому	комусь	чомусь	дакому	дачому	хоцькому	хоцьчому
А.	никого	ніч	когось	штось	дакого	дашто	хоцького	хоцьшто
Л.	нікім	нічім	кімсь	чімсь	дакім	дачім	хоцькім	хоцьчім
І.	нікым	нічім	кымсь	чімсь	дакым	дачім	хоцькым	хоцьчім

5.7 Коментарь к дакотрым падовым формам:

В области прономінальной морфології має русинський язык дакілько шпеціфічных знаків. К таким знакам можеме однести:

1. Скорочены формы особных і рефлексівного містоназывників в формах ґен., дат. і акуз. єд. ч.: *ня, тя, ся, го; мі, ті, сі, му*, котры суть омного фреквентованішы як їх повны пенданты: *мене, тебе, себе; мені, тобі, собі*. Скорочены формы в текстї функціонують звичайно в безакцентній позиції, напр.: *не відів ня, обышов тя, принісь мі, дай му* і т. п.

В інштр. єд. ч. є закінчіня **-ов- (дў)**: *мнов, тобов, собов, нёв*.

2. В ном. мн. ч. особных містоназывників ся заховали стары формы: *мы, вы*. Третя особа ту має форму: *вни/они*, а в інштр. мн. ч. тот містоназ. має форму: *нима*.

3. Присвойны містоназывники муж. і серед. роду мають в ґен., дат. і акуз. єд. ч. паралелны стягнуты і нестягнуты формы: *мого – моёго, твому – твоёму, своего – своёго*. В локалі і інштр. єд. ч. є форма – *моім*; в інштр. мн. ч. – *моіма*.

4. Русинський язык має лем зложены подобы указуючих містоназывників: *тот, тота, тото, тоты; тамтот, тамта, тамто, тамты*.

5. Містоназывник *сесь, сеся, сесе, сесі* є староруського походжіня а при формотворіню го можеме поважовати за мнякый варіант містоназ. *тот* (*тот – того – тому; сесь – сёго – сёму*).

6. Чісловники (нумералії)

Чісловником ся называють повнозначна змінна часть речі, котра означать абстрактны чісловы понятя (*єден, пять, сто*), кількість єднотливых предметів в формі цілых чісел або дробных величин (*дві сестры, пять літрів, півдруза рока, єдна шестина поля*) і чіселне розміщія або порядок предметів в ряді єднаких предметів (*перший день, десята хыжа*).

6.1 Класифікація числовників

Подля значіння, ґраматичной характерістики і способу ужывання ділиме числовники на:

1. Кількостны – означають абстрактны числа або кількість (множество) предметів (*сім, дванадцять; пять студентів, тисяч років*).

2. Громадны – означають кількість особ або предметів споєных доведна, котры творять єдно ціле (*двое, троє, четверо, семеро*).

3. Дробны – означають кількість як часть цілого (*пять восьмин, сім сотин, єдна третина, три четвертины*).

4. Невызначено-кількостны – то є невелика ґрупа слов із значінєм не-вызначеной кількості (великой або малой), напр.: *много, велё, мало, немало, немного, кільки, тільки, дакільки*.

5. Порядковы – то суть слова означаючі наслідность предметів при їх рахованю: *перший ряд, третя хыжа, десятый кілометр*. З формалного боку суть подобны на придавники, подля яких ся склонюють.

Подля зложіння і способу творіння ділиме числовники на:

а) просты, т. зн. неодводжены з єднов морфемов (*1 – 10, 100, 1000*) і такы, што ся складають з єдной корінёвой морфемы **-надцять** і **-цять** (*11 – 19, 20, 30, 40*);

б) зложены – складають ся з двох корінёвых морфем до єдного слова (*50 – 90, 200 – 900*);

в) складны – складають ся з двох і веце слов (*21, 98, 102, 937*). К ним односиме і дробны числовники.

6.2 Склонёваня кількостных числовників

Числовник *єден, -а, -о, -ы*

Числовники *два, дві, три, штирі, пять, пятьдесят*

Пад	Єднотне число				Мн. ч.					
	М. р.	С. р.	Ж. р.	Про вшит. роды	М. р.	Ж. р.	Про вшиткы роды			
Н.	єден	єдно	єдна	єдны	два	дві	три	штирі	пять	пятьдесят
Ґ.	єдного		єдной	єдних	двох		трёх	штырёх	пятёх	пятьдесятьёх
Д.	єдному		єдній	єдным	двом		трём	штырёх	пятём	пятьдесятьём
А.	як Н. або Ґ.		єдну	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	дві	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ.	як Н. або Ґ:
Л.	єднім		єдній	єдних	двох		трёх	штырёх	пятёх	пятьдесятьёх
І.	єдным		єднов	єдныма/ -ми	двома		трёма	штырёма/ -рьма	пятёма/ -тьма	пятьдесятьёма

Позначка:

Подля тіпу **пять** ся склонюють числовники 5 – 20, 30, 50, 90. Числовники *сто, два́сто, три́сто* – *де́вятьсто і ті́сяч* ся не склонюють (*сто* ко́рунам, *о сто* ко́рунах...).

6.3 Склонёвання громадних числовників

Числовники *обидва/обидві, двоє/двої, троє/трої, четверо*

Н.	<i>обидва, обидві</i>	<i>двоє, двої</i>	<i>троє, трої</i>	<i>четверо</i>
Г.	<i>обидвох</i>	<i>двоїх</i>	<i>троїх</i>	<i>четверых</i>
Д.	<i>обидвом</i>	<i>двоім</i>	<i>троім</i>	<i>четверым</i>
А.	як Н. або Г.	як Н. або Г.	як Н. або Г.	як Н. або Г.
Л.	<i>обидвох</i>	<i>двоїх</i>	<i>троїх</i>	<i>четверых</i>
І.	<i>обидвома</i>	<i>двоїма</i>	<i>троїма</i>	<i>четверыма</i>

Як тіп *четверо* ся склонюють і остатні громадні числовники такой форми.

6.4 Склонёвання дробних числовників

Н.	<i>една третина</i>	<i>три четвертины</i>	<i>сім пятин</i>	<i>една ціла і пять сотин</i>
Г.	<i>едной третины</i>	<i>трёх четвертин</i>	<i>семих пятин</i>	<i>едной цілої і пятёх сотин</i>
Д.	<i>едній третині</i>	<i>трём четвертинам</i>	<i>семих пятинам</i>	<i>едній цілій і пятём сотинам</i>
А.	<i>едну третину</i>	<i>три четвертины</i>	<i>сім пятин</i>	<i>едну цілу і пять сотин</i>
Л.	<i>едній третині</i>	<i>трёх четвертинах</i>	<i>семих пятинах</i>	<i>едній цілій і пятёх сотинах</i>
І.	<i>еднов третинов</i>	<i>трёма четвертинами</i>	<i>семих пятинами</i>	<i>еднов цілов і пятёма сотинами</i>

6.5 Склонёвання порядкових числовників

Порякові числовники *першый, другый, третій, четвертый, пятый, десятый... пятьдесятый, стоцый* ся склонюють як придавники.

При складних порядкових числовниках тіпу *двадцать пятый, тристо сімдесят девятый* і т. п. ся змінює лем послідня часть: *двадцать пятого, двадцать пятому* і т. д.

6.6 Коментарь к морфології нумералій

В русиньскім языку ся як в єдинім із выходославянських языків в числовнику *єден* заховав первісний елемент *je-* (*jediny*) на зачатку слова (*єден, єдна, єдно, єдны*; подобно і в зложених числовниках: *єденадцять, єденадцятый, єденадцятро, єденадцятьме*).

Числовник *два* (на означіня муж. р.) має і форму *дві* (на означіня женського і середнього роду): *дві* скрині, *дві* дівки, *дві* руки; *дві* колеса, *дві* пера, *дві* пива.

Выразным знаком русиньской нумеральной морфології суть подобы розчленюючих числовників *двоми, трёми, чотырём/штырьме, пятём/пятьме, шестём/шестьме, семоми, восьмоми, девятём/девятьме, десятём/десятьме* (дале 11 – 20 і 30), котры ся вяжуть лем з особными назывниками муж. роду: *двоми хлопи, трём/газдове, пятьме панове* і т. п. Числовники од 5 вышче хоснують ся тыж в основній формі в споїну з формов ґенітиву множ. числа рахованих субстантивів: *пять штудентів, шість шандарів, сім стромів, девять снопів* і т. д.

Склонёваня числовників:

а) числовник *єден, -а, -о* ся склонює як містоназ. *тот, -а, -о*, кідь форми ґенітиву і інструменталу *єд. числа* женського роду суть контрагованы: *єдною, єдноу (єдноў)*;

б) кількостны числовники 2 – 20 і вшыткы остатні вышшы кількостны числовники, якы ся кінчать на *-цять* а *-десят*, ся склонюють єднако із числовником *два* (*двох, двом, два/двох, двоу, двома*);

в) кількостны числовники закінчены на *-єден* (*двадцять єден, тридцять єден...*) ся в русиньскім языку (подобні як в словенчині) не склонюють;

г) числовники 22 – 29, 32 – 369 і т. д. ся повежшині не склонюють, напр.: *То ся стало перед тридцять три роками*; або ся склонює лем їх друга часть: *То ся стало перед тридцять трём/роками*.

7. ЧАСОСЛОВО (ВЕРБУМ)

Часослово є повнозначна змінна часть речі, означаюча діяня як процес, а тым выражаюча процесуальность в категоріях виду, часословного роду (актів, пасів), способу, часу, особы, числа і менного роду.

7.1 Невызначена форма часослова (інфінітив). Часослова ся закінчують звичайно на *-ти*, напр.: *читати, писати, купувати, сидіти, вести*, лем немногы з них мають закінчіня (флексію) *-чі*, напр.: *печі, волочі, течі, мочі*. В невызначеній формі часослова міджі корінёвов і флективнов морфемов стоїть часто припонка, напр.: *кол-ну-ти, молод-ї-ти, говор-у-ти, пис-а-ти, куп-ова-ти*. Суть часослова і без припонки, в котрых флективна морфема слідує такой по корінёвій морфемі на согласный (*нес-ти, вез-ти*) або на гласный (*зна-ти, грі-ти, кры-ти, обу-ти*).

7.2 Часованя (конъюгація). З людської бісіды видно, же часослова в речі дістають різны формы (*пишу, пишете, писав бы, пиш, буде писати* і т. п.). Форма часослова залежить од:

– **особы:** три в єднотнім числі (*я, ты, він, вона/она, воно/оно*), три в множинім числі (*мы, вы, они/они*);

– **числа:** єднотне число і множне число;

– **часу:** теперішній час (презент), минулый час (претерит) і будучий час (футурум);

– **способу:** ознамовый способ (індікатив), розказовый способ (імператив), условный способ (кондіціонал).

Така четверояка можна зміна часослов ся называть часованём (конъюгаціём).

7.3 Основы часослова. У часослова виділюємо звичайно двояку основу, а то: основу інфінітива і основу теперішнього часу. Зрідка ся виділює і основа минулого часу.

7.3.1 Основу інфінітива твориме (дістанемо) так, же од формы інфінітива одділиме флективну морфему **-ти**, напр.: *нес-ти, дер-ти, зелені-ти, купити, купова-ти, чита-ти, стоя-ти* і т. д.

7.3.2 Основу теперішнього часу твориме (дістанемо) так, же од формы другой особы єднотного числа теперішнього часу одділиме закінчіння **-еш, -иш/-іш, -ш**, напр.: *вед-еш, нос-иш, нес-еш, скуб-еш, печ-еш, др-еш, копн-еш, знай-еш, терп-иш, говор-иш, чита-ш, купуй-еш, стої-ш* і т. д.

Точніше є тверджіння, же флексія теперішнього часу є лем **-ш** (із давнього **-ши**), котра ся припоєє ід основі часослова тзв. тематічныма звуками **-е, -и/-і**, напр.: *знай + е + ш = знаєш, стої + і + ш = стоїш, мел + е + ш = мелеш, вид + у + ш = видиш, роб + у + ш = робиш* і т. п.

7.4 Класифікація часослов на класы

Виходячі із закінчіння основы інфінітива, часослова ся розділюють на класы і ґрупы так:

I. клас: часослова без припонкы.

Ділиме їх на 2 ґрупы:

1. ґрупа – основа ся кінчить на согласный;

2. ґрупа – основа ся кінчить на гласный.

Перша ґрупа (з основов на согласный) може мати такы підтіпы:

– *вести, плести, красти/веду, плету, краду;*

– *нести, везти/несу, везу;*

– *скубсти/скубу;*

– *печі, мочі/печу, можу;*

– *дерти, колоти, молоти/дру, колю, мелю;*

– *жати, кляти/жну, кляну.*

Друга група (з основ на – **а, у, ы, и, ї**), напр.: *знати, бити, обути, кривити, аїти.*

II. класа: часослова з припонков **-ну-**, напр.: *колнути, джмурькнути, стиснути, обернути* і т. д.

III. класа: часослова з припонков **-і-, -ї-**. Тота класа ся ділить на дві групи:

1. група – часослова інхотівны, т. зн. такы, котры означають переход з одного ставу до другого, напр.: *зеленіти, лысіти;*

2. група – неінхотівны часослова, напр.: *терпіти, видіти* і т. п.

IV. класа: часослова з припонков **-и- (-і-)**. Ділиме їх на дві групи:

1. група – корінь ся кінчить на **согласный**, напр.: *косити, говорити, любити* і т. п.;

2. група – корінь ся кінчить на **-ј-**, напр.: *доїти, гоїти, поїти* і т. п.

V. класа: часослова з припонков **-а- (-я-)**. Ділять ся на дві групи:

1. група – містить в собі часослова, в котрых припонка **-а- (-я)** є первісна, напр.: *читати, писати, зівати і т. п.* і ділить ся на такы 4 підтипы:

– *читати, літати, рубати, співати/чітам, літам, рубам, співам;*

– *писати, різати, плакати/пишу, ріжу, плачу;*

– *брати, звати, прати, рвати/беру, зву, перу, рву;*

– *сіяти, віяти, каяти ся, ковати, лляти/сію, вію, каю ся, кую, лію.*

2. група – містить в собі часослова із секундарнов (не первісн) припонков **-а- (-я-)** (з даколишнёго **ѣ**), напр.: *кричати, бояти ся, спати, стояти* і т. п. Она має два підтипы:

– з корінём на **согласный** (*крич-а-ти*)

– з корінём на **-ј-** (*стој-а-ти, бој-а-ти* ся).

VI. класа: часослова з припонков на **-ова- (-ёва-)**, напр.: *куповати, воєвати, малёвати* і т. п.

7.5 Конъюґачны тіпы часослов

В русиньскім языку ділять ся часослова до двох тіпів часованя:

1. часослова першого часованя або **-е-** часованя,

2. часослова другого часованя або **-и- (-і-)** часованя.

Мімо уведжених двох тіпів стоять часослова без тематічного гласного, де ся заділюють звичайно лем 4 часослова: *їсти, дати, повісти, быти.*

К 1-му (або **-е-**) часованю приналежать:

а) ціла перша класа часослов;

б) ціла друга класа часослов;

в) інхотівны (а вынятково і дакотры іншы, напр.: *владіти* і др.) часослова третей класы;

г) із пятої класы вшиткы з первісн) припонков **-а-**;

д) ціла шеста класа часослов.

К 2-му (або **-и- (-і)**) часованню приналежать:

- а) неінхоативны часослова третей класы;
- б) ціла четверта класа часослов;
- в) із пятай класы часослова 2. групы.

З уведжэнаго размяшчэння часослов к 1-у і 2-му часованню суть дакотры выняткі, які будуць спомнянуты пры канкрэтных парадзігмах клас і груп.

І так, сумарізуючы, треба конштатоваць, же:

а) к першаму часованню адносиме часослова з домінуючым тематічным гласным **-е-** (*пиш-е-ш*).

б) к другому часованню адносиме часослова з домінуючым тематічным гласным **-и- (-і)** (*говор-и-ш*).

7.6 Творэння часів індикатыву

7.6.1 Тэперішній час твориме прыпоінём ід аснове тэперішняга часу часослов незавершанага віду сістэмы асобных флексій:

I.		I. а	
1. -у (-ю)	-еме (-єме)	-м	-ме/-єме
2. -еш (-эш)	-ете (-єте)	-ш	-те/-єте
3. -е (-е)	-уть (-ють)	-ть	-уть/-ють

II.	
1. -у (-ю)	-име (-іме)
2. -иш (-іш)	-ите (-іте)
3. -ить (-іть)	-ать (-яць)

7.6.2 Будучый час ся творить двояко:

а) простый будучый час ся творить еднаков сістэмов флексій як в тэперішнім часі (*напиш-у, напиш-еш, ...напиш-еме...*)

б) зложены будучый час ся творить споінём форм інфінітыва повнозначнаго часослова з формамі будучаго часу помічнаго часослова „*быти*“:

1. (я) буду чітати	(мы) будеме чітати
2. (ты) будеш чітати	(вы) будете чітати
3. (він, вна/она, вно/оно) буде чітати	(вни/они) будутъ чітати

Хоснованя асобных містоназвынкіў як указателів асобы аднотнаго і множнаго чісла в тэперішнім і будучім часі ё можа, але не ё повинне.

7.6.3 Минувый час ся творить двояко:

а) Простый минувый час не мае асобны закінчэння, лем родовы указателі. Творить ся споінём асобных містоназвынкіў *я, ты, він, вна/она, вно/оно*,

мы, вы, вни/они (в функції указателів особи) із родовими формами часослова: **-в** (муж. род.), **-ла** (жен. род.), **-ло** (серед. род.), **-ли** (про вшиткы роды множного числа), котры ся припоюють к основі інфінітива, напр.: (*чита-ти, читав, -ла, -ло*), (*прочита-ти, прочитав, -ла, -ло*), (*говори-ти, говорил, -ла, -ло*), (*договори-ти, договорив, -ла, -ло*) і т. п. Вынятки з такого способу творіння простого минулого часу настають тогды, кідь ся основа інфінітиву кінчить на переднєязычны **з, с, р**, гартанный **г**, заднєязычный **к**, ворговы **б, п, в**. Тогды ся в муж. роді не прикладать **-в**, напр.: *віз, ніс, міг, пік, скуб, тер*. Не подля уведженого правила творять минулый час і часослова з основов теперішнього часу на **-д-, -т-** (із давнєй основы інфінітиву на **д, т**), напр.: **вес-ти/вед-еш, плес-ти/плет-еш, крас-ти/крад-еш** і т. д., в яких ся родовы закінчіня прикладають ку скороченій основі (з выхаблінём **с**), напр.: *крав, у(про)пав, вів, плів* і т. д.

б) Зложеный минулый час ся складать з родовых форм простого минулого часу і з форм першой і другой особи теперішнього часу помічного часослова „*быти*“, які можуть мати в женьскім і середнім роді і стягнуту подобу, напр.:

1. *читав єм, читала єм/читала-м, читало єм/читало-м, читали сьме*
2. *читав єсь, читала єсь/читала-сь, читало єсь/читало-сь, читали сьте*
3. *читав, читала, читало, читали.*

7.7 Творіння розказового способу (імперативу)

Формы розказового способу (імперативу ся творять властными флективными морфемами лем в трёх особах, а то: в 2. особі єднотного числа і в 1. і в 2. особі множного числа. Іншы формы ся творять споїнем форм теперішнього (або простого будучого) часу із словом „*няй*“, напр.: *сядь, сядьме, сядьте; няй сяде, няй сядут* і т. п.

Формы 2-ой особи єд. числа ся творять од основы теперішнього часу слідуєчим способом:

а) часослова з основов на **-ї-** творять імператив нуловов флексієв (ґрафічне означіня **-й**), напр.: *читай, співай, танцюй, знай* і т. д.;

б) часослова з основов на парну (**-ый**) подля твердости і мнягкости согласну (**-ый**) творять імператив нуловов флексієв і змнягчінём посліднього (**-й**) согласного (**-ой**) основы (ґрафічне означіня **-ь**), напр.: *говори, ударь, встань, принеси, запаль, сидь* і т. д.;

в) часослова з основов на непарну (**-ый**) подля твердости і мнягкости согласну (**-ый**) творять імператив нуловов флексієв, напр.: *ріж, пиш, куп, роб, задав, зліп, скоч* і т. д.;

г) часослова з основов на ґрупу (громаду, збір) согласных творять імператив флективнов морфемов **-ий**, напр.: *верний, бухний, выпний, йдий* (але – *идь!*) і т. п.

Часослова без тематичної гласної творять імператив так: *дай, їдж, повідж, будь*.

Форми 1-ої особи множ. числа ся творять приданєм ку формі 2-ї особи єдн. ч. флективної морфемі **-ме**, а форми 2-ї особи множного числа – флект. морфемі **-те**, напр.: *чітайме, чітайте; встаньме, встаньте; ріжме, ріжте; вернийме, вернийте; дайме, дайте; їджме, їджте; будьме, будьте* і т. п.

Третя особа єднотного і множного числа (респ. перша особа єд. числа) є зложена: *няй чітать – няй чітають, няй встане – няй встануть, няй пише – няй пишуть, няй верне – няй вернуть* і т. д.

7.8 Творіння умовного способу (кондіціоналу)

Розознаєме дві форми кондіціоналу: **кондіціонал теперішній і кондіціонал минулий**.

7.8.1 Теперішній кондіціонал ся творить споїнем обидвох форм минулого часу з частков „*бы*“, котра може стояти перед і по родовій формі часослова, напр.:

а) я бы написав, -ла, -ло
ты бы написав, -ла, -ло
він, вона/она, воно/оно бы написав, -ла, -ло
мы бы написали
вы бы написали
вни/они бы написали

б) написав, -ла, -ло бы єм, написав, -ла, -ло бы-м, написали бы сьме
написав, -ла, -ло бы єсь, написав, -ла, -ло бы-сь, написали бы сьте
написав, -ла, -ло бы, написали бы

7.8.2 Минулий кондіціонал ся творить споїнем обидвох форм теперішнього кондіціоналу з родовима формами минулого часу помічного часослова „*быти*“, напр.:

а) я бы був (-ла, -ло) написав (-ла, -ло)
ты бы був (-ла, -ло) написав (-ла, -ло)
він (вона/она, воно/оно) бы був (-ла, -ло) написав (-ла, -ло)
мы бы были написали
вы бы были написали
вни/они бы были написали

б) був (-ла, -ло) бы єм написав (-ла, -ло), був (-ла, -ло) бы-м написав (-ла, -ло)
быв (-ла, -ло) бы єсь написав (-ла, -ло), быв (-ла, -ло) бы-сь написав (-ла, -ло)
быв (-ла, -ло) бы написав (-ла, -ло)

были бы сьме написали
были бы сьте написали
были бы написали

7.9 Вид часослова

Часослова суть незавершеного і завершеного виду, напр.: *різати* (незав. в.) – *розрізати* (зав. в.) – *розрізовати* (незав. в.). Найчастіше способи творіння видів часослов суть слідуєчі:

а) часослова завершеного виду ся творять од часослов незавершеного виду префіксами, напр.: *писати* → *на-писати*, *під-писати*, *пере-писати*, *до-писати*, *при-писати*, *од-писати*, *вы-писати*, *над-писати* і т. д.;

б) од таких часослов завершеного виду ся творять часослова незавершеного виду суфіксами **-ова-/-ёва-, -ва-**, напр.: *підписати* – *підпис-ова-ти*, *переписати* – *перепис-ова-ти*, *дописати* – *допис-ова-ти*, *признати* – *призна-ва-ти*, *забыти* – *забы-ва-ти*, *дати* – *да-ва-ти*, *прибити* – *приби-ва-ти* і т. д.;

в) од часослов незавершеного виду (главно беспрефіксных) ся творять часослова завершеного виду єдноразового значіння суфіксом **-ну-**, напр.: *копати* – *коп-ну-ти*, *бухати* – *бух-ну-ти*, *тыкати* – *тыць-ну-ти*, *хавкати* – *хавк-ну-ти*, *кыхати* – *кых-ну-ти* і т. д.;

г) вид ся часто мінить змінює тематичної гласной, напр.: *стріляти* – *стрілити*, *кончати* – *кончіти*, *прощати* – *простити*, *являти ся* – *явити ся*, *пущати* – *пустити* і т. д.;

д) суть часослова, котры завершений вид із незавершеного творять випущінєм гласных **и, ы, а** з основи, напр.: *зберати* – *зобрати*, *посылати* – *послати*, *урывати* – *уврати*, *призывати* – *призвати*, *называти* – *назвати*, *загрызати* – *загрызти*, *поїдати* – *поїсти* і т. п.;

е) дакілько часослов творять незавершений вид од завершеного росшырінєм основи, напр.: *начати* – *начінати*, *стяти* – *стинати* і т. п.;

ж) часослова завершеного виду на **-ерти** творять незавершений вид на **-ерати**, напр.: *умерти* – *умерати*, *здерти* – *здерати*, *стерти* – *стерати* і т. п.;

з) види часослова ся даколи творять од розлічных основ, напр.: *брати* – *взяти*, *говорити* – *повісти*, *класти* – *положити* і т. п.

Многы часослова суть лем єдновидовы, а дакотры єднов формов означують обидва види.

З проблематиков категорії виду є узко споєна проблематика способів часословного діяння. З того погляду ся може виділити досте велике число громад часослов, але як приклад постачіть дакілько з них:

– часослова єдноразового діяння, напр.: *бухнути*, *кліпнути*, *джмурькнути*, *тріснути*, *копнути* і т. п.;

– часослова многоразового діяння, напр.: *переписовати*, *выписовати*, *підписовати* і т. п.;

- часослова зачаткового діянн, напр.: *заспівати, зазвонити, загавкати* і т. п.;
- часослова незаціленого діянн, напр.: *ходити, літати, плавати, бігати* і т. п.;
- часослова заціленого діянн, напр.: *летіти, біжати, іти, вести, лізти* і т. п.

7.10 Творіння часоприслівників (трансгресиви)

Творять ся дві форми:

- а) часоприслівник теперішнього часу** (незав. виду),
- б) часоприслівник минулого часу** (зав. виду).

Часоприслівник теперішнього часу ся творить од основы теперішнього часу часослов незавершеного виду припонками **-учі (-ючі), -ачі (-ячі)**, напр.: *чита́й-учі (читаючі), малюючі, сидячі, ріжучі, клячачі, говорячі* і т. д.

Часоприслівник минулого часу ся творить од основы минулого часу часослов завершеного виду припонков **-вши** (барз зрідка **-ши**), напр.: *написа-вши, упавши, піднявши, увидівши* і т. д.

7.11 Творіння часопридавників (партіципії)

Творять ся три (барз рідко штирі) форми:

- активний часопридавник теперішнього часу,
- активний часопридавник минулого часу,
- пасівний часопридавник минулого часу.

Активний часопридавник теперішнього часу ся творить од основы теперішнього часу суфіксами **-уч- (-юч-)** (од часослов 1-го часованн), **-ач- (-яч-)** (од часослов 2-го часованн) в споїню з родовима флективними морфемами придавників, напр.: *читаючий, читаюча, читаюче, читаючі* (мн. ч.); *говорячий, -а, -е, -і; пишущий, -а, -е, -і; сидячий, -а, -е, -і* і т. д.

Активний часопридавник минулого часу ся творить од основы інфінітиву (або мин. часу) припонков **-вш-** (зрідка **-ш-**) в споїню з родовима флексіями придавників, напр.: *читавший, читавша, читавше, читавши; несший, писавший, укравший, вівший, напикший* і т. д.

Пасівний часопридавник минулого часу ся творить припонками **-н-, -ен-, -т-** од основы інфінітиву (або мин. часу) часослов завершеного і незавершеного виду, напр.: *прочитаний, прочитана, прочитане, прочитаны; договoreний, облюбений, закрытий, піднятий, битый, запалений, засвічений* і т. д.

Пасівний часопридавник теперішнього часу стрічать ся барз мало, тот форма скоро ся витратила з языка. Заховала ся лем в текстах книжно-церковного характеру, напр.: *видимый, любимый, читаемый, носимы* і т. д.

7.12 Парадигмы часослов подля клас і груп

Перша класа

1. група (часослова з оснований на согласный) тїпу: вести, красти, бости, класти, впасти, прѣсти, сїсти, плести, мести, цвісти, рости і т. п.

вести

Теперішній час:

єд. ч.

1. веду
2. ведеш
3. веде

мн. ч.

- ведеме
- ведете
- ведуть

Минулый час:

єд. ч.

1. я, ты, він, вна/она, вно/оно, вів, вела, вело
2. вів єм, вела єм/вела-м, вело єм/вело-м
- вів єсь, вела єсь, вело єсь/вела-сь, вело-сь
- вів, вела, вело

мн. ч.

- мы, вы, вни/они, вели
- вели сьме
- вели сьте
- вели

Будучий час зложеный:

єд. ч.

1. (я) буду вести
2. (ты) будеш вести
3. (він, вна/она, вно/оно) буде вести

мн. ч.

- (мы) будеме вести
- (вы) будете вести
- (вни/они) будуть вести

Будучий час простый:

єд. ч.

1. (я) приведу
2. (ты) приведеш
3. (він, вна/она, вно/оно) приведет

мн. ч.

- (мы) приведем
- (вы) приведете
- (вни/они) приведуть

Розказовый способ:

ведь, ведьме, ведьте
няй веде, няй ведуть

Условный способ:

1. я, ты, він, вна/она, вно/оно бы вів, вела, вело
2. вів, вела, вело бы єм /бы-м
- вів, вела, вело бы єсь /бы-сь
- вів, вела, вело бы
3. быв, была, было бы-м вів, вела, вело
- быв, была, было бы-сь вів, вела, вело
- быв, была, было бы вів, вела, вело

- мы, вы, вни/они бы вели
- вели бы сьме
- вели бы сьте
- вели бы
- были бы сьме вели
- были бы сьте вели
- были бы вели

Часопридавники:

ведучий, -а, -е; ведучі
 вівший, -а, -е; вівшы
 веджений, -а, -е; веджені

Часоприсловники:

ведучі
 одвівши

Позначки:

- а) часослово *рости* творить мин. час: *ріс, росла, росло, росли*;
 б) часослово *іти/йти* творить мин. час: *ішов/йшов, ішла/йшла, ішли/йшли*;
 в) часослово *сісти* творить буд. час так: *сяду, сядеш, сядуть*.

1. група (часослова з основ на согласный) тіпу: нести, пасти, трясти, везти, грызти, лізти і т. д.

нести**Теперішній час:**

ЄД. Ч.	МН. Ч.
1. <i>несу</i>	<i>несеме</i>
2. <i>несеш</i>	<i>несете</i>
3. <i>несе</i>	<i>несуть</i>

Минулий час:

ЄД. Ч.	МН. Ч.
1. <i>я, ты, він, вона/она, воно/оно ніс, несла, несло</i>	<i>мы, вы, они/они несли</i>
2. <i>ніс, несла, несло ем; несла-м, несло-м</i>	<i>несли сьме</i>
<i>ніс, несла, несло єсь; несла-сь, несло-сь</i>	<i>несли сьте</i>
<i>несло</i>	<i>несли</i>

Будучий час зложений:

ЄД. Ч.	МН. Ч.
1. <i>(я) буду нести</i>	<i>(мы) будем нести</i>
2. <i>(ты) будеш нести</i>	<i>(вы) будете нести</i>
3. <i>(він, вона/она, воно/оно) буде нести</i>	<i>(они/они) будут нести</i>

Будучий час простий:

ЄД. Ч.	МН. Ч.
1. <i>принесу</i>	<i>принесеме</i>
2. <i>принесеш</i>	<i>принесете</i>
3. <i>принесе</i>	<i>принесут</i>

Розказовий способ:

несь, несьме, несьте
няй несе, няй несут

Условный способ:

1. *я, ты, він, вона/она, воно/оно бы ніс, несла, несло* *мы, вы, они/они бы несли*

2. *ніс, несла, несло бы єм/бы-м*
ніс, несла, несло бы єсь/бы-сь
ніс, несла, несло бы

несли бы сьме
несли бы сьте
несли бы
были бы сьме несли

Часопридавніки:

несучій, -а, -е; несучі
несшій, -а, -е; несшы
несений, -а, -е; несены

Часоприсловники:

несучі
принісши

1. група (часослова на -чі) типу: печі, мочі, течі, волочі, січі, товчі, веречі, лячі, впрячі, стеречі і т. д.

течі

Теперішній час:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>течу</i>	<i>течеме</i>
2. <i>течеш</i>	<i>течете</i>
3. <i>тече</i>	<i>течуть</i>

Минулий час:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>я, ты, він, вона/она, воно/оно тїк, текла, текло</i>	<i>мы, вы, вони/они текли</i>
2. <i>тїк, текла, текло єм/текла-м, текло-м тїк, текла, текло єсь/текла-сь, текло-сь тїк, текла, текло</i>	<i>текли сьме текли сьте текли</i>

Будучий час зложений:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>буду течі</i>	<i>будеме течі</i>
2. <i>будеш течі</i>	<i>будете течі</i>
3. <i>буде течі</i>	<i>будуть течі</i>

Будучий час простий:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>притечу</i>	<i>притечеме</i>
2. <i>притечеш</i>	<i>притечете</i>
3. <i>притече</i>	<i>притечуть</i>

Розказовый способ:

теч, течме, течте
няй тече, няй течуть

Условный способ:

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы тік, текла, текло
2. тік, текла, текло бы єм/бы-м
тік, текла, текло бы єсь/бы-сь
тік, текла, текло бы
3. був, была, было бы-м тік,
текла, текло

мы, вы, они/они бы текли

текли бы сьме
текли бы сьте
текли бы

были бы сьме текли

Часопридавники:

течучій, -ча, -че; течучі
(вы)тікшый, -ша, -ше; (вы)тікшы
вытеченый, -а, -е; вытечены

Часоприсловники:

течучі
вытікши

Позначкы:

а) часослов *біжати* находиме і в подобі *біжти*.

Ёго формы теперішнёго часу належать до **-и-** часованя: *біжиш, біжить, біжимо, біжать*;

б) часослов *лячі* має двоякы формы простого будучого часу: *ляжу, ляжеш, ляжуть і – лягну, лягнеш, лягнуть*; минувый час – *ліг, легла, легло*, а розк. сп. – *лязь/лягний*.

1. група тіпу: жати, тяти, кляти, мняти, зачати і т. д.**жати****Теперішній час:**

єд. ч.	мн. ч.
1. жну	жнеме
2. жнеш	жнете
3. жне	жнуть

Минулый час:

єд. ч.	мн. ч.
1. я, ты, він, вона/она, вно/оно жав, жала, жало	
2. жав, -ла, -ло єм/жала-м, жало-м жав, -ла, -ло єсь/жала-сь, жало-сь жав, -ла, -ло	

мн. ч.
1. мы, вы, они/они жали
2. жали сьме жали сьте жали

Будучій час зложений:

єд. ч.	мн. ч.
1. буду жати	будеме жати
2. будеш жати	будете жати
3. буде жати	будуть жати

Будучій час простый:

єд. ч.	мн. ч.
1. выжну	выжнеме
2. выжнеш	выжнете
3. выжне	выжнуть

Розказовый способ:

жний, жнийме, жнийте
няй жне, няй жнуть

Условный способ:

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы жав, -ла, -ло
2. жав, -ла, -ло бы ем/бы-м
жав, -ла, -ло бы есь/бы-сь
жав, -ла, -ло бы
3. был, -ла, -ло бы-м жав, -ла, -ло

мы, вы, они/они бы жали

жали бы сьме
жали бы сьте
жали бы
были бы сьме жали

Часопридавники:

жнучій, -а, -е; жнучі
жавший, -а, -е; жавшы
дожатый, -а, -е; дожаты

Часоприсловники:

жнучі
дожавши

Позначка: Часослово *взяти* творить будучій час – *возьму, возьмеш, возьмуть*.

1. група тіпу: дерти, заперти, молоти, колоти, полоти і т. д.**дерти****Теперішній час:**

єд. ч.	мн. ч.
1. дру	дреме
2. дреш	дрете
3. дре	друют

Минулий час:

єд. ч.	мн. ч.
1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно дер, -ла, -ло	1. мы, вы, они/они дерли
2. дер, -ла, -ло ем/дерла-м, дерло-м
дер, -ла, -ло, есь, дерла-сь, дерло-сь
дер, -ла, -ло	2. дерли сьме
дерли сьте
дерли

Будучій час зложений:

єд. ч.	мн. ч.
1. буду дерти	будеме дерти
2. будеш дерти	будете дерти
3. буде дерти	будуть дерти

Будучій час простый:

єд. ч.	мн. ч.
1. додру	додреме
2. додреш	додрете
3. додре	додруть

Розказовый способ:

*дрий, дрийме, дрийте,
няй дре, няй друть*

Условный способ:

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы дер, -ла, -ло	<i>мы, вы, вни/они бы дерли</i>
2. дер, -ла, -ло бы ем/бы-м
дер, -ла, -ло бы есь/бы-сь
дер, -ла, -ло бы	<i>дерли бы сьме
дерли бы сьте
дерли бы</i>
3. быв, -ла, -ло бы-м дер, -ла, -ло	<i>были бы сьме дерли</i>

Часопридавніки:

*дручий, -а, -е; дручі
(з)дерший, -а, -е; (з)дершы
(з)дертый, -а, -е; (з)дерты*

Часоприслівники:

*дручі
здерши*

Позначкы:

- а) часослово *молоти* творить теперішній час – *мелю, мелеш, мелють*;
б) минувый час мужского роду часослова на **-лоти** творять припонков **-в**:
моллов, колов, полов.

2. група (часослова з основов на гласный а, и, у, ы, і) тіпу: бити, гни-ти, вити, пити, дути, обути, ззути, кути, жути, чути, выти, крыти, мыти, рыти, гріти, сміти і т. д.

дути**Теперішній час:**

Єд. ч.	Мн. ч.
1. дую	<i>дуєме</i>
2. дуєш	<i>дуєте</i>
3. дує	<i>дують</i>

Минулый час:

Єд. ч.	Мн. ч.
1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно дув, -ла, -ло	<i>мы, вы, вни/они дули</i>
2. дув, -ла, -ло ем/дуло-м, дула-м
дув, -ла, -ло есь/дуло-сь, дула-сь	<i>дули сьме
дули сьте</i>
3. дули сьте дув, -ла, -ло	<i>дули</i>

Будучій час зложений:

Єд. ч.	Мн. ч.
1. буду дути	<i>будеме дути</i>
2. будеш дути	<i>будете дути</i>
3. буде дути	<i>будуть дути</i>

Будучій час простый:

Єд. ч.	Мн. ч.
1. задую	<i>задуєме</i>
2. задуюєш	<i>задуєте</i>
3. задуює	<i>задують</i>

дуй, дуйме, дуйте
няй дүе, няй дүють

Условный способ:

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы дув, -ла, -ло	мы, вы, вони/они бы дули
2. дув, -ла, -ло бы єм/бы-м
дув, -ла, -ло бы єсь/бы-сь
дув, -ла, -ло бы	дули бы сьме
дули бы сьте
дули бы
3. був, -ла, -ло бы-м дув, -ла, -ло	були бы сьме дули

Часопридавники:

дуючий, -а, -е; дуючі
 (за)дувший, -а, -е; (за)душы
 (за)дутый, -а, -е; (за)дуты

Часоприсловники:

дуючі
заднувши

Позначкы:

- а) в часословах *пйти, бити, вйти* при творіню теперішнього часу випадають з основи **и**, напр.: *пю, пеш, пють* і т. д.
- б) часослова з основ на **-а-** мають в єд. ч. двояку парадигму: *знаю – знам, знаєш – знаш, знає – знать*; в множ. ч. лем повну парадигму: *знаєме, знаєте, знають*.

Друга класа

Часослова з припонков -ну- завершенного і незавершенного виду типу: стиснути, вернути, вянути, звикнути, гаснути, гнути, двигнути, пом'янути, кивнути, липнути, гіркнути, кліпнути і т. д.

[вернути](#)

Теперішній час:

ЄД. Ч. МН. Ч.

- 1.
2. не творить
- 3.

Минулый час:

ЄД. Ч.

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно вернув, -ла, -ло
2. вернув, -ла, -ло-єм/вернула-м, -ло-м
вернув, -ла, -ло єсь/вернула-сь, -ло-сь
вернув, -ла, -ло

МН. 4.

1. *мы, вы, они/они вернули*

2. *вернули сьме*
вернули сьте
верну́ли

Будучій час зложений:

Єд. ч.	Мн. ч.
---------------	---------------

- 1.
2. *не творить*
- 3.

Будучій час простий:

Єд. ч.	Мн. ч.
---------------	---------------

<i>верну</i>	<i>вернеме</i>
<i>вернеш</i>	<i>вернете</i>
<i>верне</i>	<i>вернуть</i>

Розказовий способ:

верний, вернийме, вернийте
няй верне, няй вернуть

Условный способ:

1. *я, ты, він, вона/она, вно/оно бы вернув, -ла, -ло*
2. *вернув, -ла, -ло бы єм/бы-м вернув, -ла, -ло бы єсь/бы-сь вернув, -ла, -ло бы*
3. *быв, -ла, -ло бы-м вернув*

мы, вы, они/они бы вернули

вернули бы єме

вернули бы єте

вернули бы

были бы єме вернули

Часопридавніки:

—
вернувший
вернутый

Часоприсловники:

—
вернувши

Позначка: Минувший час творять часослова той класы двоюко – з припонков **-ну-** і без нёй, напр.: *привык/привыкнув, стис/стиснув* і т. д.

Третя класа

1. група – часослова з припон. -і-, -ї- (т. зв. інхоатівны), якы ся часто творять од придавників і означають переход з єдного ставу до другого, напр.: *зеленіти, богатіти, жовтіти, сивіти, слабіти, лысіти, боліти* і т. п. *Ту входять і дакотры іншы (неінхоатівны), напр.: потіти, воліти, владіти* і др.

зеленіти**Теперішній час:**

Єд. ч.	Мн. ч.
1. <i>зеленію</i>	<i>зеленієме</i>
2. <i>зеленієш</i>	<i>зеленієте</i>
3. <i>зеленіє</i>	<i>зеленіють</i>

Минувший час:

Єд. ч.	Мн. ч.
1. <i>я, ты, він, вона/она, вно/оно зеленів, -ла, -ло</i>	
2. <i>зеленів, -ла, -ло єм/зеленіла-м, -ло-м</i>	
<i>зеленів, -ла, -ло єсь/зеленіла-сь, -ло-сь</i>	
<i>зеленів, -ла, -ло</i>	

Мн. ч.

мы, вы, они/они зеленіли

зеленіли єме

зеленіли єте

зеленіли

Будучий час зложений:**єд. ч.**

1. (я) буду зеленіти
2. (ты) будеш зеленіти
3. (він, вона/она, воно/оно) буде зеленіти

мн. ч.

- (мы) будеме зеленіти
(вы) будете зеленіти
(вони/они) будуть зеленіти

Будучий час простий:**єд. ч.**

1. позеленію
2. позеленієш
3. позеленіє

мн. ч.

- позеленієме
позеленієте
позеленіють

Розказовий спосіб:

зеленій, зеленієме, зеленійте
няй зеленіє, няй зеленіють

Условный спосіб:

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно бы зеленів, -ла, -ло;
2. зеленів, -ла, -ло бы єм/бы-м; зеленів, -ла, -ло бы єсь/бы-сь;
3. бы, -ла, -ло бы; зеленів, -ла, -ло;

мы, вы, вони/они бы зеленіли

зеленіли бы єме
зеленіли бы єте
зеленіли бы

были бы єме зеленіли...

Часопридавники:

зеленіючі
(по)зеленівший
(по) зеленітый

Часоприсловники:

зеленіючи
позеленівши

2. група – часослова з припонков -і/-ї- (т. зв. неінхоативні), напр.: терпіти, вертіти, видіти, горіти, кипіти, сидіти, гирміти і т. п.

вертіти**Теперішній час:****єд. ч.**

1. верчу
2. вертиш
3. вертять

мн. ч.

вертимо
вертите
вертят

Минулий час:**єд. ч.**

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно вертів, -ла, -ло
2. вертів, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м
вертів, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь
вертів, -ла, -ло

мн. ч.

мы, вы, вони/они вертіли

вертіли єме
вертіли єте
вертіли

Будучій час зложений:

єд. ч.	мн. ч.
1. буду вертіти	будеме вертіти
2. будеш вертіти	будете вертіти
3. буде вертіти	будуть вертіти

Будучій час простий:

єд. ч.	мн. ч.
1. виверчу	вивертиме
2. вивертиш	вивертите
3. вивертишь	вивертятъ

Розказовий способ:

вертий/верть, -ме, -те
няй вертишь, няй вертятъ

Условный способ:

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы вертів, -ла, -ло
2. вертів, -ла, -ло бы єм/бы-м
вертів, -ла, -ло бы єсь/бы-сь
вертів, -ла, -ло бы
3. був, -ла, -ло бы-м вертів, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы-сь вертів, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы вертів, -ла, -ло

мы, вы, вони/они бы вертіли

вертіли бы єме
вертіли бы єте
вертіли бы
были бы єме вертіли
были бы єте вертіли
были бы вертіли

Часопридавніки:

вертячий
вертівший
(вы)верченый

Часоприсловники:

вертячі
вивертівши

Позначка: В теперішнім часі в 1-й особі єд. ч. звичайно наставать зміна
конечной коріньової согласной.

Четверта класа

1. група – де ся односять часослова з припонков -и- (-і/-ї-), перед котров стоїть согласный (окрем -й), напр.: косити, возити, носити, ділити, любити, просити і т. д.

Часованя (парадігма) часослов той групи таке, як у часослов III. класы 2. групи, включно зміны посліднього согласного звука коріньової морфемы (тіп: вертіти).

2. група – часослова з припонков -і-, перед котров стоїть -j- (графічно -ї), напр.: доїти, броїти, гноїти, поїти і т. д.

доїти**Теперішній час:**

єд. ч.	мн. ч.
1. дою	доїме
2. доїш	доїте
3. доїть	доять

Минулий час:**єд. ч.**

1. я, *ты, він, вона/она, вно/оно* доїв, -ла, -ло
2. доїв, -ла, -ло *єм/-ла-м, -ло-м*
доїв, -ла, -ло *єсь/-ла-сь, -ло-сь*
доїв, -ла, -ло

мн. ч.

- мы, вы, вони/они* доїли
доїли *сьме*
доїли *сьте*
доїли

Будучий час зложений:**єд. ч.**

1. буду доїти
2. будеш доїти
3. буде доїти

мн. ч.

- будеме доїти
будете доїти
будуть доїти

Будучий час простий:**єд. ч.**

1. подою
2. подоїш
3. подоїть

мн. ч.

- подоїме
подоїте
подоять

Розказовий спосіб:

дой, дойме, дойте
няй доїть, няй доять

Условный спосіб:**єд. ч.**

1. я, *ты, він, вона/она, вно/оно* бы доїв, -ла, -ло
2. доїв, -ла, -ло *бы єм/бы-м*
доїв, -ла, -ло *бы єсь/бы-сь*
доїв, -ла, -ло *бы*
3. *быв, -ла, -ло бы-м* доїв, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы-сь доїв, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы доїв, -ла, -ло

мн. ч.

- мы, вы, они/они* бы доїли
доїли *бысьме*
доїли *бысьте*
доїли *бы*
были *бысьме* доїли
были *бысьте* доїли
были *бы* доїли

Часопридавніки:

доячій, -а, -е; -чі
(по)доївший, -а, -е; -шы
(по)доєный, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

доячі
подоївши

Пята класа

1. група – часослова з первісних припонков -а- (-я), котра при часованню не выпадає, напр.: читати, вітати, гадати, рубати, співати, звідати ся і т. п.

читати, співати**Теперішній час:****єд. ч.**

1. читаю
2. читаєш
3. читаєть

мн. ч.

- читаємо
читаєте
читають

єд. ч.

1. співаю
2. співаєш
3. співаєть

мн. ч.

- співаємо
співаєте
співають

Минулий час:

Єд. ч.

1. я, ти, він, вона/она, вно/оно читав, -ла, -ло
2. читав, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м читав, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь читав, -ла, -ло

Мн. ч.

- ми, ви, вони/они читали
- читали саме
читали саме
читали

Будучий час зложений:

Єд. ч.

1. буду читати
2. будеш читати
3. буде читати

Мн. ч.

- будеме читати
будете читати
будуть читати

Будучий час простий:

Єд. ч.

1. прочітам
2. прочіташ
3. прочітасть

Мн. ч.

- прочітаємо
прочітаєте
прочітають

Розказовий спосіб:

читай, читайме, читайте
няй читать, няй читають

Условный спосіб:

Єд. ч.

1. я, ти, він, вона/она, вно/оно бы читав, -ла, -ло
2. читав, -ла, -ло бы єм/бы-м читав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь читав, -ла, -ло бы
3. був, -ла, -ло бы-м читав, -ла, -ло був, -ла, -ло бы-сь читав, -ла, -ло був, -ла, -ло бы читав, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы, они/они бы читали
- читали бы саме
читали бы саме
читали бы
были бы саме читали
были бы саме читали
были бы читали

Часопридавники:

читаючи, -а, -е; -чі
(про)читавший, -а, -е; -шы
(про)читаний, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

читаючи
прочітавши

Позначка: Шпеціфіков той групи є факт, же при захованю припонки **-а-**, творить форми презенса єднотного числа од скороченой основы стягнутов флективнов морфемов (без указателя тіпу часованя): *читам, співам...*

1. група – часослова з припонков -а-, котра при часованю wypadать, напр.: писати, різати, розказати, плакати і т. д.

писати

Теперішній час:

Єд. ч.

1. пишу
2. пишеш
3. пише

Мн. ч.

- пишете
пишете
пишуть

Минулий час:

єд. ч.

1. я, *ты, він, вона/она, вно/оно писав, -ла, -ло*
2. *писав, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м писав, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь писав, -ла, -ло*

мн. ч.

- мы, вы, они писали*
- писали сьме*
писали сьте
писали

Будучій час зложений:

єд. ч.

1. *буду писати*
2. *будеш писати*
3. *буде писати*

мн. ч.

- будеме писати*
будете писати
будуть писати

Будучій час простий:

єд. ч.

1. *напишу*
2. *напишеш*
3. *напише*

мн. ч.

- напишете*
напишете
напишуть

Росказовий спосіб:

пиш, пишме, пиште
няй пише, няй пишуть

Условный спосіб:

єд. ч.

1. я, *ты, він, вона/она, вно/оно бы писав, -ла, -ло*
2. *писав, -ла, -ло бы єм/бы-м писав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь писав, -ла, -ло бы*
3. *быв, -ла, -ло бы-м писав, -ла, -ло быв, -ла, -ло бы-сь писав, -ла, -ло быв, -ла, -ло бы писав, -ла, -ло*

мн. ч.

- мы, вы, они бы писали*
- писали бы сьме*
писали бы сьте
писали бы
были бы сьме писали
были бы сьте писали
были бы писали

Часопридавники:

пишучій, -а, -е; -чі
(на)писавший, -а, -е; -шы
(на)писаний, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

пишучі
написавши

1. група – часослова з припонков -а- і зо збігом согласных, де міжжі збіг согласных при часованю ся часто всувать -е- або -о- (але не як правило), напр.: брати, звати, прати, рвати, сати, ткати і т. п.

брати

Теперішній час:

єд. ч.

1. *беру*
2. *береш*
3. *бере*

мн. ч.

- береме*
берете
беруть

Минулий час:

Єд. ч.

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно брав, -ла, -ло
2. брав, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м
брав, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь
брав, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы, вони/они брали
брали сьме
брали сьте
брали

Будучий час зложений:

Єд. ч.

1. буду брати
2. будеш брати
3. буде брати

Мн. ч.

- будеме брати
будете брати
будуть брати

Будучий час простый:

Єд. ч.

1. приберу
2. прибереш
3. прибере

Мн. ч.

- прибереме
приберете
приберуть

Розказовый способ:

берь, берьме, берьте
няй бере, няй беруть

Условный способ:

Єд. ч.

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно бы брав, -ла, -ло
2. брав, -ла, -ло бы єм/ бы-м
брав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь
брав, -ла, -ло бы
3. быв, -ла, -ло бы-м брав, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы-сь брав, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы брав, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы, вони/они бы брали
брали бы сьме
брали бы сьте
брали бы
были бы сьме брали
были бы сьте брали
были бы брали

Часопридавники:

беручій, -а, -е; -чі
(вы)бравший, -а, -е; -шы
(вы)бранный, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

беручі
выбравши

1. група – часослова, котрых основа ся кінчить на гласный, а припонка при часованю выпадать, напр.: ковати, сїяти (сяти), лляти, лаяти (лати), смїяти ся, сновати і т. д.

ковати

Теперішній час:

Єд. ч.

1. кую
2. куєш
3. кує

Мн. ч.

- куєме
куєте
кують

Минулий час:

єд. ч.

1. я, *ты, він, вона/она, воно/оно* ковав, -ла, -ло
2. ковав, -ла, -ло *єм/-ла-м, -ло-м*
- ковав, -ла, -ло *єсь/-ла-сь, -ло-сь*
- ковав, -ла, -ло

мн. ч.

- мы, вы, вони/они* ковали
ковали *сьме*
ковали *сьте*
ковали

Будучий час зложений:

єд. ч.

1. буду ковати *будеме ковати*
2. будеш ковати *будете ковати*
3. буде ковати *будуть ковати*

мн. ч.

Будучий час простий:

єд. ч.

1. підкую *підкуєме*
2. підкуєш *підкуєте*
3. підкує *підкують*

мн. ч.

Розказовий спосіб:

- куй, куйме, куйте*
няй кує, няй кують

Условный спосіб:

єд. ч.

1. я, *ты, він, вона/она, воно/оно* *бы* ковав, -ла, -ло
2. ковав, -ла, -ло *бы-єм/бы-м*
- ковав, -ла, -ло *бы єсь/бы-сь*
- ковав, -ла, -ло *бы*
3. *быв, -ла, -ло бы-м* ковав, -ла, -ло
- быв, -ла, -ло бы-сь* ковав, -ла, -ло
- быв, -ла, -ло бы* ковав, -ла, -ло

мн. ч.

- мы, вы, они/они бы* ковали
ковали бы *сьме*
ковали бы *сьте*
ковали бы
были бы *сьме* ковали
были бы *сьте* ковали
были бы ковали

Часопридавніки:

- куючий, -а, -е; -чі*
(під)ковавший, -а, -е; -шы
(під)кованный, -а, -е; -ны

Часоприслівники:

- куючі*
підковавши

Позначка: Дакотры часослова (напр.: *давати, плювати* і т. п.) мають двояку парадігму: *даю, даєш, дають* – *давам, даваеш, давають* і т. д.

2. група – часослова із секундарнов (не первіснєв) припонков -а- (з давнєго – Ъ). Ділять ся на два тїпы:

- а) тїп *крячати, спати* (кідь ся корінь кінчіть на согласный);
- б) тїп *стояти, бояти ся* (кідь ся корінь кінчіть на гласный).

Обидва тїпы приймають сістему флексій другого (-и-) часованя так, же тїп а) ся часує як 2. група III-й класи, а тїп б) як 2. група IV-ой класи.

Шеста класа

Часослова з припонков -ова (-ёва), напр.: купувати, частувати, віровати, ночувати, ярёвати, панувати, ґаздувати і т. д.

купувати

Теперішній час:

Єд. ч.

1. купую/-ію
2. купуєш/-ієш
3. купує/-іє

Мн. ч.

1. купуєме/-ієме
2. купуєте/-ієте
3. купують/-іють

} мають рівноцінну
двоюку парадігму

Минулий час:

Єд. ч.

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно куповав, -ла, -ло
2. куповав, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м
куповав, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь
куповав, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы вни/они куповали
- куповали сьме
куповали сьте
куповали

Будучій час зложений:

Єд. ч.

1. буду купувати
2. будеш купувати
3. буде купувати

Мн. ч.

- будеме купувати
- будете купувати
- будуть купувати

Будучій час простий:

Єд. ч.

- не творить

Мн. ч.

Розказовий способ:

купуй, купуйме, купуйте/купій, купійме, купійте
няй купує, няй купують/няй купіє, няй купіють

} рівноцінна форма
імперативу

Условный способ:

Єд. ч.

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы куповав, -ла, -ло
2. куповав, -ла, -ло бы-єм/бы-м
куповав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь
куповав, -ла, -ло бы
3. быв, -ла, -ло бы-м куповав, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы-сь куповав, -ла, -ло
быв, -ла, -ло бы куповав, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы, вни/они бы куповали
- куповали бы сьме
куповали бы сьте
куповали бы
- были бы сьме куповали
были бы сьте куповали
были бы куповали

Часопридавніки:

1. купуючий, -а, -е; -чі
2. куповавший, -а, -е; -шы
3. купованый, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

1. купуючі
2. выкупивши

Позначка:

1. Теперішній час ся творить од скороченої основи.
2. В дакотрых русиньскых діалектах проходить алтернація $y \rightarrow i$ в основі теперішнього часу (*купує* – *купіє* і т. п.).

Парадігмы часослов без тематичного гласного

їсти

Теперішній час:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>їм</i>	<i>їме</i>
2. <i>їш</i>	<i>їсте</i>
3. <i>їсть</i>	<i>їдять</i>

Минулий час:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>я, ты, він, вона/она, вно/оно їв, їла, їло</i>	<i>мы, вы, вони/они їли</i>
2. <i>їв, їла, їло єм/їла-м, їло-м</i>	<i>їли сьме</i>
<i>їв, їла, їло єсь/їла-сь, їло-сь</i>	<i>їли сьте</i>
<i>їв, їла, їло</i>	<i>їли</i>

Будучий час зложений:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>буду їсти</i>	<i>будеме їсти</i>
2. <i>будеш їсти</i>	<i>будете їсти</i>
3. <i>буде їсти</i>	<i>будуть їсти</i>

Будучий час простий:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>поїм</i>	<i>поїме</i>
2. <i>поїш</i>	<i>поїсте</i>
3. <i>поїсть</i>	<i>поїдять</i>

Розказовий спосіб:

їдж, їджме, їджте
няй їсть, няй їдять

Условный спосіб:

єд. ч.	мн. ч.
1. <i>я, ты, він, вона/она, вно/оно бы їв, їла, їло</i>	<i>мы, вы, они/они бы їли</i>
2. <i>їв, їла, їло бы-єм/бы-м</i>	<i>їли бы сьме</i>
<i>їв, їла, їло бы єсь/бы-сь</i>	<i>їли бы сьте</i>
<i>їв, їла, їло бы</i>	<i>їли бы</i>
3. <i>быв, -ла, -ло бы-м їв, їла, їло</i>	<i>были бы сьме їли</i>
<i>быв, -ла, -ло бы-сь їв, їла, їло</i>	<i>были бы сьте їли</i>
<i>быв, -ла, -ло бы їв, їла, їло</i>	<i>были бы їли</i>

Часопридавніки:

їдячий, -а, -е; -чі
(по)ївший, -а, -е; -шы
(по)їджений, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

їдячі
поївши

дати

Теперішній час:

Єд. ч.

Мн. ч.

не творить

Минулий час:

Єд. ч.

Мн. ч.

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно дав, -ла, -ло

мы, вы, вони/они дали

2. дав, -ла, -ло єм/дала-м, дало-м

дали сьме

дав, -ла, -ло єсь/дала-сь, дало-сь

дали сьте

дав, -ла, -ло

дали

Будучій час зложений:

Будучій час простий:

Єд. ч.

Мн. ч.

Єд. ч.

Мн. ч.

не творить

1. дам

даме

2. даш

дасте

3. дасть

дадуть

Розказовий спосіб:

дай, дайме, дайте

няй дасть, няй дадуть

Умовний спосіб:

Єд. ч.

Мн. ч.

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно бы дав, -ла, -ло

мы, вы, они/они бы дали

2. дав, -ла, -ло бы-єм/бы-м

дали бы сьме

дав, -ла, -ло бы єсь/бы-сь

дали бы сьте

дав, -ла, -ло бы

дали бы

3. був, -ла, -ло бы-м дав, -ла, -ло

были бы сьме дали

быв, -ла, -ло бы-сь дав, -ла, -ло

были бы сьте дали

быв, -ла, -ло бы дав, -ла, -ло

были бы дали

Часопридавніки:

Часоприслівники:

—

—

давший, -а, -е; -шы

давши

данный, -а, -е; -ны

повісти

Теперішній час:

Єд. ч.

Мн. ч.

не творить

Минулий час:

Єд. ч.

Мн. ч.

1. я, ты, він, вона/она, воно/оно повів, -ла, -ло

мы, вы, они/они повіли

2. *повів, -ла, -ло єм/-ла-м, -ло-м*
повів, -ла, -ло єсь/-ла-сь, -ло-сь
повів, -ла, -ло

повіли сьме
повіли сьте
повіли

Будучий час зложений:

єд. ч. **мн. ч.**
не творить

Будучий час простий:

єд. ч. **мн. ч.**
1. *повім* *повіме*
2. *повіш* *повісте*
3. *повість* *повідять*

Розказовий способ:

повідж, -ме, -те
няй повість, няй повідать

Условный способ:

єд. ч.
1. *я, ты, він, вона/она, вно/оно бы повів, -ла, -ло*
2. *повів, -ла, -ло бы єм/-м, -ла, -ло бы єсь/-сь, -ла, -ло бы*
3. *быв, -ла, -ло бы-м повів, -ла, -ло быв, -ла, -ло бы-сь повів, -ла, -ло быв, -ла, -ло бы повів, -ла, -ло*

мн. ч.
мы, вы, они бы повіли
повіли бы сьме
повіли бы сьте
повіли бы
были бы сьме повіли
были бы сьте повіли
были бы повіли

Часопридавники:

—
повівший, -а, -е; -шы
повіджений, -а, -е; -ны

Часоприсловники:

—
повівши

быти

Теперішній час:

єд. ч. **мн. ч.**
1. *єм* *сьме*
2. *єсь* *сьте*
3. *є* *суть*

Минулий час:

єд. ч. **мн. ч.**
1. *я, ты, він, вона/она, вно/оно быв, -ла, -ло* *мы, вы, они были*
2. *быв, -ла, -ло єм/была-м, было-м* *были сьме*
быв, -ла, -ло єсь/была-сь, было-сь *были сьте*
быв, -ла, -ло *были*

Будучій час зложений:

Єд. ч.
не творить

Мн. ч.

Будучій час простий:

Єд. ч.

1. буду
2. будеш
3. буде

Мн. ч.

- будеме
- будете
- будуть

Розказовий спосіб:

*будь, будьме, будьте
няй буде, няй будуть*

Условний спосіб:

Єд. ч.

1. я, ты, він, вона/она,
вно/оно бы б*ыв*, -ла, -ло
2. б*ыв*, -ла, -ло бы-с*м/бы-м*
б*ыв*, -ла, -ло бы-с*ь/бы-сь*
б*ыв*, -ла, -ло бы
3. б*ыв*, -ла, -ло бы-м б*ыв*, -ла, -ло
б*ыв*, -ла, -ло бы-сь б*ыв*, -ла, -ло
б*ыв*, -ла, -ло бы б*ыв*, -ла, -ло

Мн. ч.

- мы, вы, вони/они бы были*
- были бы с*ме**
*были бы с*те**
были бы
*были бы с*ме* были*
*были бы с*те* были*
были бы были

Часопридавніки:

*будучий, -а, -е; -чі (сущий, -а, -е; -і)
бывший, -е, -е, -ы*

Часоприсловники:

*будучи
бывши*

8. Присловники (адвербії)

Присловники в русиньскім языку ся творять подобні як в інших славянських языках од вшитых повнозначных частей речи. Векшина адвербіїв є утворена од адъєктивів і субстантивів.

8.1 Правопис присловників

Присловники, утворены за помочі приназивників (препозіцій) і куртых форм придавників (адъєктивів) пишуть ся доведна і суть закінчены звичайно на гласны;

1. **-о**, кідь ся присловник зачинать приназивником **на-, в-, за-**: *надовго, направо, наліво, насухо, натілько, начісто, напросто, вправо, вліво, наскоро, насліпо, наглухо, натвердо, задовго, замало, зачастую, залегко, затвердо* і т. д.

2. **-а**, кідь ся присловник зачинать приназивником **(і)з-, с-, до-, од-, за-**: *зажыва, замолода, завидна, здавна, зрідка, дочервена, досуха, доліва, доправа, зліва, справа, знова, замертва, зажива, спяна, оддавна* і т. д., але – *згоры, здолы; спереду, ззаду, збоку* і т. д.

3. **-ы**, кідь присловник ся зачінає з приназивника/префікса **по-**: *помаленькы, потихонькы, полегонькы* і т. п. К ним ся причленюють і адвербії на **-зкий, -скый, -цькый** з приназивником **по**: *по бабскы, по дїтськы, по братьскы, по хлопскы, по приятельскы* і т. д. з тым розділом, же ся пишуть од передстоячих окреме (*помаленькы – по хлопскы*).

8.2 Писаня остатніх присловників доведна

Доведна ся пишуть присловники, утворены споїнем приназивників з хоцькотров частёв речі, окрем субстантивів:

а) приназивник + присловник: *донинї, задарьмо, навсе, всягды...*

б) приназивник + придавник: *злїва, заново, од(з)нова, налегло, насліпо...*

в) приназивник + числовник: *одвое/вдвое/вдвох, отрое/втрое, надвое...*

Вияток: споїня з приназив. **по**: *по єднім, по двое, по трое, по пятьме...* (о правописі типу *по перше* і т. д. позерай далше);

г) приназивник + містоназивник: *потім, затым, почім, вцілім, одкы...*

Присловники сі не треба мылити з розділно ся пишучіма приназивниками з незмінніма словами, выступаючіма ту в функції субстантивів: (сподівати ся) *на ачей/на може*; (почекати) *до завтра*; (змінити) *на ніч* і т. д.;

д) кідь присловник має в своїм зложіню субстантив з часовым або просторовым значінєм типу: *верьх, горї, дол, долов, низ, перед, зад, даль, высь, вік, зачаток, глубина (глубка), шырька* (і при можности поставити к ним пояснюоче слово), напр.: *наверьх, дгорї, долов, вдолину, допереду, дозаду, назад, дотеперь, додалека, далеко, вдалечинї, ввышці/уввышці, навїкы, дошырькы, доглубкы, вдаль/вдалечїну, здолы, горїзнач/горїзначкы, долї(ов)знач/долї(ов)значкы* і т. д.

Позначка: Розділно ся але пишуть такы присловники тогды, кідь мають при собі пояснюочї слова: (позерав) *до далечезного далека, до синїй высоты* (вышкы) і т. д.;

е) Признаком писаня присловників доведна є тыж неможность поужыта даного субстантива (ці субст. слова) в іншій формі: *досправды, ведно, знову, влад (зладжено), вправі, мигом, наприклад, насилу, (быти) напоготовї; начїстоту, назло, зрана, наїсто, горїзнач(кы), долов(лі)знач(кы)* і т. д.

Позначка: Треба одлишовати дакотры присловники од згодных з нима по звучаню споїнь субстантивів з приназивниками **в, на**: *тайно/тайні – в тайні*; (прислов.) *вчас – в (літній) час, выстрашити ся насмерть – їти на смерть, хыжа наполовину пуста – розділив ся на половину з братом* і т. д.

ж) Ведно ся пишуть дакотры присловники з частками **не** і **ни**, напр.: *недалеко, нездогадливо, неповно, недовго, нетерпезливо, неясно, нихто, ниякый* і т. д.

8.3 Писаня присловників окреме

Окреме ся пишуть адвербії:

а) утворены помочов приназивника закінченого на согласный в споїню з

хоцьяков частёв речі зачінаючов на гласный, напр.: *без огляду, без оддыху, без вытримкы, з отвореностёв, без чеканя, без одпочінку, в общім* і т. д.;

б) утворены од приназівника і субстантіва, кідь субстантів в данім значіню заховав ходем дві падовы формы: *на кучачкы/на кучачках, на рачкы/на рачках*, (стане) *на штирі/на штирех, за граніцю/за граніцёв, під спід/під сподом, під пазуху/під пазухов/споза пазухы...*

в) утворены із субстантіва і приназівника **без**: *без пробуджіня, без порозумліня, без розбору, без ужытку, без одпочінку, без павзы...*

г) утворены із субстантіва і приназівника **до**: *до одпаднутя, до смерти, до одмітнутя, до праскнутя, до плачу, до сміху* і т. д.;

Выняток: *дотля, докы/докыль*;

д) утворены із субстантіва і приназівника **(по)за**: *(по)за очі, за здорова (здравя), за пазухов, за граніцю* і т. д.;

е) утворены із субстантіва і приназівника **під**: *під плотом, під сподом, (по)під ручкы, під боком, під столом* і т. д.;

ж) утворены із субстантіва і приназівника **од**: *од силы, од народжіня, од душы, од серця* і т. д.;

з) утворены із субстантіва і приназів. **по(для)**: *подля тайны, подля совісти, подля правды, подля схопности* і т. д.

Выняток: *поблизкості, побоці, поістині, поеден, пополу(і)дне, попівночі*;

і) утворены із субстантіва і приназівника **з(о)**: *з розмаху, з розбігу, з концепту, зо спанку, з ряду* і т. д.

Выняток: *збоку, сплеча, зроду, зразу, звонка*;

й) утворены із субстантіва і приназ. **в**: *в ряді, в тихости, в боці, в хыжі...*

к) кідь є присловник утворений од субст. в формі лок. мн. ч. і приназів. **в, на**, зо значінём міста або фізичного ставу: *в головах, на руках, в роках* і т. п.

л) кідь є приназівник **в, на** в споїню із субст. в лок. ед. ч. з флексіёв **-і/-ї, -у/-ю** зо значінём завершіня дії: *в бігу, в ході, на (першім) кроці, у високу...*

Векшина присловників утвореных од назывників в споїню з приназівником **на** ся пише розділно (окреме): *на бік/на боці, на погляд, на вкус, на гріх, на чудо, (быти) на одході, на руки, на славу, на слух, на сміх, на совість...*

Присловники утворены з приназівника **по** і порядкового чісловника пишеме окреме: *по перше, по друге, по десяте, по послідне* і т. д.;

Присловники утворены од приназівника **по** і адьєктива або прономіна на **-ому/-ёму** і **-ы** пишеме окреме: *по новому, по старому, по твоёму, по іншому, по русиньскы, по німецькы, по латиньскы* і т. д.

Окреме пишеме і присловники: *бік о бік, (розбити) на порох, за каждую ціну, в(на)сто раз, за што, про што, з дня на день, зо вшыткых сил, як бы ся ніч не стало, еден на єдного, еден за другим, од малого до великого, сам не свій, з бока на бік, з очей до очей (з оч до оч), од слова до слова...*

Окреме пишеме присловники з частками **не і ани** тогды, кідь міджі частков і далшым словом є всунутый приназівник: *не в міру/не на міру/не до міры, не за приклад/не про приклад/не в приклад, не к добру/не про добро, не к твари, не к поставі, не до сміху, на (для) смаку, не по силі...*

8.4 Писання присловників через дефіс (злучку)

Через дефіс (злучку) ся пишуть:

1. Присловники при повторінню того самого слова присловникового характеру: *лем-лем, ледва-ледва, мало-премало, високо-превысоко, низко-пре-низко, добрі-предобрі, зле-недобрі, смутно-пресмутно, весело-превесело...*

2. Присловники утворені повторінням близьких по значінню слів: *(не)днесь-завтра, (о) місяць-два, ту-там, так-сяк, шyte-крыте* і т. д.

3. Присловники з двома злучками, між котрими стоїть частка **не**: *де-не-де, як-не-як, так-не-так* і т. п.

8.5 Ступнєвання присловників

Якостні присловники на **-о, -і**, (зрідка) **-е** утворені од придавників, можуть творити форми вищого і найвищого ступнів порівняння. Форми ступнєвання присловників суть тотожні з формами придавників середнього роду. Ті форми, залежно од їх функціонування, мають значіння придавників або присловників, порів. наприклад: *Найліпше серце мала моя мама. – Она ся учіла найліпше. – Вчєра єм стрітив найшумніше дівча в своїм животі. – Яна співала найшумніше.*

Творіння ступнів порівняння присловників:

Основний ступінь (позитів): *высоко, глубоко, твердо, добрі, мало, велё...*

Вищий ступінь (компаратів): *вышше, глубше, твердше, ліпше, менше...*

Найвищий ступінь (суперлатів): *найвышше, найглубше, найтвердше, найліпше.*

9. Приназівники (препозиції)

Приназівниками ся називають неповнозначні незмінні слова, служачі на виражіння різnorodних одношін називників, містоназивників і числовників у непрямых падах к іншим словам. Приназівники стоять все перед тим мєном, з котрим ся вьжуть: *вийти з хыжы, пришов між люди, дівча із валалу, положыє на стіл, стоїть за стїнов, лежав під оріхом* і т. д.

З прикладів видно, же приназівники придають або доповнюють різно-родне значіння непрямых падів (просторове, часове, причінне, цілєве, порів-нюче, способове і др.).

Подля свого походжіння ся приназівники ділять на **неодводжені** (прі-марні) і **одводжені** (секундарні). Подля своєї структури ся приназівни-ки ділять на **прості** і **зложєні**.

К неодводжєним односїме тоты приназівники, што суть стародавні і стратили своє сполїня із словами свого походжіння, напр.: *о, од, без, в, над, до, за, к, ід, з, із, по* і дакотры іншы.

К одводжєним односїме приназівники, што vznikли од форм повно-

значних слів по страті свого первісного значіння, напр.: *коло, подля, перед* і т. д., а त्यж такы, што ся ужывають в двоякім значіню, напр.: *близко, навколо, спереду, зднука* і др.

9.1 Значіння і поужытя главнішых приназывників

9.1.1 Приназывники поужываны з ґенітивом:

БЕЗ: *без хыб, без воды, без хлопа, без права, без матери;*
ОД: *од запалу, од рікы, од сестры, од гніву;*
ДО: *до воды, до травы, до хыжы, до стола, до скрині, до книжкы;*
У: *у нас, у мамы, у ффраіркы, у шопі, у сїні, у авті;*
БЛИЗКО: *близко ліса, близко сына, близко вовка, близко дітины, близко воды;*
З(ЗО): *з мапы, з ташкы, з носа, з рота, з саджі;*
КОЛО: *коло плота, коло моря, коло хворого;*
ПОДЛЯ: *подля справедливости, подля мене;*
ПОСЕРЕД: *посеред хыжы, двора, загороды;*
ПРОТІВ: *протів мене, протів камарата, протів нас;*
СЕРЕД: *серед двора, серед жнив, серед луку;*
СПІД/СПОПІД: *спід стола, спід сїна, спопід кряків;*
СПОЗА: *споза корча, споза дуба, споза хмары;*
ОКРЕМ: *окрем діда, окрема лавкы, окрема корчмы;*
ВЗДОВЖ: *вздоеж луку, вздоеж пути, вздоеж рікы;*
МІМО: *мімо міста, мімо пішника, мімо хотаря;*
ПЛЯ/ПОПЛЯ: *пля меня, пля мамы, пля обыстя;*
СПЕРЕД: *сперед хыжы, сперед церькви, сперед гостя;*
ПРОСТІВ: *простів нас, простів склепу, простів стайні;*
(З)ІЗ-ЗА: *із-за ліса, із-за хмары, із-за глупости.*

9.1.2 Приназывники поужываны з датівом:

К: *Анця ся вернула к дівиці. К дітині пришла мама.*
К(У): *Нянько присів к(у) нёму. К(у) робітникови дали учня.*
ІД: *ід сынови, ід столови, ід псови, ід стрыкови.*
Позн.: Приназывники К, ІД рекомндуєме преферувати перед приназывником КУ.

9.1.3 Приназывники поужываны з акузатівом:

ЗА: *За правду ся не треба гнівати; за дівку, за матір;*
НА: *Прийде і на пса мороз; на додж, на народенины;*
НАД: *над постіль, над хыжу, над поле, над луку;*
МІДЖІ: *пришов міджі нас; іти міджі людей; положитьи міджі папіря;*
ПОМІДЖІ: *Рыба втікла поміджі ногы. Ходив поміджі людей.*

ПО: *Стояє у воді по коліна. Яма му была по шыю. Досяг по облак.*
 ПОЗА: *Оговарять го поза очі. Ходив домів поза хыжу.*
 ПОПІД: *Ходить попід горы, попід долы, попід гаї зелененьки.*
 ПРО: *Перстінь про дівку. Калап про нянька. Перо про школяря.*
 ЧЕРЕЗ: *Через тот воблак ніч не видно. Через хмару ся продерло сонце.*
 В: *Вірити в нас. Запозерати ся в далечезну далечіну.*
 О: *Бояти ся о здоровя. Боївати о шумну дівку.*
 ПІД: *Сховати ся під постіль. Постелити соломі під корову.*
 ПРЕЗ: *Довго йшли през густый ліс. Лавка през потічок.*
 ПОНАД: *Летіти понад хмары. Перекрочів понад шанець.*
 КРІЗ: *Пролетів кріз скло. Продерав ся кріз гуцаву.*
 СПОПІД: *Виліз спопід соломы. Мачка выскочіла спопід сусика.*
 ЗМІДЖІ: *Выскочів зміджі галузя як спошаний.*
 СПОМІДЖІ: *Быв найсмільшыі споміджі вшиткых хлопців.*
 ВО: *во імня, во славу і т. д.*

9.1.4 Приназывники поужываны з локалом:

В: *в лісі, в загороді, в воді, в лодьці, в сїні;*
 НА: *на дворі, на стрісі, на свадьбі, на конику;*
 О: *о учіню(ї), о мачці, о мусі, о терпезливости;*
 ПО: *по скалах, іде як по маслі, по колїні;*
 ПОПРИ: *попри хворім і здоровый схворіє; попри воді;*
 ПРИ: *при сміху, при їджіну, при гостѣх, при нозі;*

9.1.5 Приназывники поужываны з інструменталом:

З: *пирогы з сыром, хліб з маслом, брат з женов;*
 ЗА: *за столом, за книжков, за мачатѣм, за тобов;*
 ІЗ: *із камаратом, із штудентков, із фірмов;*
 НАД: *над букварѣм, над задачов, над лісами;*
 МІДЖІ: *Была міджі нами любость; міджі руками, міджі палцями;*
 ПЕРЕД: *перед полуднѣм, перед воблаками, перед Великоднѣм;*
 ПІД: *під стріхов, під перинов, під светром, під пазухов;*
 ПІДО: *Лед быв тонкий і проломив ся підо мною.*
 ДОЛОВ/ДОЛІ: *долов путѣв, долов пішником, долов/долі скалов;*
 ГОРІ: *горі валалом, горі буком, горі ярочком.*

Позначка:

1. Дакотрыrinaзывники ся поужывають з двома і з трѣма падовыма формами.

2. В роліrinaзывників ся можуть выужывати і іншы части речі, наприклад:

а) **присловники:** *спереду/впереді* (стада), *позад* (нас), *взаду* (будовы), *серед* (валала), *близко* (міста), *коло* (школы), *збоку* (уліці), *внутрі* (будовы),

долов/долу (берегом), *накриж* (драгы), *зверху* (стріхи), *докола* (стада)...

б) **назывники**: *в дослідку* (неуроды), *в резултаті* (лічіня), *в протягу* (рока), *в дослідку* (зміны), *по мірі* (можности), *помочов* (електрики)...

в) **часоприсловники**: *дякуючі* (вашым службам), *непозераючі на* (такы условія), *будучі* (вашым довжником) і т. д.

9.1.6 Правопис приназывників

а) В приназывнику **од** (як і в префіксі **од-**) ся в русиньскім языку пише буква **д**.

б) Приназывники **в, з, к, із, без, од, над, під, перед** даколи мають тыж форму на **-о**: *во, зо, ко* (рідко, частіше *ку*), *ізо, безо, одо, надо, підо, передо*.

в) Зложены приназывники тіпу: **поза, попід, поперед, попри, спід, спо-за, посеред** і другы ся пишуть доведна.

г) Зложены приназывники **із-за, із-під** ся пишуть через злучку.

д) Приназывниковы выразы **в дослідку, в протягу, в продовжіню** ся пишуть розділно.

10. Злучники (кон'юнкції)

Злучником ся называть неповнозначна (сінсемантична) незмінна часть речі, котра ся ужывать на споєваня слов або речінь.

Кідь ся злучниками спююють части речі (слова), што в речині выступають в функції членів речіня, такы злучники клічеме **члєньскыма**. Злучники, спююючі предікатівны части в штруктурі зложеного речіня, ся называють **злучниками речіня**.

10.1 Класіфікація злучників подля морфологічного зложіня

Подля морфологічної штруктуры ся злучники ділять на **просты** (єднословны) і **зложены** (вещесловны).

До ґрупы **простых злучників** входять слова тіпу: *а, або, абы, же, жебы, і, кідь, кідьбы, кібы/кобы, коли, накілько, няй, помы, домы, тыж, ці, хоць, што, штобы, як, якбы* і др. К ним ся односять і злучниковы слова тіпу: *вірніше, выходить, далше, зато, значить, праві, інакше, єднак, потім, притім, властні, тогды, лем, справніше, точніше, ліпше* і т. д.

До ґрупы **зложєных** (вещесловных) злучників входять такы, што ся складають з двох або вєце компонентів (частей), котры в языку фунґують і як окремы самостатны слова.

Вєкшина зложєных злучників ся творить споїнем простых злучників з іншыма елементами: *зато же, так же, тільки же, лем же, тым вєце же, з того же; потім як, перед тым як, од тогды як, так як, подобно як, міджі тым як, як лем, лемже як, як кобы, як наприклад; кідь не, як кідь, як кобы, в припаді кідь; зато жебы, без того жебы, місто того жебы, з заміром жебы, так жебы; як то, на то жебы, подля того як, міджі тым як*.

10.2 Класифікація злучників подля синтаксичной функції

Злучники подля значіння і синтаксичной функції ся звичайно ділять на **прирядны** (паратактічны) і **підрядны** (гіпотактічны). Прирядны злучники споюють міджі собов як єднотливы слова (члены речіня), так і цілы речіня, взаємно не підряджены єдно другому. Підрядны злучники споюють лем речіня, припоюючи другорядне (залежне) речіня к главному речіню, напр.: *Приятелів і близких людей познаєме лем в часі, кідь грозить біда.*

10.2.1 Класифікація прирядных (паратактічных) злучників

Подля свого значіння прирядны злучники ся звичайно ділять на:

1. **Споюючі (копулатівны):** *і, а* (в функції *і*), *ай, та, ани, ни, тыж*; здвоєны: *і-і, ай-ай, та-та, тай-тай, ани-ани, то-то, раз-раз*. Єднотливы части здвоєных злучників ся односять к розділным споєваным частям напр.: *Тота баба ани ганьбы, ани фалатка розуму не має.*

2. **Протіставны (адверзатівны):** *а, але, зато, но, єднак, лемже, но зато, а то*. Тоты злучники споюють такы члены речіня або части зложеноприрядного речіня, котры треба поставити протів себе, напр.: *Богачови і когут ся несе, а худобному і курка не хоче. Всягды добрі, але дома найліпше.*

3. **Розділюючі (дізьюнктивны):** *або, ці, то, хоць; або-або, ці-ці, то-то, хоць-хоць, ці-або, ці то-ці то, будь-будь*, напр.: *Я ся верну в четверь або в пятніцю. Не знали де йти: ці до Татар, ці до Крконош.*

4. **Ґрадачны (ступнюючі):** *не лем – но і, не лем – але і, не лем – але ай, не лем же – але і (ай), не жебы – але і, не лем – а (але) тыж і ін.*, напр.: *Вна не лем же є шумна, але і мудра. Нянько не лем добрый, но і справедливый.*

5. **Результатівны (конклузівны):** *і, і зато, а зато, значіть, і/а значіть*, напр.: *Юлка была груба, а зато ся ганьбила прийти домів.*

6. **Пояснюючі (експлікатівны):** *то єсть, (то є), то значіть, а праві, а саме і др.*, напр.: *Я хотів косити сам, то значіть, сам і косу вострити. Мы втікали, то єсть Юрко втікав, а мене ніс на плечах.*

10.2.2 Класифікація підрядных (гіпотактічных) злучників

Підрядны злучники споюють нерівноправны части зложеного речіня, т. є. залежну (підрядну) часть з незалежнов (або главнов) частєв. Дакотры злучники підрядной части ся можуть ділити на дві части – єдна до главной, а друга – до залежной части.

Підрядны злучники ся звичайно ділять на злучники споюючі єдночленны і двочленны речіня.

К злучникам споюючим єдночленны речіня односимо:

1. **Присубстантівны (опреділяючі)**, котры суть двоякы:

а) **обсягового тіпу:** *же, як, жебы (абы), ці*, напр.: *Верну ся з одповідєв, же хыжа є уж продана. Барз ня трапив проблем, ці діти доштудують;*

б) **односного тіпу:** *тот, такой, котрый, який, чій, де, одкы, коли, як і*

др., напр.: *Я думаю о тім чоловікові, в руках которого была і моя доля. В літісьме были в тім селі, де бывають дідо з бабков.*

2. Корелативно-односны злучники припоюють підрядну часть к парі слов в главній части: *тот-хто, того-што, такий-який, так-як, тільки-кілько, там-де (одкы), ту-де (одкы), одты-одкы (де)* і їх форми типу: *такым-якым, тым-хто* і т. д., напр.: *Так про него дбає, як пес про пятую ногу. Кто хоче велє знати, тому треба мало спати* і т. д.

3. Высвітлюючі злучники – высвітлюють штруктуру і незакінченость главной части ведно з підряднов частєв, напр.: *А я ся дізнала, одкы він є родом. Є добрі, кідь живот зохаблять місто і про приємны думкы.* Злучники той функції: *же, кобы/кібы, як, якбы, ці;* злучниковы слова того типу: *хто, чій, котрый, який, де, одкы, коли, як, кілько, накілько, чом, кідь бы* і др., напр.: *Думате, же я про вашого сына стара? Снилось мі, як єм ішов по лавці над пропастьєв. Стало ся того, штосьме предполагали. Дотеперь іщі не є знаме, ці на Марсі не є живот. Коваль не знав, де діти свої довгы руки.*

К злучникам споюючим двочленны речіня односимо:

1. Часовы злучники: *кідь, коли, до коли, покы, докы, покы не, покы што, покы аж, аж покы, до того часу, з того часу як, за тот час як, тым часом як, в тот час як, в тім часі як, ледва, ледва же, од тогды, до тогды, до того як, міджі тым як, потім як, як лем, скоро, перед тым як, тільки же, лем же, тільки же лем, тым часом* і др. Напр.: *Тогды добрі коса косить, кідь вам дівча пиво носить.*

2. Прічінны злучники: *зато же, бо, накілько, потім што; в споїю з тым же (што), зато бо, так як, вдяка тому же, тым вєце же* і др., напр.: *Яблонь высхла, бо зайці обїли вшитку скору навколо. Я не пришла вчера зато, бо єм ся зле чула.*

3. Злучники ціля: *жебы, лем бы, лем жебы, зато жебы, прото жебы, з тым жебы, затым жебы, на то жебы* і др., напр.: *Маря ся надвигла, жебы ї зайда ліпше сіла на плечі.*

4. Злучники наслідку: *так-же, наслідком чого, натілько-же, од чого, такий-же, такий-жебы* і др., напр.: *Таксьме ся запозерали на Дунай, жесьме пришли нескоро до дівадла.*

5. Условны (подмінковы) злучники: *кідь, кідь бы, кобы/кібы/кебы, якбы, раз, кідь уж, в тім припаді кідь* і др., напр.: *Не треба жаловати на-магы, кідь приносить такы добры выслідкы. Кідь хочеш з вовками жыти, мусиш з нима і выти.*

6. Злучники уступковы: *хоць, хоць бы, кідь ай, хоць і, дарьмо же, не позераючі на того, што, няй, ці лем, лем бы, ці, чей* і др., напр.: *Хоць уж было цалком видно, фуртсьме не вставали. Дарьмо же ті є смутно, мусиш вытримати.*

7. Порівнюючі (компаративны) злучники: *як, як бы, як кобы, подобно тому як, як кідь, так як* і др., напр.: *День був шумный, як вшитко шумне ту довокла. Вонка была молга, як кобы ся пара із землі двигала.*

8. Злучники міста. В главній части в тых речінях ся вжывають містоназівниковы слова – *там, одты, всякы, нигде*, а підрядна часть ся уваджать

злучниковыма словама *де, одкы/выдкы*, напр.: *Всягды, де сьме пришли, нас вѣтали хлѣбом і солѣв. Там гет далеко, де стырчать тоты двѣ скалы, ь Морьске око.*

10.3 Правопис дакотрых злучників

Порівнюючий злучник ЯКБЫ пишеме все як єдно слово, напр.: *Твариш ся, якбы ты о тім ани не знав. – Позераш, якбы ся ті з оч (очей) стало.*

У вопросных речінях пишеме присловник ЯК і частку БЫ окреме, наприклад: *Не знаю, як бы я вам міг помочи. – Як бы сьте вы рішыли тот проблем?*

Злучник ЖЕБЫ пишеме доведна, наприклад: *Жебы сьте здравы были! – Жебы тя хвороба пустила!*

Злучник КІДЬ з частков БЫ (КІДЬ БЫ) пишеме окреме, але стягнуту форму КОБЫ/КІБЫ пишеме доведна.

11. Часткы (партікулы)

Частков ся называць служебна, незмінна часть речі, котра придає єднотливим словам і цілым речіням розлічны змысловы одтінкы. Частками бісідник (говорячий) назначує своє одношіня к выповідженому, напр.: *Юрко має лем двѣ сестры. Юрко має аж (ай, і, іци) двѣ сестры.* З того виходить, же до часток входять такы незмінны слова, котры беруть участь як при творіню морфологічных форм, так і при творіню форм речіня із значінём понуканя, условности, желаня, вопросу, подтвердженія, неґації, результативности, нерезультативности і т. п.

Подля штруктуры ся часткы ділять на: **просты** (*бы, гей, же, ці, не, нй, нїт/нєт, уж, но, -то, -ка, да-, вєдь, дас, лем, хоць, што, жебы, іци/ци, ай, кідь* і т. д.) і **зложены** (*далеко не, так ай, ай так, што же, ці што, лем же, ці не, уж ай, уж -уж, лем – лем, то є, нїт а нїт/нєт а нєт, як не, лем бы, нй бы, хоць бы, што за, лем жебы не* і много далшых).

Подля функції ся часткы ділять на: **формотворны**: *ся, нй, бы, хоць бы, нй бы, лем бы.* Напр.: *Я бы написав. Лем бы діти были здоровы. Вернути ся; словотворны*: *хоць-, да-, -сь, -то, -ни/ні, -ле,* напр.: *хоцьхто, дашто, якыйсь, ниякій, нїгда, ноль; неґуючі (одрікаючі)*: *не, ни, ани, нїт/нєт,* напр.: *Штудент не пришов на семінар. Не было чути ани муху літати; вопросны (звідалны)*: *ці, а ці, ці не, гей, хыбаль, што, но, га, ці што, як,* напр.: *А ці в літі сьме ся могли учіти, кідь было треба худобу пасти? Што за хлоп пришов?; модалны*: *гей, нїт/нєт, а, ай, геле, же, кідь, лем, но і, нй, бодай, так, так і, хоць, жебы, вера, верабоже, но і т. д.* Напр.: *Мати уж дома? Гей/Нєт. Нй ся ті выповнить твое желаня. Бодай тя/ті... Не тобі бы бісїдовати, не їм бы слухати* і т. д.

Позиція часток в речіні є двояка: **препозітивна** і **постпозітивна**. Препозітивны часткы суть тоты, котры все стоять перед тым словом, ід котрому ся односять, напр.: *бодай, істо, лем, нй, но, так, як,* напр.: *Так крич, нй ся*

ті озвуть. Як добрі, же вода **лем** по путь ся дістала і т. д. Постпозитивні частки суть тоты, што все стоять по тім слові, ку котрому ся односять, напр.: **Юрко же го познать?**

Міджі частками і іншыма незмінныма частяма речі є часто плынулый переход, бо многы з них фунгують в речині і як часткы, напр.: **ай** (злучник і частка), **за** (приназывник і частка), **добрі** (частка і присловник) і т. д.

В ролі часток функціонують і дакотры змінны части речі, напр.: **што** (містоназывник і частка), **невроком**, **фраса**, **панебоже**, **досправды** (застыты форми назывників і часткы), **повіджме**, **бодай** (часослово і частка) і т. д.

11.1 Правопис часток НЕ, НИ

11.1.1 Частка НЕ ся пише доведна:

- а) все тогды, кідь слово без негуючої часткы НЕ ся не хоснує, а то напр.:
 - в назывниках тіпу: *неук, неборак, неборачка, небіжчик, небожатко (небожача), небогый, невіста, невольник, невралгія...*
 - в придавниках тіпу: *несений, негуючий, нервозный, невартый...*
 - в присловниках тіпу: *неварта, невроком* і т. д.;
 - в часословах тіпу: *нежыти, ненавидіти* і т. д.

б) з префіксом **недо-**, кідь такы слова вказують на недостаток чогось або на неповну ці недобру (недокінчену) якість, напр.: *недоробок, недостаток, недоїдок, недоук, недогляд, недоносок, недопиток, недоплаток, недоросток, недоступность, недочути, недоварений, недоцінений...*

в) кідь частка **не** служить не на негованя чогось, але на выражіння нового синонімічного выразу, напр.: *неправда* (кривда, циганство), *несподіваня* (неочекуваность, несподіванка, преквапіня), *неприятель* (недруг, противник), *нещастя* (недоля, біда), *невеселый* (смутный), *невеликий* (малый), *несмілый* (боязливый), *недалеко* (близко), *недобрый* (злый), *небісідливый* (тихий)...

11.1.2 Частка НЕ ся пише окреме:

а) з часословами і з часоприсловниками, напр.: – *брат не спить (не їсть, не плаче, не сміє ся, не танцює); – хлопці не ходять співаючі, не позераючі, не клячачі;*

б) з назывниками, придавниками, містоназывниками, чісловниками тогды, кідь ся має на увазі (кідь ся тым розумить) протіклад, протіставліня, напр.: *То не правда, але лож. Наш пес не злый, але барз добрый. Вы не мене глядали? Ріка не глибока, але плытка. (Але – Тота ріка неглубока). Тот хлоп не высокый, але дость малый. (Але – Тот хлоп є невысокий.)*

в) з часопридавниками, кідь мають при собі пояснюючі слова, напр.: *Тота ріка іщі цалком не замерзнула. Тото поле іщі ціле не зоране* і т. д.;

г) з чісловниками, містоназывниками і присловниками містоназывникового походжіння, напр.: *не єден хлоп, не перша жена, не третій вояк; не я, не він, не вни, не тот, не тоты, не такий, не свій, не твій, не ёго, не лем...*

д) з предикативними виступаючими в функції предикативного компоненту як часті предикативної основи (головного члена єдноскладного речіння), напр.: *не треба, не мож, не бідá, не ганьба, не жаль, не мýка, не страх, не сміх...*

е) в прислівниках виражаючих протіклад: *учать ся не по русиньскы, а/але...; бісідують не по німецькы, а/але...; співають не по словеньскы, а/але...* і т. д.

ж) в прислівниках фразеологічного типу, напр.: *не до ладу, не до складу, не до смутку, не до сміху* і т. д.

11.1.3 Частка НИ/НІ/НІ́ ся пише доведна:

а) з одпоруючіма (негуючіма) містоназівниками: *нихто, никого, нікому, ніякій, ніч, нічий* і їх падовими формами;

б) з прислівниками: *нигде, нияк, ніколи, ниодкы, нігда*.

11.1.4 Частка НИ ся пише окреме:

В одпоруючих (негуючих) речіннях, кідь ся **ни** (частіше **ани**) уживать в функції злучника або зосилуючої часткы, напр.: *ни (ани) ты, ни (ани) я; ни (ани) рыба, ни (ани) рак; на небі ни (ани) хмарочки* і т. д.

12. Чутєслово (інтерєкція)

Чутєсловом ся называть часть речі, котра служить на виражіня розлічных прожитків, чувств, волёвого спонукованя, імпульзів, звукового наподобніня, різного почутя і інтенцій. Напр.: *Ах, яка я щастлива!*

Чутєслова можеме поділити на такы, як:

1. Виражаючі чувства і переживаня: *а!, ах!, ох!, ай!, ой!, о!, фуй!, але!, біда!, верабоже!, веру!, гей!, Господи!, ёй!, красота!, на мою душу!, не гварь!, но!, но чуй!, ага!, позерай лем!, пріма!, свинство!, страх!, тфуй!, файн!, фігу!, фуй!, чорта!, ніт/нєт!, юй!* і т. д.

2. Виражаючі, окрем покриків, викликів і под., тыж розлічны проживаня общеприятими словами і виражінями, главно в контактованю міджі людьми, напр.: *дякую/дякію, перебачте, збогом, вшитко добре (вшиткого доброго), щастливу путь (драгу), гратулюю вам* і т. д.

3. Окрему групу витваряють чутєслова, виражаючі вызваня або спонуку (понуканя) к діянню: *гей!, гало!, гої-гої!, марш!, стоп! (стій!), долов!*

К тій групі мож однести і призывны слова к звірятам типу: *кіц-кіц!, ціп-ціп-ціп!, тай-тай-тай!, тю-тю-тю!, кач-кач!* і др.

4. Окрему групу творять слова звукового наподобніня типу: *бе-е!, ква-ква!, кікі-рікі!, кра-кра!, ку-ку!, му-у!, мняє-мняє!, пі-пі-пі!, тік-так!, ха-ха-ха, хі-хі-хі, цінгі-лінгі, гав-гав-гав!* і др.

5. К звуконаподобнюючим чутєсловам ся прилучають і часословны чутєслова типу: *клоп, бух, скок, бац, бреньк, щіп, раф, вліп* і многы далшы.

Позначка: При правописі інтерєкцій ся треба притримувати прикладів, уведжєных в єднотливых пунктах їх опису.

Х. СЛОВОТВОРІНЯ

Єдним з основних засобів збагачення русинського мови є творіння слів.

Подля участи словотворчїх афіксів в актах творіння слів способи словотворіння ся ділять на **афіксалны** і **безафіксалны**.

Русинський мови не має постфіксальний спосіб словотворіння, што выпливать із захованя в нїм нефіксованої позиції часткы СЯ в речіню, котра ся вживать постпозитивно і препозитивно, значить нефіксовано на часослов, з яким ся находить в якихсь формально-семантичних одношінях.

I. Основным способом словотворіння в русинськїм мови є **афіксація**, т. є. **творіння нових слів помочов суфіксів і префіксів**. Выділяме три способи афіксального творіння слів:

а) творіння слів лем суфіксами (*млинарь, купець, жобрак, фотбаліста, столик, дубиско...*)

б) творіння слів лем префіксами (*нешастя, прадїдо, півтопанкы, полокошуля...*)

в) творіння слів сучасно суфіксами і префіксами (*обдерати, підмашовати, обрізка, покладок, сородинець...*)

Окрем афіксів домашніх (**-арь, -ач, -ець, -тель; пере-, без-, до-** і ін.), в русинськїм мови має тыж афіксы запозычены (**-іста, -ант, -ер; анти-, архи-, діс-** і ін.), котры суть продуктивны при словотворіню інтернаціоналізмів.

II. При безафіксальных словотворных процесах ся вживають такы словотворны компоненти, як **основы слів, слова в цілїм і споїня слів**. Подля способу їх словотворного выужываня в безафіксальнім словотворіню выділяме такы способи творіння слів:

а) усїчіня кінцевої часткы слова або основы слова (функціонус найпродуктивнїше при словотворіню назывників од часослов: *бігати – біг, кричати – крик, плакати – плач*);

б) складованя (**основ:** *літопис, кулємет, босонїж, горїзнач, камінолом*; слів: *чорно-білый, кіловат-година, двадцятьрічний*);

в) абрєвіація (в русинськїм мови тот спосіб словотворіння є непродуктивний а абрєвіатуры в нїм екзистуючі то суть запозычіня: *Пліноспол, стінгазета, Газпром...*)

г) лексико-сінтаксичне словотворіння (в сучаснїм русинськїм мови не є продуктивне зливаня, зростаня словных споїнь найчастїше ся односить к присловникам, числовникам ці придавникам, які суть давнїшыма утворіннями: *засвітла, потемрі, пятьсто, дваство, нижепідписаний, вышешпоминаяй...*)

д) морфологічно-сінтаксичне словотворіння (переходжіня слів з єдної часткы речі до другої є і в русинськїм мови продуктивным способом словотворіння, а то як **субстантївація**: *учений, молодый, хворый, гласный, согласный*; так **адвербіалїзація**: *кроком, замолода, вскакы, наголос, жыты на віру, вболїкати ся без вкусу...*)

1. ТВОРІНЯ СЛОВ СУФІКСАМИ

Суфіксальний спосіб в русиньскім языкѣ є основним способом творіння слов при штирѣх повнозначных частях речі: назывниках, придавниках, часо-словах, присловниках. Уведеме шпеціфікы суфіксального словотворіння подрібніше лем у назывників, які ся визначають їх найпестрішым інвентарѣм. Даний спосіб словотворіння діспонує множеством словотвор-ных суфіксів подобных як в сусідніх выходославянських і западославян-ських языках, што є дане шпеціфічним поставлінѣм русинь-ского языка в переходній зоні міджі споминаных языкових груп. В якісь мірі русиньске словотворіння є представлене в окремых лексико-семантичних группах і суфіксами властными. Подобну характерістіку мож однести к суфіксальному словотворіню в рамках інших частей речі, як і к вшыткым вышеназваным способам словотворіння.

а/ Творіння назывників

Назывники творять словотворно найрозвинутішу часть словной засобы. Система словотворных суфіксів є стабілізована, але поступно і в русиньскім языкѣ ся здомашнюють дакотры суфіксы „европского“ характеру, напр. **-ант** (*практикант*), **-ент** (*дирігент*). Словотворны суфіксы ся споюють до груп подля семантичних крітеріїв, зато і вшыткы одводжены назывники ся ділять подля семантичних крітеріїв на: **назвы особ, назвы предметів і настроїв, назвы міста, назвы властностей і назвы дії**. К тым групам нале-жать **назвы женьских особ, назвы з новым одтінком у значіно – здрібнілы (демінутівы) і збівшены (аугментатівы) назвы, громадны назвы**.

Назывники ся творять од часословных, придавниковых і назывниковых основ посередництвом суфіксів:

А. Суфіксы, з помочов яких ся творять назвы діючої особи або назвы особ подля їх властностей, і ряд агентівных суфіксів, з яких бівша часть є полісемантичних, і споюють ся з:

1. Часословными основами: **-арь(-ярь):** *писарь, малярь, пекарь; -ач (-яч):* *копач, сіяч; -ак(-як):* *жобрак, вояк; -аль:* *коваль; -аш:* *варташ; -ник:* *мурник, полѣвник; -тель:* *учитель, приятель; -ець:* *стрілець, косець; -ц-я:* *владця, заступця; -іц-я(-ніц-я):* *служніця, чужоложніця, робітніця; -іч:* *гасіч, куріч; -ырь:* *пастырь; -атор:* *агітатор, оператор; -ер:* *монтер; -ант:* *шпекулант; -ун:* *шпегун.*

2. Придавниковыми основами: **-ак(-як):** *добрак, бідняк, середняк; -ник:* *гамішник; -іц-я:* *молодіця, парадніця, облюбеніця; -ець:* *сліпець, щастли-вець, мішанець;*

3. Назывниковыми основами: **-арь(-ярь):** *дротарь, столярь, поштарь, коминарь; -ан(-ян, -лян, -чан):* *Смулничан, Дарян, Кієвлян, Пчолинчан; -ат:* *Азіат; -ак:* *силак, родак; -ник(-овник, -евник):* *дражник, плуковник, друж-стевник, помічник; -ець(-овець):* *Українець, вдовець, шпортовець, народо-вець; -ер:* *боксер, карабіньер; -ік:* *сатірік, академік; -ц-я:* *жалобця, дозор-ця; -іц-я(-ніц-я, -ліц-я):* *царіця, саміця, дябліця, сестреніця; -ір:* *касір,*

канонір; **-ант:** музикант, фабрикант; **-ент:** конкурент; **-іст-а:** клавіріста, карикатуриста; **-іт-а:** гусіта, бандіта.

Од споминаных назывників мужского роду ся творять назвы женьських особ із закінчінєм на **-а:** кума, сусіда; і з суфіксами: **-іц-я/-ніц-я:** помічниця, медведиця, служниця; **-к-а:** учителька, докторка; **-ічк-а:** хірургічка, філологічка; **-овн-а:** кралівна; **-езн-а:** принцезна; **-ын-я:** газдыня, колегыня, Грекыня; **-х-а:** сваха; **-ад-я:** попада; **-ан-я:** тещаня. В русиньскім языку при словотворіню дакотрых назывників женьского роду можеме слідовати вживаня паралельных суфіксів: *старостка – старосткыня – старостиха; председнічка – председкыня; прядка – прядкыня – прядилниця.*

Далшов групов суфіксів суть тоты, з помочов котрых ся од мужских призівок творять женьскы. В офіціалнім контактованю іде о додаваня закінчіня **-ова:** *Галгашова, Крайнякова*, або настає зміна в роді, покы іде о призівско у формі придавника: *Сухий – Суха, Мальцовский – Мальцовска.* В говорівім языку або в літературі ся стрічають і суфіксы: **-ан-я:** *Галгашаня, Гавриланя;* **-к-а:** *Крайнячка, Марковічка;* **-ул-я:** *Баникуля, Вовкуля.*

Б. Суфіксы, з помочов яких ся творять назвы предметів і настроїв, які ся споюють з:

1. Часословныма основами: **-ак(-як):** *держак, маяк;* **-л-о** (під впливом западославянських языків **-дл-о, -адл-о):** *шыло, глядило, терло, світло, мыдло, сновadlo, черьпадло;* **-лн-я:** *спалня, ідалня;* **-арн-я:** *друкарня, пекарня;* **-анк-а:** *гаданка, ховзанка;* **-нок:** *паунок, малюнок, рахунок;* **-ч(-ач):** *дірковач, пекач;* **-ачк-а:** *скушачка, вертачка;* **-ик(-ник):** *лівик, пилник, дійник;* **-к-а:** *січка, ворожка, утерка;* **-іц-я:** *терліця, гребліця;* **-інь:** *поломіль, гребіль;* **-ив(-ів)-о:** *пиво, паливо, печиво;*

2. Придавниковыма основами: **-ець:** *камінець;* **-іц-я:** *океніця, чорніця;* **-ічк-а:** *спіднічка;* **-як:** *округляк;* **-ин-а:** *студенина, змерзлина;* **-изн-а/-ізн-а:** *дідовизна, отчізна;* **-інк-а:** *палінка;* **-ок:** *жовток, білок;*

3. Назывниковыма основами: **-ак(-як):** *ребриняк, драбиняк;* **-ань:** *гартань;* **-арь:** *букварь;* **-арн-я:** *січкаря;* **-ник:** *смітник, квітник;* **-ок:** *покладок, молоток;* **-адл-о:** *зубадло;* **-ніц-я:** *кружніця, яйніця;* **-нічк-а:** *леднічка, морознічка;* **-інь:** *перстіль;* **-ічк-о:** *топорічко;* **-іц-я:** *ременіця, сонячніця;* **-янк-а:** *землянка, склянка;* **-ин-а:** *свінина, кочанина;* **-ін-а(-чін-а):** *русчіна, словенчіна;* **-енк-а:** *часенка, подобенка, піняженка.*

В. Суфіксы, з помочов котрых ся творять зобщуючі і абстрактны назвы, які ся припоюють ку:

1. Назывниковым основам: **-ств-о:** *братство, дітинство, злодійство;* **-к-а:** *дротарька, столярка;* **-ізм:** *русинізм, патріотізм, соціалізм;* **-іад-а:** *олімпіада, спартакіада;* **-аж:** *літраж, метраж.*

2. Придавниковым основам: **-ін-а/-ин-а:** *величіна, далечіна, давнина, старина, новина;* **-ость:** *радість, старість;* **-от-а:** *доброта, теплота, брыдо-та;* **-об-а:** *староба, хвороба, довжоба;* **-к-а:** *шырька, довжка, губка.*

3. Часословным основам: **-н-я(-ін-я):** *спаня, писаня, ходжіня, саджіня, сиджіня;* **-я:** *битя, питя, латя;* **-б-а:** *стрільба, служба, жалоба;* **-от-а:** *робота,*

пратва; -тв-а: женитва, молитва; -не: стравне, выкупне, выпалне.

Г. Суфікси, з помочов яких ся творять назвы міста, які ся припоюють ку:

1. Часословным основам: **-арн-я:** *пекарня, конзерварня, клеярня; -к-а: сыпка; -л-о: мочіло.*

2. Назывниковым основам: **-ник:** *березник, дубник; -н-я(-арн-я): котелня, тепларня, сїнарня, винарня; -овн-я: праховня, настроївня; -ніц-я: книжніця, пивніця, станіця; -инець: старобинець, сиротинець; -иск-о(-иск-о, -ениск-о, -аниск-о): смітиско, боїско, ставениско, бандурчаниско, конопляниско; -анк-а(-янк-а): жытнянка, бандурчанка, кендерічанка.*

При словотворію деріватів – назв міста є призначне пошырене функціонування суфікса **-иск-о**, шпеціфічного і домінуючого при творію назв поля спід польногосподарьской культуры (конопляниско, бандурчаниско). Суфікс **-иск-о** є призначный про западославянскы языки, причім в русиньскім языку функціонує і суфікс **-анк-а** (*жытнянка, коноплянка, вівсанка, кендерічанка*). Попри суфіксі **-арн-я** в послїднім часі мож слїдовати і дінамичне прониканя до русиньского языка суфіксів на означіня міста **-арень** (*лекарень, конзерварень*), **-арьк-а** (*бетонарька, дрыварка*) під впливом словеньского языка.

Г. Суфікси, з помочов яких ся творять назвы властностей, які ся припоюють главно ку:

1. Придавниковым основам: **-об-а:** *староба, гнилоба; -от-а: доброта, густота; -ств-о: шаленство, лїнивство; -ацтв-о: добрацтво, силацтво; -я: позваня, поволїня; -ость: слабость, малость, безпечность; -їнь: шырочінь, высочїнь.*

Д. Суфікси, з помочов яких ся творять назвы дії і споюють ся з:

1. Часословными основами: **-н-я:** *біганя, доїня; -от:* *бухот, вискот; -от-а: пратва; -б-а: орьба, плавба; -ачк-а: полївачка, рабовачка.*

Часте ту є і словотворіня з **нуловым суфіксом:** *біг, скок...*

Е. Суфікси, з помочов яких ся творять назвы з новым одтїнєм у значіню. Іде о суфікси субектївного оцінїваня 1. і 2. ступнїв, причім основны значіня деріватів з нима суть: **а/ зменшеность, здрібнілость**, звязаны з позітивным оцінїнєм, і **б/ збівшеность** – з негатівным оцінїнєм (згрубілость, зневажливость).

а/ Суфікси на означіня здрібнілості і позітивного субектївного оцінїваня ся звязують лем з творными назывниковыми основами:

-ик/-ік: *братик, столик, хлопчік, зайчік; -ок, -очок: листок, кілок, вершок, количок, звіночок, -к-а(-о): головка, сїтька, ушко, перко; -ічк-а: сестрічка, мамічка; -очк-а: квіточка, дївочка; -енк-а: студенка, зоренка; -оньк-а: рыбонька, головонька; -а(-я): возича, куря; -атк-о: качатко, мисятко.*

К шпеціфікам в даній категорії словотворіня належить функціонування суфікса на означіня молодых і малых предметів **-а(-я):** *качка – кача, мачка – мача, хустка – хустя, ножики – ножича.*

б/ Суфікси на выражіня негатівной субектївної оцінки, які ся споюють переважно з назывниковыми а рїдше – з часословными і придавниковыми

основами:

1. **3 назывниковыма:** **-аль:** носаль, горбаль; **-иск-о:** дідиско, бабиско, псиско; **-ищ-е:** стромище, домище, бородище; **-уг-а(-юг-а):** пиячуга, циганюга; **-изн-я:** бабизня; **-ив-о:** мнясиво, желізиво.

2. **3 часословныма:** **-ан:** лежан; **-ун:** ёйкун; **-юх:** валюх.

В даній групі словотворіня і русинський язык ся вызначать варіантностей характеристикних суфіксів, значить, же слово із семантиков збівшености мож творити дакількома суфіксами, напр: *головач, головаль; дідиско, дідище; мнясиво, мнясиско, мнясище.*

Є. Суфікси, з помочов яких ся творять громадны назвы, ся припоюють ку:

1. **Назывниковым основам:** **-ич-а, -нич-а:** малинича, ягоднича; **-ник:** березник, дубник; **-я:** прутя, скаля; **-ств-о:** людство, школство; **-ін-я:** бандурчіня, фасоліня; **-ин-а(-овин-а):** звірина, грабина, дубина, садовина; **-івл-я(-івл-я):** конарівля, копачівля; **-янк-а:** былянка, капустянка; **-ач(-яч):** хробач, погниляч.

2. **Придавниковым основам:** **-ин-а:** ярина, озимина.

Як релевантний словотворний елемент при творіню громадних назв в русинськім літературнім языку на Словенську мож означити і притиск: *ска́ла – ска́лы – скаля́, па́пірь – па́пірі – папі́ря, ка́мінь – ка́міні – ка́міня ...*

6/ Творіня придавників

Суфіксальным способом ся творять якостны, односны і присвойны придавники.

Суфікси якостных придавників ся припоюють к:

1. **Назывниковым основам:** **-ав(-яв-):** жылавый, діравый, качуравый; **-аст(-яст-):** вугластый, попілястый; **-ат-:** головатый, бородатый, носатый; **-ив-:** лінивый, плаксивый, правдивый; **-ист-:** конаристый, доджанистый; **-н-:** радостный, розумный, спокійный; **-ован-:** квіткований, діркований; **-оват(-ёват):** жыловатый, волёватый; **-овит-:** їдовитый, pracowитый.

2. **Придавниковым основам:** **-езн-:** величезный, грубезный, довжезный; **-іцк-:** добріцкый, маліцкый, біліцкый; **-еньк-:** сивенький, чорненький; **-оньк-:** дрібонький, тононький, крегонький.

3. **Часословным основам:** **-н-:** залежный, згубный.

Суфікси односных придавників ся припоюють к:

1. **Назывниковым основам:** **-н-:** народный, літній, водный; **-ан(-ян-):** бандурчаний, вовняный; **-ов(-ёв-):** березовый, липовый, полієвий; **-ьск(-ск-):** морський, містьський, пряхівський; **-ушн-:** зимушній, літушній; **-алн-:** театралный, формалный; **-арн-:** дісциплінарный, легендарный; **-івн-:** інштінктивний, масівний; **-ічн-:** географічний, педагогічний.

2. **Часословным основам:** **-н-:** пересувный, приставный.

3. **Присловниковым основам:** **-н-:** вечерный, ранний; **-шн-:** вчерашній, вонкашній.

4. **Чісловниковым основам:** **-ак(-як):** четверакый, шесторакый, двоякий, троякий.

Суфікси присвійних придавників ся припоюють лем к назывниково-
вым основам: **-ів-** (в припадї назывників мужского роду)/**-ин-** (в припадї
назывників женского роду): *братів, няньків, мамин, бабин; -ій(-ачій,
-ячій): вовчий, качачій, рыбацій; -ов-: слоной, тїровой; -івск-: дїдівский,
няньківский.*

в/ Творїня часослов

Суфікси часослов ся припоюють главно к:

1. Назывниково-ым основам: **-і-**: *дївчіти, парібчіти, -и-*: *фарбити, хвали-
ти, славити; -ова-(-ёва-):* *майстровати, кралёвати, полёвати; -а-(-я-):* *бра-
тати (ся), слухати, вечеряти.*

2. Придавниково-ым основам:

-і-(-ї-): *кылавіти, белавіти, рудіти, лысіти; -и/-ы-:* *білити, веселити, вуж-
ыти, бжыжыти(ся); -а-:* *тоншати, куртшати; -ова-:* *радовати, миловати; -ну-:*
глухнути, слїпнути.

г/ Творїня присловників

Суфіксалным способом ся творять присловники од:

а) основ якостных придавників з помочов -о(-ё): *ясно, красно, мужнё,
порожнё; -ї-:* *добрі, важні, шумні; -оньк-, -еньк-, -онїньк-, -їцк-* (здрїбніло-
пестливы формы): *тихонько, дрібненько, тихонїнько, добріцко, маїцко.*

б) од назывників з помочов суфікса -ом: *кроком, часом, боком.*

2. ТВОРІНЯ СЛОВ ПРЕФІКСАМИ

Творїня назывників

У префіксалнім словотворї назывників мож слїдовати двї тенденції:
з єдного боку, страта продуктивности і семантичної виразности менных
префіксів, а з другого боку – росшырїня словотворных можностей
префіксів, яки ся збігають з приназывниками, і пожыченых префіксів.

Назывники ся творять з помочов префіксів домашніх і пожыченых.

З домашніх префіксів найфреквентованїшы суть: **над-, під-, при-, пре-,
пред-, без-, до-, за-, по-, вы-, не-, пів-/поло-:** *надвыроба, підроздїл, при-
звук, пречудо, предпис, безнадїй, доїсторія, загранича, покрик, выкрик,
незгода, півправда, півбїда, полотрамкы, полокошуля.*

В русиньскім языку функціонують слова з інтернаціональным
префіксами: **ана-, антї-, архї-, де-, віце-, діс-/діз, екто-, екс-, екстра-
, ім-/ін-, інтер-, ко-/ком-, кон-, контра-, про-, прото-, ре-, суб-, супер-,
ультра-:** *анабаза, антївірус, архїєпіскоп, денационалізація, віцепрезидент,
дїзгармонія, ектогенеза, експрезидент, екстрамода, імміграція, інваріант,
інтерлінгвістика, коадаптація, компатріот, контекст, контрабанд, протектор,
протоігумен, реоптація, субконтінент, супергенератор, ультрамікроскоп.*

б/ Творїня придавників

Подобно як назывники, і придавники ся творять помочов домашніх

і пожитчених префіксов. З домашніх бівша часть є приназівникового походжіня: **пра-, су-, пре-, пред-, без-/бес-, небез-/небес-, до-, за-, з-, над-, не-, перед-, під-, по-, при-, поза-, общо-, поло-:** *праруський, сумірний, предобрый, предвічний, безгогий, бесспорный, небесхыбный, довойновый, заграничний, задовгий, зъявний, надокенный, надхмарный, передволебный, підводный, подорожний, прикладный, позавчешашній, подовговастый, неконечный, общоосвітний, пологрубый.*

Пожитчени придавниковы префіксы ся збігають з назывниковыма: **а-, анти-, архі-, діс-/діз-, квазі-, про-, сін-, супер-, ультра-:** *аморальный, антибактеріальный, архієпископский, диспропорчный, квазінаучный, прорусиньский, сінгенетичный, суперсучасный, ультравысокий.*

в/ Творіня часослов

При словотворіно часослов з помочов префіксов ся вивжывають вшиткы префіксы, а то і такы, котры не функціонують як паралелны приназівники (**вы-, роз-/рос-**).

Із домашніх префіксов в часословнім словотворі беруть участь:

в- (во-)/у- (уво-), вы-, од- (одо-), до- (ді-), за-, з- (зо-, зі-, із-)/с- (іс-, со-), на-, над- (надо-), о-, об- (обо-), пере-, перед-, пред-, під- (підо-), по-, при-, про-, роз-(розо-)/рос-: *вдарити/ударити, войти/увойти, вибігнути, однести, одобрити, добити, дістати, заробити, зробити, зостричі, зістати, ізмыти, сфарбити, ісфалшовати, соєдинити, набрати, надвигнути, надогнати, обыйти, обограти, перенести, передплатити, представити, підпалити, підобрати, покрити, попозерати, прибігнути, проповідати, розрізати, розорвати, розкритої.*

Інтернаціональных часословных префіксів ся вжывать порівняно менше як назывниковых, напр. **де-(дез-), діс- ре-:** *денаціоналізувати, дезорьєнтовати, діскваліфікувати, реорганізувати* і нима ся творять главно чужді слова.

д/ Творіня присловників

Присловники ся творять од:

а/ назывників з приназівниками-префіксами: в/в-, на/на-, по/по-, з/зо-, до/до-, од/од-: *в зимі – взимі, на верьху – наверьху, по добрім – подобрім, з небес – знебес, зо споду – зосподу, од рана – одрана;*

б/ придавників в сполню з приназівниками-префіксами: на-, не-, пре-: *набіло, немило, пребогато;*

в/ од присловників з приназівниками-префіксами респ. префіксами: од/од-, до/до-, по/по-, поза/поза-, на/на-; за-, пре-: *од днешь – одднешь, до теперь – дотеперь, по завтра – позавтра, поза вчера – позавчера, на спак – наспак; завелё, замало, предобрї, прелюбо;*

г/ од містоназівників в сполню з приназівниками або частками: (з)выдтам, потім, даколи, даяк.

3. ПРЕФІКСАЛНО-СУФІКСАЛНЕ СЛОВОТВОРІНЯ

Префіксално-суфіксалний спосіб є одним з способів словотворіння називників, придавників, часослов і присловників.

а/ Творіння називників

Префіксално-суфіксалним способом є утворена частина називникових і одчасословних утворінь, оформлених префіксално-суфіксалними парами: **пере-**, **об-...-к-**: *перегрызка, обрізка*; **со-...-н-**: *сокласник*; **о-...-е(-є)**: *орішець, окрасць*; **роз-...-к-**: *розвалка*; **рос-...-а(-я)**: *роspу́та*.

В основі більшої частини префіксално-суфіксалних утворінь лежать приназивниково-називникові злуки, припоєні до називниковим або часословним основам, які ся оформляють слідуючими парами: **за-...-ічк-**, **-а(-я)**: *заушнічка, Закарпаття*; **під-...-н-**, **-ин-**, **-а(-я)**: *підбородник, підхвостина, Підкарпаття*; **при-...-а(-я)**: *прислов'я, Прикарпаття*; **за-/при-...-ок**: *зап'яток, припецьок*; **при-...-ник**: *приназивник*; **під-...-ок**: *підпалок*; **по-...-ок**: *покладок*; **по-...-ц-я**: *порадаць*.

б/ Творіння придавників

В русиньському мові екзистує мало придавників утворених суфіксално-префіксалним способом, звичайно ся то історично утворіня од часословних і називникових основ з помочов префіксално-суфіксалних пар: **о-, об-, су-...-н-**: *обачный, обшырный, сучасный...*

В сучасній русиньській мові префіксално-суфіксалні придавники ся творять од приназивниково-називникових злук, злук часослова з частков **НЕ**, а тыж од дакотрих називникових і часословних творних основ. Спомеджі придавникових суфіксів найфреквентованішими ся: **-н-, -ов-, -ан (-ян), -ьск-, -зьк-, -ічн-, -лив-, -лн-, -овн-, -аньск- (-яньск-)** і цілий ряд префіксів приназивникового походження, з яких про дакотри є характеристична словотворна синонімічність **а/ повна** або **б/ часточна**: напр. **а/** префікси **до-** і **перед-**; **над-** і **понад-**, з яких фреквентованішими ся **перед-** і **над-**; **б/** **над-, по-, при-**. Найчастіше ся вживають слідуючі:

без-/бес-: *безафіксный, бессмертный*; **од-**: *одчасословный, одвікий*; **до-**: *добуржоазный, дохристіанський*; **за-**: *загранічний, закарпатський*; **міджі-**: *міджіштатный, міджівойновий*; **на-**: *назорный, набоженський*; **над-**: *надгробный, наддунайський*; **перед-**: *передьярний, передмаєвий*; **під-**: *підземный, підводный*; **по-**: *пообідній, пореволучный*; **поза-**: *позавчешній*; **при-**: *приміський, прибережний*; **проті-**: *протіштатный, протітанковий*; **мімо-**: *мімошкольський*.

Частка-префікс **НЕ** ся спокує переважно з префіксалними часословними основами доконаного виду а рідше з – беспрефіксалними часословними основами недоконаного виду: *незламный, незабытний, непроглядный, непосидный*.

в/ Творіння часослов

Префіксално-суфіксалним способом часослова ся творять од менних

(назывниковых, придавниковых, містоменниковых і числовниковых) і часословных основ.

Часослова утворены од мен

Найпродуктивніше є творіння часослов префіксално-суфіксалним способом од назывниковых і придавниковых творных основ. Найшыршы можности творити словотворны пары з префіксами мають часословны суфікси **-і-(-и-, -ы-)**.

К найпродуктивнішым префіксам належать:

з-/с-: *збогатити, спопільнити; у-:* *уточнити, удобрити; вы-:* *выпорожнити, выкорінити; од-:* *оддовжыти, одважыти; за-:* *залюднити, заводнити; на-:* *надымити, насытити; о-/об-:* *обалити, о/б/шалити, оббити, обдурити; по-:* *полегшыти, потурчіти.*

Ку малопродуктивним належать: **під-:** *підвышити; при-:* *приблизжыти; про-:* *продовжыти, прорідити.*

Малопродуктивны суть одадьективны часослова із суфіксами **-а-, -ова-** і префіксами **по-, за-:** *поліпшати (ся), поменшати, загартовати, загамовати.*

Малопродуктивне є префіксално-суфіксалне творіння часослов од містоменників і числовників: *подвоїти, потроїти, освоїти, переінакшыти, присвоїти, роздвоїти.*

Часослова утворены од часослов

Префіксално-суфіксалним способом од часословных основ утворена порівняно невелика група часослов. Найпродуктивнішыми словотворными тіпами суть префіксално-суфіксалны пары: **по-, вы-, під-, при-, пере-...-ова-:** *послівовати, посвистовати, покривовати; вывідовати (ся), вымазовати, выплесковати; підкреслєвати, підхлиповати, підкачовати; притакovati, пригваряти (ся); перескачовати, переключовати.* Очевидно під впливом словенського языка ту функціонує дакілько слов із зложенов морфемов **зне-:** *знешкоднити, зненавидіти, зневажыти.*

Префіксално-суфіксалны пары, якы ся припоюють к творным часословным основам, розлічно модифікують їх значіння: мінять або інтензиту дії, або характер ей реалізована в часі: *храмати – похрамовати, кашлати – покашловати, або вносять до них значіння суб'єктивного оцінєваня: сидіти – посидьковати, лежати – полежковати, пити – попивковати.*

г/ Творіння присловників

Найпродуктивнішов словотворнов паров при творіню присловників є споїня приназывників-префіксів **на-, в-/у-, по-** найчастіше із придавником, часопридавником, присловником із суфіксом **-к-:** *навыкручанкы, назверткы, в/у/потемку, украдомкы, постоячкы, посліпачкы, посидячкы, подобро-ткы, пошепкы.*

Присловники ся творять і од містоназывників з помочов приназывника **по:** *по нашім, по твоім;* подобно і од придавників, напр. *по приятельскы, по русиньскы;* числовників, напр.: *по перше, по двоє* і ін.

XI. ОСНОВЫ СИНТАКСІСУ

О синтаксисі русинського языка ся ту не буде говорити з погляду ёго подрібного нормативного кодифікачного опису, бо тот мож найти (хоць ай в скороченій подобі) в кодифікачній публікації.¹ Ту ся заставиме лем при дакотрых типічних прикладах синтаксичної і ґраматичної штруктуры русинських речінь.

1. Типы речінь

Подля штруктуры і подля змыслового закінчіня вшиткы речіня в русинськім языку ся ділять на **просты і зложены, неросшырены і росшырены, повны і неповны**.

Просте речіня з єдным ґраматичным центром (ядром), котре творить будь пара подмет-присудок, або лем сам главный член єдноскладного речіня. Є то речіня, котре має лем єдну предікатівну єдиніцію, напр.: *Мы з тетов вас акурат споминали. Вонка уж цалком потепліло. Зима уж зачала будовати мосты. Тисяч років не чув світ о такім чудї. Днесь буде весело.*

Просты речіня подля типу предікації можуть быти **двоскладны і єдноскладны**. Двоскладны речіня творять два ґраматичны склады: склад подмета (субекта) і склад присудка (предіката), напр.: *Дівка спить. Молода дівка спить на подї в сінї* і т. д.

Єдноскладны речіня мають лем єден ґраматичный склад, а то главный член єдноскладного речіня ці предікатівну основу, напр.: *Смердить ту за доганом. На подї ся мі спало добрі. В пивніці є вовєко. Зачало падати. Перестало росити. Было ей до плачу. О чім з ним мож бісїдовати? О тім требало подумати* і т. д.

Класіфікація простых двоскладных і єдноскладных речінь подля способу виражіня предікатівного ядра (PJ), то значить подля того, яков частів речі є ту виражений присудок (предікат – P) двоскладного речіня або предікатівна основа (PO) єдноскладного речіня, дає можность виділити в русинськім языку такы типы речінь: **1. Часословны (вербалны) речіня; 2. Звязочно-менны (часословно менны) речіня; 3. Інфінітívны речіня; 4. Номінатívны речіня; 5. Чутесловны речіня**. Курта інформация о кождім з них:

1. Часословны речіня суть такы, што обсягають в предікатівнім ядрі:

а) фінітну форму повнозначного часослова, напр.: *Вітор дує. Андрій пише. Вода залляла путь. Іду домів. Подьте до нас. Змерькаты ся. Путь залляло водов* і т. д.;

б) споїня інфінітіва повнозначного часослова з фінітнов формов модального або фазового часослова, напр.: *Ярко хоче спати. Анці ся хоче плакати. Школярь зачав писати. Марю зачало трясти. Сонце перестало печі. Додж перестав падати. Зачало лляти. Зачало ся змерькати. Ту ся не дасть дыхати* і т. д.;

в) споїня інфінітіва повнозначного часослова з модальным предікативом

¹ Ябур і Панько, Правила, с. 109 – 128.

(або ад'єктивом з модальним значінєм) і з фінитнов формов звязки „*быти*“, напр.: *Нучений єм одыйти. Треба ити. (Вы) сьте повинны му помочи. Треба-ло вірити. Сусіда годен шумно бісидовати. Так не мож робити* і т. д.

2. Зв'язочно-менны речіння суть тоты, в котрых є споєна особна фінитна форма зв'язочного часослова з предікатівным меном, выраженим:

а) хоцьяков формов субстантіва, напр.: *Сестра учітелька. Нянько столярь. Брат буде попом. Русины суть народ. Была темна ніч. Є мі до плачу. Буде шумный день* і т. д.;

б) хоцьяков формов ад'єктіва, напр.: *Янко хворый. Хыжа была маленька. Дні будуть куртшы. Є чудна. Быв одпорный* і т. д.;

в) хоцьяков формов містоназвыника (прономіна), напр.: *Тота книжка моя. Од завтра Зузка буде твоєв. Буде подля тебе/по твоім* і т. д.;

г) хоцьяков формов числовників (нумералій), напр.: *Штефан був третій. (Мы) сьме трос. Были сьме пятёме. Буде дванадцять. Є сім* і т. д.;

г') хоцьяков формов партіціпія (часопридавника), напр.: *Хыжа была поза-мітана. Дрыва будуть нарізаны. Дну было засвічене. У нас уж попораєне* і т. д.;

д) предікатівом або адвербієм, напр.: *Нам то треба. Было ті то треба. Є тепло. Ту вовеко. Барз ті є весело?* і т. д.;

е) чутєсловом (інтер'єкцієв), напр.: *Василєви є гей! Дівочка то была ай – ай – ай!* і т. д.;

ж) детермінатівнов сінтагмов, напр.: *(Він) є высокої поставы. Аня была доброй натуры. (Мы) сьме єднакой думкы. Тых людей! Того крику! Якого чорта!* і т. д.;

з) нумератівнов сінтагмов, напр.: *Пшєніці (є) пять корцієв. Бензину были дві бандаскы. Молока (суть) лем дві фляшкы. Пять годин. Было вісем годин* і т. д.

3. Інфінитівны речіння суть такы, в котрых главный член єдноскладного речіння або предікат двоскладного речіння є выражений незалежnym (независлым) інфінитівом, напр.: *Не курити! Што робити? Де ся діти? З кым ся порадили?* і т. д.

4. Номінатівны (менны) речіння суть такы речіння, де главный член єдноскладного речіння є выражений субстантівом або субстантівованов частєв речі в номінатіві, напр.: *Чісте небо. Нескора осінь. Зима. Вітор. Ніч. Святый вечур. Великдень* і т. д.

5. Чутєсловны речіння ся складають з чутєслова або з близькых їм слов і выражають емоції або выявлїня волі, напр.: *Псс! (Няне спить). Ой, ой! Ах! Марш одты! На! Мняє! Праск! Бац!* і т. д.

Од першых двох типів речінь ся інфінитівны, номінатівны і чутєсловны речіння одокремлюють главні: а) повным хыблїнєм фінитной формы хоцьякого часослова; б) тым, же речінєм ся стають дякуючі своему інтоначному оформлїню; в) великов емоціоналностєв.

2. Система членів речення

В русиньскім языку функціонує така система членів речення:

А. Речиньтворчі члени речення, потрібні на вытворіння ґраматичной штруктуры речення, т. зн. предікативного ядра (предікативного центра) речення, котре має такы формы прояву:

1. Присудок (предікат) як єден з главных членів двоскладного речення;
2. Предікативна основа як главный член єдноскладного речення;
3. Подмет (субект) як главный член двоскладного речення, творячий з предікатом предікативну синґатму як штруктурну основу двоскладного речення.

Зато, же спомянуты члени речення суть речиньтворны, называєме їх **главныма членами речення**.

Б. Росшырителї речення, росшырюючі передущыткым предікативне ядро ся называють **другорядныма членами речення**. Ку ним односиме:

1. Предмет (обект),
2. Обставник (адвербіале),
3. Предікативный атрібут (другый присудок),
4. Придаток (атрібут),
5. Приложку (апозицію).

Функцію синтаксичных членів, докреслюючих члени простого речення, повнять тыж полопредікативны конштрукції і інфінітивны конштрукції.

К полопредікативным конштрукціям односиме:

а) партіципiалны (часопридавниковы), напр.: *Окно, обернуте до двора, было отворене;*

б) трансґресивны (часоприсловниковы), напр.: *Мати, співаючі колысанку, уснула дітину.*

Обидва тоты тіпы конштрукцій выступають як єден другорядный член речення.

3. Способы выражіння главных членів речення

3.1 Подмет (субект – S) як главный член двоскладного речення, ґраматично звязаний з присудком (предікатом), будучі носителєм або выконавателєм ґраматичного признаку модальности і часу, може быти в русиньскім языку выраженный двояко: експліцитно і імпліцитно.

Експліцитно ся субект може выражати назывниками (включно субстантивованых частей речі), містоназывниками, кількостно-менныма споїнями (нумеративныма синтаґмами), детермінативныма синтаґмами, фразеолоґичныма споїнями і інфінітивом часослова.

Субстантивы, субстантивованы части речі і прономіна функціонують як подмет главні в формі номінатива, напр.: *Нянько робить в лісі. Час був вечера барз шумный. Мати любить свою дівку. Нове є все интересное. Єдны бісідовали, други співали, треті лем так стояли і слухали* і т. д.

Але даколи тоты самы части речі функціонують як подмет і в формі ґеніті-

ва, напр.: *Пшениці є пять корців. Людей ся збігло много. Хліба є дость про вшиткых* і т. д.

Інфінітив в функції субекта находиме в речінях тіпу: *Курити є ту заказане. Не є доволене ся там купати. Приступити к хворому было небезпечно. Написати ёго żywотопис припало ёго приятелям* і т. д.

Найчастішы словны spoїня в функції субекту суть spoїня форми номінативу з інструменталом з приназивником „з“ перед другим меном, напр.: *Віктор з Василём пішли на дискотеку. Мы з Янов сиділи на піску коло воды. Няне з мамов уж одышли до роботы. Пес з мачков ся ненавидять* і т. д. О тім, же субектом є ціле spoїня, свідчить і форма множного числа вербалного предіката.

Імпліцитно ся подмет в русиньскім языку може выражати скоро все тогды, кідь тоту функцію повнить особный містоназівник, котрый ся дуже часто выхаблять при часословнім присудку в особній формі. Особный містоназівник ся поужыє лем тогды, кідь ся протїставлять дана особа якійсь другій особі, або ся посилює ці підчаркує значіння о выповідженім субекті, напр.: *(Я) знам, де найдете коровы. Бо пля чуждой мамы треба рано встати, не будеш, дівочко, (ты) ся малёвати. (Она) тя приголубить так, же ани коруны мати не будеш* і т. д.

Особны прономіна в функції подмету ся можуть споёвати з містоназівниками **сам** і **цїлый**, котры іщі підсилюють выше спомянуты значіння, напр.: *(Я) сам знам, што робити мам. Цїлый ся трясеш як осика, та чого ся боїш? (Він) сам хотів до нас прийти. Сама не знає, што з жалю робити має. (Они) самы знают, же мають іти на суд* і т. д.

Треба іщі раз підчаркнути факт, же в діалогічній речі ся особный містоназівник в функції субекта скоро нігда не ужывать, зато же особна флексія ясно сїгналізує особу, напр.: – *Де ідеш?* – *Де ня одведеш.* – *А будеш вечур дома?* – *Буду, бо мать прийти сестра.* – *Познаш мого брата, што бывають в місті?* – *Познам, думам, же сьме раз у нёго были з тобов* і т. п.

Іщі яснїше ся проявлює імпліцитно выражений субект при аналітичних формах минулого часу, напр.: *Быв ём день і ніч дома. Пришла-м до skleпу, але не знала-м, што мі треба купити. Пришов ёсь пізно домів, бо-сь не знав, коли дость. Нашла-сь дітей дома? Гнали сьме вівці, а ту нараз выскочить вовк. Возили сьте сіно ці зерно?* і т. д. Интересным є тыж яв, же повны і скорочены указателі особи (з помічного часослова быти) можуть стояти не лем постпозитивно, але і в препозиції, напр.: *Грушкы-м купив на ярмарку. За стіл ём посадив на самый перед кума з кумов. Мати-м была уж стара, та ня ани єдній дитині не треба было. Коня-сь купив, але то не кінь але кобыла. Коровы сьме не продали, хоць не было з чім кормити, бо бы не было ложки молока про діти.*

Імпліцитно є тыж звичайні выражений прономінальний подмет при выражію присудка формов імператива. Пронімінальний субект **ты** і **вы** ту хыбує главні тогды, кідь діалог іде лем міджі двома особами без участі далшых особ. В опачнім припадї ся прономіна скоро все заховують, напр.: *Запхай*

папулю а будь тихо! Мусите мі прийти на свадьбу! Не старай ся, діти уж великы та мі поможуть. Не сідайте до того авта! Подь мі покосити луку. Ты стій ту а чекай на матір а мы ідеме дале і т. д.

Так як в многих інших языках, невыраженным зостає подмет в невызначено-особных і в обобщено-особных речінях типу: *Такой днесь світ пішов: ці робить, ці не робить, а плацу єднаку каждый бере. Фраса купить за коруну, і кідь правда, же на ню днесь тяжко нихто не робить. Біда з бідов, купив коня, а тот з діров. Грацька зроблена просто – як кідь бы одтяв. Роботы перед свадьбов є до фраса: колачі печуть, страву варять, зганяють палінку, вінці виють, облакы оздобляють барвінком... В зимі капусту їдять сорову, лем ей кус помастят олієм і т. п.*

3.2 Присудок (предікат – Р) є главный член двоскладного речіння, творячий єго предікатівне ядро, звязаний із субєктом і детермінуючий го в модальнім і часовім плані. Модальность предіката мож выразити морфологічнов категорієв способу (модусу) в споіню з інтонацієв або лем інтоначно. Семантичну модальну деривацію внашають до предікатівного ядра речіння тзв. модальны модіфікаторы (модальны часослова і модальны предікатівы), напр.: *мусити, хотіти, мочи* і т. п. Часова однесеность предіката к субєкту є выражена грама-тичнов категорієв часу повнозначного або звязочных (помічных) часослов.

В залежности од морфологічных средств, котрыма є выражений присудок, в русиньскім языку виділюєме:

1. Часословный присудок выраженный: а) фінітныма формами повнозначных часослов, б) споінєм фінітных форм модіфікаторів (модальных і фазовых часослов і модальных предікатівів) з інфінітивом повнозначного часослова.

2. Нечасословный (звязочно-менный) присудок, выраженный споінєм фінітных форм звязочных часослов з предікатівным меном (NP).

Часословный присудок можеме выразити:

1. Формами індикатива імперфектівного і перфектівного презенсу, напр.: *Як можу, так свою біду знашам. Добрі тому коса косить, кому жена їсти носить. Ці ся молиш, ці не молиш, нихто ті не поможе. Діти ся розыйдуть по світі, а ты зістанеш сама, як палець.*

2. Формами індикативу футурума, напр.: *Што будеме робити, кідь падають та падають. Брат буде сяти ярець і овес, а мы будеме садити лем аме-рицькы бандуркы.*

3. Формами індикативу простого і зложеного претерита, напр.: *Я ся блукав цілий день по лісі. Спала-м добрі той ночі. То ты наробив таку біду? Пішов єсь домів акурат кідь зачало падати. Бухав єм до вшиткых дверей, але были позамыканы. Праві сьме пришли, кідь ся вінчали. Мы ходили ведно довго-предовго. Знала-сь, што тя чекать і т. д.*

4. Формами кондіціоналу, напр.: *Кібы не діти, я бы го уж давно охабила, бо то не чоловік, але звірь. Він бы ся оженив, але хто піде за хромого. Пустили бы нас до хыжы, лем же уж не было міста і ін.*

5. Формами імператива, напр.: *Вы ся вернийте домів, бо гості до вас пішли. Памнятайте, же не каждый день є Великдень. Дайте їм стіліці, най собі посідають. Най нас пошлють на роботу, де лем самы хотять...*

6. Зложені форми часословного предиката ся выражають:

а) сполнєм особных форм фазовых часослов типу: *яти, зачати, почати, стати, продовжати, перестати* і др. з інфінітивом повнозначного часослова, напр.: *Вышли на поле, яли ся косити. У яри зачали ставляти хыжу. Як почав падати дожд у суботу, та перестав аж у вівторок. Почала-м ткати покровці, але мала-м мало рянды нарізано. Кус ся прояснило, та такой стали сіно обертати. Посідали де хто міг, стали обідати* і т. д.;

б) сполнєм особных форм модальных часослов типу: *хотіти, мочі, знати, казати* і т. п. з інфінітивом повнозначного часослова, напр.: *Хочу їсти, хочу пити, бо-м ся наробив, як кінь. Хоче прийти до нас на літо. Не могла-м ся го дочекати з роботи. Можеш го забити, ай так тягати не буде. Ушытки хлопи на валалі знали косити а жены знали жати. Хто ті казав на трактор лізти? Так ся снажили до нас прийти, а не могли, бо дітвак їм був хворый* і т. д.;

в) сполнєм інфінітиву повнозначного часослова з модальним предикативом (або з адъєктивом з модальним значінєм) і з фінитнов формов звязки „*быти*“, напр.: *Я не годен був встати, бо-м був барз слабый. Юрко був нучений одыйти, бо го діти не любили. Так не мож їднати з людьми. Треба буде іщі досыпати зерна, міх скоро порожній* і т. д.

Звязочно-менный (часословно-менный) присудок можеме выразити сполнєм особой формы часослова-звязки з предикативным меном (PN), выраженым:

1. хоцьяков формов субстантыва, напр.: *Сестра (є) учителька. Я пастырь уж третій рік. Ты ту ґазда. Вы ёго кум. Брат був тракторістом. Русины (суть) народ. Моя дівка буде докторка* і т. п. Конштрукції з нуловов звязков в презентній формі ся хоснують тогды, кідь логічний акцент падає на подмет і значіння подмету ся звывразнює;

2. хоцьяков формов адъєктыва, напр.: *Зима довга а літо курте. Днесь домаы высокы, не так як даколи. Польны драгы порозбиваны, возом не перейдеш. Того року ярь была мокра. Ёго дідо був цалком глухий. Як мы будеме стары, та вы молоды будете ґаздовати. Він (є) молодшый од мене, а она старша як я. Тота осінь буде мокріша, як была уперед* і т. д.;

3. хоцьяков формов прономіна, напр.: *Тота книжка моя. Тота хыжа буде твоя. Уйко є все такый* і т. п.;

4. хоцьяков формов нумералій, напр.: *Она в роботі все перша. Штефан был аж третій, бо ся добрі не выслав. Мы (сьме) трое. Шандарі были пятьме. Курят (є) пятеро але гусят буде лем трое, бо яйця выстыли* і т. д.;

5. хоцьяков формов партіціпія, напр.: *Хыжа была позамітана. Дрыва (суть) нарізаны. Свічки будуть запалены на кождім стромуку. Тот хлоп был забитый даякым злодієм* і т. д.;

6. детермінативнов синтагмов, напр.: *Стрыко є доброй натуры. Брат є высокой поставы. Мы (сьме) еднакой думкы. Сестра была округлой твари і ін.;*

7. нумеративнов синтагмов, напр.: *Ярцю было сім корців. Вієса буде дас десять міхів. Сіна є десять копок. Молока суть лем три літры і др.;*

8. дуже зрідка і чутесловом, напр.: *Дівка то была ох! Вакації будуть фуї! Доволенка є ей! і т. д.*

4 Предікатівна основа (РО)

Предікатівна основа (РО) є главный член єдноскладного речіння, ґраматічно незалежный, виражаючий предікацію самостатні. Подля способу виражіня предікатівна основа може быти: часословна, інфінітивна, звязочно-менна (часословно-менна) і менна (нечасословна).

Часословна предікатівна основа може быти виражена:

а) фінитнов формов неособного часослова або неособнов формов особного часослова, напр.: *Розвиднює ся. Днесь мерзне. Уж вечеріє. Вночі примерзло. Змерькаць ся. Гырмить. Выяснило ся. В студеных днѣх тягать холодом од рікы. Свербіло ня під коліном. Бісїдує ся о тім. Конець, іде ся домів. Засыпало го в бани. Коле ня в боці. Вышло мі в роті. Гучіть мі в голові. Зле ся мі спало. Тяжко ся там жыє і т. д.;*

б) споїнем інфінітива повнозначного часослова з модіфікатором в неособній формі, напр.: *Хоче ся мі спати. Жадать ся мі пити. Перестало падати. Зачало ся выяснѣвати. Ту ся не дасть дыхати. Требало бы вам оддыхнути. Неслобідно забывати о тім. Є час дати ся до порядку і т. д.*

Інфінітивна предікатівна основа фунґує главні в єдноскладных речіннях, характерных про говоровой штіл. Інфінітив ту стоїть будь самостатні, або ся споює з частков **лем, кобы/кебы**, напр.: *Не дискутовати! Зробити без речі! Кідь робити, так робити! Гнедь переписати! Кобы ся дало утечі! Кобы ся дало хоть лем єдным оком увидіти Юлку! Што робити! Де ся подіти? На кого ся обернути? і т. д.*

Звязочно-менна (часословно-менна) предікатівна основа ся складать із споїня звязкы в неособній формі з предікативами (предікативными присловниками), пасівными часопридавниками минулого часу, субстантивами, числовниками, нумеративными синтаґмами і чутесловами, напр.: *Є тепло. Было горячо. Буде нам весело. Є вам в інтернаті добрі? Є ті зле? Є (было, буде) тихо. В готелі є чисто. Коло моря было шумні. На ходбі є накурене. В спални є уж постелене. Не было мі тогды до сміху. Быв тихый літній вечур. Няй буде по твоім. Было десять годин. Буде коло семой. Анці є гей! Там ті буде ох! і т. д.*

Менна (не часословна) предікатівна основа є творена самостатным субстантивом в різних падовых формах або самостатнов детермінативнов

сінтагмов без звязки (без часовых варіантів), напр.: *Поміч! Вода! Огень! Крик. Спів. Голосне хавканя. Тихе шептаня. Тихий і смутный голос. Русины (роман В. Петрова).* Приповідкова лучка (назва книжки М. Мальцовской). *Воды! Фалаток хліба! Добру ніч! Добре рано! Слава Ісусу Хрісту!* і т. д.

ХІІ. ПУНКТУАЦІЯ

Пунктуація і єй функції

Під пунктуацієв ся розумить система графічних знаків, котры ся вживають на членіння тексту.

В русиньскім языку ся вживають слідуочі пунктуачны знакы: **точка (.)**, **выкричник (!)**, **звідалник (?)**, **запята (,)**, **точка із запятов (;)**, **двоточка (:)**, **цітовалники („ “)**, **тіре (–)**, **дефіс (злучка) (-)**, **три точки (...)**, **скобки ()**, **ломка (/)**, **апостроф (')**.

Пунктуачны знакы при членінню тексту мають дакілько функцій: **а) виділюючу, б) припоюючу, в) одділюючу.**

Виділюючу функцію в речіню мають: точка, запята, тіре, двоточка, скобки і цітовалники. Точков ся найчастіше означує закінчіня простых і зложених речінь. Запятима ся означують граніці міджі речіннями в штурктурі зложеного речіння і граніці міджі однородныма компонентами (членами) речіння. Скобки і цітовалники ся вживають все у парі, мають праву і ліву сторону, запята і тіре у виділюючій функції ся вживають тыж у парі (дві запяті, дві тіре).

Пунктуачны знакы запята, двоточка, тіре і точка із запятов мають припоюючу функцію. Они назначують, же выраз, за котрым стоять, ся буде росшырєвати далшым виразом або речінєм.

Многы пунктуачны знакы мають еднаку функцію, напр. закінчіня речіння (і як части зложеного речіння) може подля сітуації назначовати точка, точка із запятов, звідалник або запята, выпущіня дакотрой части речіння може назначовати тіре або три точки.

Дакотры пунктуачны знакы, главно запята, тіре і точка, мають виділюючу і припоюючу функцію (означує ся і як одділююча функція) – при виділёванню компонентів речіння, вставных слов і вставных конштрукцій.

Многы пунктуачны знакы, главно выкричник, звідалник, три точки, тіре назначують або підкреслюють значіння і модалность окремых слов або іншых частей писаного прояву (назначують ознамліня, вопрос, розказ, желаня, скричаня). Тіре і три точки назначують выпущіня части прослову, тексту, незакінченость думкы з якихсь обєктивных або субєктивных прічин; тіре на зачатку речіння (в новім рядку), звичайно в умельцєкых і публіцистичных текстах, сігналізує пряму реч.

Дакотры пунктуачны знакы мають і іншы функції: точков ся назначує скорочіння слов, выразів: *напр. (наприклад), р. (рік), і т. д. (і так дале), і ін. (і іншы)*, або сігналізує порядковий чісловник (*2. – другый, 3. – третій*); точка,

права скобка, ломка (ведно з числом або малов буквов) або тіре сигналізують і зачаток новых абзаців або окремы пункты при перечислєваню (напр. 1., а), б/).

Апострофом ся назначує випущїня знамой або регуларно ся повторюючої части якогось знаку, звычайно числа (напр. *Сігорт '01, Маковіцька струна '02, Духновічів Пряшів '03*); злучков – випущїня даякой гласной в словах (напр. *бы-м місто бы ем, бы-сь місто бы есь*).

Дакотры пунктуачны знакы ся вживають на означїня математичных одношін, напр. точка означує множїня (*2.2 – два раз два*), двоточка діліня (*6:2*), але напр. у шпортї сигналізує одношіня міджі числами (шпортовий выслїдок, напр. *3:2 – три ку двом*), тіре одрахованя (*7 – 2 сім мінус два*), запята одділює десятинны числа од цілых (*12,2*), до скобок ся дають множини компонентів (*62*).

ПУНКТУАЧНЫ ЗНАКЫ

Вживаня пунктуачных знаків

Точка

Точка (.) ся ставить:

1. На кінці простого і зложеного росповідного речїня, напр.: *Вечур был холодный. – Час, який минув од послїднёго списованя людей в маю минуло-го року, принїс штатїстїку, котра з народностного погляду дає много імпульзів на задуманя.*

2. На кінці речїня, в котрім часослово мать форму розказового способу (імператїва) або і без такой формы, кідь ся в речїню высловлює просьба, желаня, рада, або на кінці желаючого речїня, напр.: *Робте так, жебы добрі было. – Боже, дай му кус щастя.*

Позначка. – На кінці желаючого речїня ся може ставити нелем точка, але і выкричник.

3. За скорочїнями, напр.: *т. р. (того року), т. є. (то єсть), респ. (респектївно).*

Позначка. – Точка ся ставить за скорочїнєм родного мена і призви́ска, напр.: *А. Духновіч (Александр Духновіч), Ш. С. (Штефан Сухий);* за скорочїнєм зложеной географічної назвы або єй части, напр.: *В. Б., В. Брітанія (Велика Брітанія), Б. Б., Б. Быстріця (Баньска Быстріця);*

4. За великыма буквами, подобно за арабскыма або за римскыма числами, котрыма ся означують групы або підгрупы, напр.:

1. *Словотворїня основных частей речі*

А. *Словотворїня назывників*

Б. *Словотворїня придавників*

5. Як знак на одділіня годин і минут выражєных числами (ту за точков ся не охоблять порожне місце), напр.: *в середу о 13.15 год.*

Точка ся не ставить:

1. За мєном автора і назвов книжки або статї, за надписом, за назвов

школьської задачі, за назвов слогового жанру в школьській задачі, котрый ся уводить у скобках, за надписом, за назвов улїці, намїстя і под., за короткым ознамліньм, назвов будовы, містности і под., напр.:

Штефан Сухый

Наша школа (Опис)

Енді сидать на машину вічності

Перспектіва русиньского народа (Роздум)

Карпатыскы русиньскы діалекты

Намістя Александра Духновіча

Діктат

Галерія Міро

2. За доповненыма даныма в урядных листах, класній книзі, на свідоцтві, в анкетах і под., напр.:

Родне мено і прїзвіско: Петро Крайняк

Датум народжіня: 15. 7. 1952

Місто народжіня: Пряшів

3. За ініціалным скорочінєм, напр.: *СР (Словеньска република), РО (Русиньска оброда), ТАД (Театер Александра Духновіча);*

4. За чїслом означуючїм кількостный чїсловник, який стоїть за надрядженим назывником, напр.: *на с. 7 (на сторонї сім), Спутник 2 (Спутник два);*

5. За значками про міры, вагы, напр.: *км (кілометр), м (метр), г (грам);* за хемічныма значками (пишеме їх латініков, бо ся вживають подля меджінародной термінології): *Fe (ferrum – желізо);* за музичныма значками (пишуть ся латініков): *f (forte);* значками, означуючіма назвы грошей окремых держав: *Ск (словеньска коруна), Зл (злотый).*

Выкричник

Выкричник (!) ся ставить:

1. На кінці розказовых (імператівных), желаючїх і вокатівных речїнь, напр.: *Утікайте! – Было на што позерати!*

2. На кінці менных виразів, чутеслов, ословлінь, котры функціонують як єдноскладны речїня, напр.: *Но то то! – Марько! – Пссс!*

3. В міцно експресівнім прояві або розказї ся вживають два або і три выкричники, напр.: *Чудак!! – Таке циганство!!! – Сидь!!!*

4. За розказовыма речїнями, котры мають характер звідалных речїнь, часто ся ставить звідалник і выкричник, напр.: *Та то робота?! – Што то за порядкы?!*

5. Кідь за собов іде веце виразів, за котрыма бы мав стояти выкричник, то звичайно го ставиме за послїднім виразом, напр.: *Юрку, подь уж, подь! – Можеш іти, чуеш!*

6. По утверджуючїх або негуючїх словах-речїнях, кідь стоять на зачатку речїня і ся высловлюють з виразнішов выкричниковов інтонаціїв, напр.: *Гей! – Ніт!*

Выкричник ся не ставить:

1. За речїнем з формов розказового способу присудку, кідь ся не думать на фактїчний розказ, але лем на понукнутя, просьбу, навод, напр.: *Слушно*

ї повів: „Сядьте собі.“ – Дopiште в словах вихабены гласны.

Звiдалник (вопросник)

Звiдалник (?) ся ставить:

1. На кiнцi звiдующего речiня (простого або зложеного), напр.: *Коли сьте ся вернули домiв?* – *Нянько уж пiшов на поле?*

2. На кiнцi пiдрядного зложеного речiня, кiдь глaвне речiня є звiдалне, напр.: *Не чули сьте, же ёго родiчi одышли до Америки?* – *Знали о тiм, же iх дiвка дома не спала?*

3. За прирядным зложеным речiнєм, кiдь на ёго кiнцi стоить звiдалне речiня, напр.: *Прийдеме на забаву а кого не видиме?* – *Суть заместнаны а де робота?*

4. В серединi речiня в скобках за словом або виразом, кiдь хочеме назначити похыбность, недовiру к повiдженому, напр.: *Ты не маш часу (?) на учiня?* – *Же-сь быв хворый (?)*, кiдь есь не пришов до роботи?

Звiдалник ся не ставить:

1. Кiдь характер вопросного речiня має лем пiдрядне речiня, напр.: *Могли бы сьме му повiсти, што собi о нiм думае.* – *Тяжко подумати, як дале будеме жыти.*

Запята

Запята (,) ся ставить:

1. По чутесловах на зачатку речiня, кiдь ся высловлює спокiйнов iнтонацiєв; групу чутеслов або часток на зачатку або на кiнцю речiня видiлюєме як цiлок, напр.: *Ой, та то нещастна дiтина.* – *Ой веру, было то так.*

2. По потверджуючiх або негуючiх словах **так, гей, нiт, а як же**, а тыж у функцiї пiдсилёваня, за котрыма слiдує речiня дале розвиваюче обсяг вповiджiня, напр.: *Што, болитя тя робота?* – *Так, так, лем сидь.*

3. По ословлiню, вставных словах i вставных конштрукцiях – на зачатку речiня, кiдь тоты стоять в серединi речiня, то запятов ся видiлюють з обидвох бокiв, а кiдь стоять на кiнцi речiня, запята ся ставить перед нима, напр.: *Ой, пане, вшытко правда є.* – *І, вера, доты глядали, покы не нашли.*

4. По контактных виразах, як: **знаш, знате, розумиш, розумите, прошу, повiдajte, як видиш** i iн., напр.: *Як видно, пересвiдчила єм го, же хочу помочи матери i захранити ей живот.* – *Вiтайте, хрестный отче.*

5. При повторёваню однородных членiв речiня, жебы указати на продовженость дiї i жебы указати на веце особ, предметiв, явив у дiї або спокою; кiдь у однороднiм членi речiня ся повторює тот самий злучник веце раз (**i-i-i, ай-ай-ай, ани-ани** i под.), напр.: *Мужу мiй, пий, їдж, бо ся расходиме.* – *Ани так, ани сяк недобрi.*

6. При видiлiню порiвнуючiх виразiв, котры ся зачинають словами: **як, як кобы, як кiдь, як бы**, напр.: *Добрi, братку, же-сь ту, та двом ся лiпше буде*

йти, як єдному. – Кричить, як кобы був кінець світа.

7. При виділінню одокремлених членів речіння:

а) Одокремлених приложок (апозіцій) – пошырених/непошырених, главно тогды, кідь ся односять ку властным менам або містоназівникам, напр.: *Сестра Анця, Влена і Йила нашли свій домов в найсмердячішій чеській краю, северочеській, де пішли за роботов... – Марька, десятирічне дівча, зістало дома саме.*

б) Одокремлених придатків (атрібутів), котры можуть стояти на зачатку, в середині або на кінці речіння, напр.: – *Вонка было красне рано, переткане пташачім співом. – Ішов попід вигляд, припряджений лісками.*

в) Одокремлених слов, якы уточнюють обставники часу, міста і т. д., напр.: *З того дня, як одышов Юрко, потекло много воды. – Стояла ту, серед хыжы, як вымінена.*

8. При виділінню часоприсловниковых конштрукцій, напр.: *Вошовши до хыжы, звітав ся з родічами. – Прибігнувши к матери, впала ей до наруча.*

9. При виділінню уводжуючого речіння, котре є всунуте в непрямій речі автора, напр.: *Кобы сьте были тихо, повів Петро, та бы вам было ліпше. – Не думате, же требало прийти скорше, підбрусила Маря.*

10. При виділінню інфінітивных (пасівных) конштрукцій, котрыма ся выражать конкретне одношіня ку чомусь або оцініня чогось, напр.: *То было, коротко повіджено, готове пекло. – Логічно взято, тот припад не є незвычайный.*

Запята в зложенім речіню

В зложенім речіню запята ся ставить:

1. На одділіня беззлучниковых зложеноприрядных або зложенопідрядных речінь, напр.: *Петро вошов до хыжы, звітав ся зо вшиткыма, тихо сів коло пеца... – Кідь пораїла в стайни, Юлка, освітлена материньскым щастєм, хотїла войти до хыжы...*

2. На одділіня злучниковых зложеноприрядных частей (речінь), котры ся споюють протїставныма злучниками **а, але, зато, но**, напр.: *Рано ся вказовало красне, но як раз зачало лляти. – Всягды добрі, але дома найліпше.*

3. На одділіня зложенопідрядных частей (речінь), напр.: *– Село, в котрім виростав, є уж давно під водов. – Што обіцяв, то і зробив.*

Запята ся не ставить:

1. Перед чутесловами, котры в речіню заступають часослово в присудку, напр.: *Хопить паліцію а бух по нїм.*

2. Кідь чутеслово стоїть близко при ословліню, напр.: *Ой мамо наша, мамо!*

3. Перед ани за частками, котры ся односять лем к єдному компоненту речіння, напр.: *Ходив єм там веру часто.*

4. Кідь предікатівный компонент ся споює із звязочным часословом і злучником **як**, напр.: *Їго руки были як лед.*

5. Перед **як** в споїю з выразами **(не) веце як, (не) менше як, (не) довше як; як треба, як хочеш, як можеш, як ті пасує; нихто другый (іншый) як**,

нич інше як (у визнамі **лем**), напр.: *Роб як хочеш, лем жебы добрі было. – Учів ся не веце як годину.*

6. Перед ани по тіснім атрібуті (**privlastku**) стоячим за надрядженим компонентом, котрый є своїм визнамом тісно звязаний з обсягом цілого речіння (кідь речіння має мати даний визнамом, не мож го з нёго випустити); запятыма ся не одділює ани тісний атрібут із злучником **як**, напр.: *Дім збудований на слабых фундаментах довго не вытримле. – Мы Русины знаме свою ціну. – Языки як руський, русинький суть выходословяньскы.*

7. При зложених злучниках і споюючих словах – **зато же, зато жебы, по тім як, намісто того жебы** – запята ся ставить лем раз: перед цілым споїнем слов або перед злучниками **же, жебы, як** (позиція запятої залежить од обсягу і інтонації wypowiedжіня), напр.: *Вонка было красно, зато же (зато, же) світило сонце.*

8. Кідь першый злучник є протіставный – **а коли, а кідь**, напр.: *Было треба ся нам vybrати скорше, а кідь сьме встали, сонце уж припікало.*

Точка із запятов

Точка із запятов (;) ся ставить:

1. В простім або зложенім речіню перед тов їх частёв, котра є высвітлінем части стоячої перед нима, напр.: *Не мусите чекати на завтра; завтра уж може быти днесь.*

2. В простім речіню на одділіня высвітлюючої приложкы (апозиції, *pristavku*), напр.: *Русины суть народом без властного штату россіянним в Карпатах; Курды Европы.*

3. При выраховлєваню груп, котры суть взаємно повязаны, напр.: *Нияк тяжко не было становити ясну граніцю міджі з єдного боку Русинами як представителями выходного славянства і западославянськыма етносами Словаків і Поляків; Мадярами, етносом угро-фіньской родини на югу; Румунами, народностёв романьской языковой группы на юговыході.*

4. В зложених речінях про легшу орьєнтацію в них, напр.: *Встала, засвітила лампу; кідь ся вонка зъявив Петро, выбігла і она.*

Двоточка

Двоточка (:) ся пише:

1. За речінём або виразом, котры уводять пряму реч, напр.: *Чоловік сплюнув через зуби і так повів: „Но, не чудую ся, же стара чортиха ся пофыркала, але і же малы чортята за нёв повтікали?“*

2. В простім або зложенім речіню перед частёв, котра попередню часть высвітлює, пошырює або доповнює, напр.: *І старый так зробив, як судцёва жена гварила: пішов, взяв рыбацький прут і на луці рыбы їмав.*

3. Перед вырахованём дакотрых членів виразу, главно кідь речіння уводжуюче вырахунок саме не має змысел, напр.: *Штруктурну схему речіня*

можуть творити компоненти: суб'єкт або семантичний суб'єкт, предікат, об'єкт і адвербії, виражені непрямыми падами.

4. В бібліографічних даних за меном автора, напр: *МАЛЬЦОВСКА, М.: Русиньскы арабескы. Пряшів 2002.*

Цітовалники

Цітовалники („“) ся ставлять:

1. На зачатку і на кінці прямої речі або на зачатку і на кінці окремих частей прямої речі одділених од себе уводжуючим речінєм (місто них ся може вжыти і тіре), напр.: *„Што ся стало?“ як кебы зо сна ся пробудила Юлка. – Чуєте ся зле? – выпрошувала ся Аня.*

2. На зачатку і на кінці дословного цитату, напр.: *Русиньскы Народны новинкы пишуть: „Позиція нашої редакції, як і Русиньской оброди, є ясна – намагати ся заховати кіріліцію.“*

3. Кідь ся в тексті уводять вирази тіпичны про якусь групу людей або регіон, слова вжыты в іронічнім значіню напр.: *Тота твоя „правда“ – болять. – Не маш пожычіти „кіло“ (стовку)?*

4. Кідь в цітовалниках ся находить ціле речіння, то точка, звідалник, выкричник, запята, три точки стоять перед другима цітовалниками, напр.: *Мати скричала: „Подь до хыжы, не стій на морозі!“*, кідь в цітовалниках є пряма реч а за нёв наслідуює уводжуюче речіння, запята ся ставить перед послідніма цітовалниками, напр.: *„Верур ня не чекайте,“ повів і одышов.*; кідь є в цітовалниках лем слово або вираз, пишемо послідні цітовалники перед точков, выкричком, звідалником, запятов або точков із запятов, напр.: *Та до досправды, як мати все говорила, „чудак над чудаків“.*

Позначка. – Назвы книжок, часописів, умелецькых і научных творів і под. пишемо звичайно без цітовалників. Но в припадї потреби (напр. кідь є назва задовга і не є ясне, де ся кінчить) цітовалники мож поужыти.

Тіре

Тіре (–) ся ставить:

1. Намісто звязочного часослова в теперішнім часі міджі подметом і присудком, які суть виражені назывниками в номінатіві, напр.: *Здоровя – найцінніше богатство. – Молодость – радость, староба – хвороба.*

2. Кідь хочеме указати, же наслідуює штось нечекане, несподіване, напр.: *Хто не читав Духновіча і Павловича – не знає ніч о будительстві. – Чекали сьме го на одпуст – а він хворый дома.*

3. Кідь ся назначус перервана реч; павза в речіню ся так вызначить выразніше, як запятов, напр.: *Карпатська Русь – моя Отчизна – край прекрасный.*

4. При одділєваню прямої речі єдною особи од прямої речі другой особи, кідь ся не уводять в самостатных абзацах, але в тексті ідуть єдна за другов, напр.: *– Хочеш? – Не хочю. – Обіцяш? – Обіцям.*

5. Перед словами автора, кідь пряма реч стоїть перед нима, або по словах за запятов, звідалником, выкричником, кідь слова автора стоять в середині прямої речі, напр.: – *Но, а ці написали сьте.* – *Ніч сьте не написали,* – *не здавала ем ся.*

6. Кідь ся назначує одношіня рівноцінності міджі двома або веце пунктами – часовыма, просторовыма, міджі розлічныма поняттями або явами, людьми, напр.: *2000 – 2001, септембер – октобер, Меджілабірці – Кісак – Прага, т – д.*

7. За речіннями, котры ся уводять як приклады за собов, напр.: *У сусідів ся уж не світило.* – *Снігом закурило цілый двір.*

8. При выраховлєваню окремых пунктів (місто числового означіня), уведжєных в новім рядку, напр.:

Языкова комісія прияла узнесіня:

– *поправити правила русиньского правопису,*

– *точно становити теріторію взяту за основу кодифікації.*

9. При одділєваню вставных слов, словозлук або цілых речінь, напр.: *Девять років з мужем Янком – ядерным фізіком – жыла в Дубні при Москві.* – *Не маме заты – жаль – достаток студентів.*

Дефіс (злучка)

Дефіс (злучка) (-) ся ставить:

1. На выражіня спюючого одношіня: в зложєных призви́сках, напр.: *Трущіньска-Сива, Турок-Гетеш;* географічных назвах, напр.: *Чесько-Словеньско, Ракусько-Угорьско;* в зложєных придавниках на выражіня ясно выділєных частей, напр.: *жовто-зелений (жовтый і зеленый), літературно-музичный (літературный і музичный);*

2. На означіня взаємности, напр.: *чесько-словеньский (словник), мадьярско-польскы (одношіня);*

3. В словозлуках, в котрых перша часть означує цілок а друга – ёго часть, напр.: *Пряшів-Солівар, Бардіїв-Вімбарг (части Пряшова і Бардієва);*

4. На выражіня приближности, неточности в квантітатівных злуках, напр.: *два-три, днесь-завтра;*

5. В споїнях выражаючіх повноту, високу або якусь міру дачого і под., причім ся визначують подобностєв гласных, змысловов близкостєв частей, напр.: *тілом-душов, справа-зліва, який-такий;*

6. В споїнях, котрых части стоять в протікладі, напр.: *рад-нерад, Русин-Нерусин;*

7. В споїнях на выражіня ступнєваня, інтензіты, напр.: *лем так-так, помалы-помалы, мудрый-премудрый;*

8. При звукоподобнюючіх виразах, напр.: *ку-ку, бім-бам-бом;*

9. На споїня части слов записаных числами і буквами, напр.: *2-метровый, 30-річний;*

10. При розділєваню слов на кінцю рядка, напр.: *ру-синь-ский, за-бы-ти;*

12. Намісто части слова, кідь за ним наслідуює слово з еднаков другов частёв, напр.: *три- аж пятьмістный, вісем- аж десятькіловый*;

13. На припоїня падового або словотворчого суфіксу к ініціалным скорочіням, напр.: *ТАД-у, ПУЛЬС-у*;

14. При випущіню гласного в часослові **быти** в 1. і 2. ос. єдн. ч., напр.: *бы-м* (місто *бы ем*), *бы-сь* (місто *бы есь*), *робила-м* (місто *робила ем*).

Дефіс ся не ставить:

1. В зложених придавниках, кідь тоты выражають єдноту, цілок, напр.: *фіаловосиній* (синій до фіалова), *старославянський*; або кідь суть утворени од зложених назв, напр.: *Руський Потік – руськопотоцький*.

Три точки

Три точки (...) ся ставлять:

1. На означіня емоціоанальной, перерушованой або перерываной речі, напр.: *Пришов... – Дочекала-м ся...*

2. На кінці речіня, кідь автор языкового прояву нароком не докінчить свій прояв, бо дакотрый вираз ся му здасть невгодный, неточный, не знать як дале в прояві продовжовати і под., напр.: *Одышов домів і... – Бійте ся Бога, хлопці, я не злодій, я...;* кідь автора языкового прояву нараз перерушить даька подія або особа, напр.: *Приказав есь му то? При...*

3. В цитаті на означіня випущених слов у знамих высловах, главно в присловях і поговорках, напр.: *Де не ходить сонце... – Хто другому яму копле...*

Скобки

До скобок () ся вкладають:

1. Вставне слово або вираз, котрым высвітлюєме, выяснюєме, доповнюєме і уточнюєме главну думку языкового прояву, напр.: *В Польску, подобно як в Чеськословенську, був языковый вопрос Лемків (містна назва Русинів) тісно споєный з політіков про народностны школы, приятюв централнов владов у Варшаві.*

2. Мено автора за цитатом або і мено автора работы, але і точнішы даны, напр.: *Проблематіка літературного языка Русинів в Карпатах має веце як тристорічну історію, кідь возьмемо до увагы факт, же першы тзв. русиньскы тексты ся зачали обявлявати в 17. сторочу. (Толстой, Н. І.: Предисловие. В: Зродив ся новий славянський язык. Нью Йорк, Колумбія Універсіті Прес 1996, с. хііі).*

3. Часова або інша інформація за меном особи або назвов, напр.: *В далшій части автор нам приближує особность Андрія Бачинського (1732 – 1772 – 1809). – Народив ся в Турья Пасіці (Підкарпатська Русь).*

4. Сінонімы або їх варіанты, котры ся уводять за основным терміном, в одборных текстах, напр.: *тотожность (ідентіфікація), присудок (предікат).*

5. Розлічны сімболы і выразы в текстї, напр.: (!), (так).
6. Фразы, або лем саме слово, што указують на реакцію слухачів, напр.: (Тлесканя.), (Сміх.).
7. Ремаркы в театралных грах, напр.: *Федорце (дрылив ю од себе): Ідь, пропадь...*

Скобки суть: округлы (), квадратны [], ломены ⟨⟩, зложены {}, причім найчастіше ся вживають округлы.

Ломка

Ломка (/) ся ставить:

1. В одборных текстах міджі варіантными або протїкладными выразами, напр.: *славянськы/неславянськы языкы* (славянськы і неславянськы языкы), *-ми/-ами* (варіантне закінчіня назывників);
2. при означіню школьского рока, напр.: *2003/2004*;
3. на выражіня одношіня двох величин, напр.: *120 км/с* (120 кілометрів за секунду), *4 л/100 км* (4 літры на 100 кілометрів);
4. на одділіня рядків вірша, якы наслідують за собов, напр.: *Бескиде наш, горы, / Краю наш прекрасный, / Дякуєме тобі / За наш живот щастный.*

Апостроф

Апостроф (') ся ставить:

1. Як знак скорочіня даных в роках, выражених числами в назвах розлічных акцій; апострофом ся нагороджують першы дві числа з означіня тісячроча і стороча, напр.: *Карпат Фест '03, Духновичів Пряшів '99*;
2. в одборній літературі як діакрітичний знак на означіня палаталізованого согласного, напр.: *т', д', с' і под., напр.: т'іло, д'іти, календар'.*

Пouжyта лiтepaтypa:

1. Ябур, В., Панько, Ю.: Правила русинського правопису. Русинська оброда, Пряшів 1994.
2. Ябур, В., Плішкова, А.: Пряшівська Русь. In: Русинський язык (Najnowsze dzieje języków słowiańskich), red. P. R. Magocsi. Uniwersitet Opolski-Institut Filologii Polskiej, Opole 2004, s. 147 – 210.
3. Ябур, В., Плішкова, А.: Русинський язык про 1. класу СШ із навчанєм русинського языка. Русинська оброда, Пряшів 2002.
4. Ябур, В., Плішкова, А.: Русинський язык про 2. класу СШ із навчанєм русинського языка. Русинська оброда, Пряшів 2003.
5. Фонтанський, Г., Хомяк, М.: Граматыка лемківського языка. Uniwersitet Śląski, Katowice 2000.
6. Алмашій, М., Керча, І., Молнар, В., Попович, С.: Материнський язык, писемниця русинського языка. Мукачово 1999.
7. Панько, Ю. і кол.: Орфоґрафічний словник русинського языка. Русинська оброда, Пряшів 1994.
8. Ябур, В.: Русинський язык (выбраты капітолы). Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, Prešov 2004.
9. Pravidlá slovenského pravopisu. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. VEDA, Bratislava 2000.
10. Дуличенко, А.: Yugoslavo-Ruthenica, роботи з рускей филології. Руске слово, Нови Сад 1995.
11. Vaňko, J.: The Language of Slovakia's Rusyns. East European monographs. Columbia University Press, New York 2000.
12. Латта, В.: Атлас українських говорів Східної Словаччини. Братислава – Пряшів: СПВ, Відділ української літератури, 1994.
13. Русская орфоґрафия в сопоставлении с украинской. ред. Н. А. Шведова. Изд. Вища школа, Киев 1974.
14. Опришко, А.: Современный русский литературный язык. Орфоґрафия. Изд. Вища школа, Харьков 1974.
15. Панько, Ю.: Русинсько-русько-українсько-словенсько-польський словник лінґвістичних термінів. Русинська оброда, Пряшів 1994.
16. Український правопис, Видав. АН УРСР 1960.
17. Правила русской орфоґрафии и пунктуации. Москва 1987.
18. Орфоґрафический словарь русского языка. Изд. Русский язык, Москва 1987.
19. Орфоґрафічний словник. Радянська школа, Київ 1954.
20. Латта, В.: „Студії“. Наукові записки КСУТ, № 8 – 9, Пряшів 1979 – 81, с. 18 – 163.
21. Гарайда, І.: Граматика руського языка. Ужгород 1941.

ОБСЯГ

Вступне слово	4
I. РУСИНЬСКА ГРАФІКА	6
1. Письмо в русиньскім языку, русиньска азбука	6
2. Одношіня (корелация) міджі буквами і звуками	7
3. Означованя на писмі твердості і м'ягкості согласных	8
II. ОРФОГРАФІЯ (ПРАВОПИС) І ЇЙ ПРИНЦИПИ	10
III. ПРАВОПИС ГЛАСНЫХ І СОГЛАСНЫХ	12
1. Писаня гласной „ы”	12
2. Писаня гласной „і”	13
3. Писаня гласной „е”	17
4. Писаня гласной „о”	17
5. Писаня гласных „а”, „у”	18
6. Писаня йотованых букв „я”, „ю”, „є”	18
7. Писаня йотованой буквы „і”	18
8. Писаня йотованой буквы „ё”	19
9. Писаня м'ягких согласных	20
10. Писаня парных согласных	22
11. Писаня согласных в префіксах	23
12. Правопис найважніших суфіксів	23
13. Писаня согласной „в”	24
14. Писаня буквы „щ”	25
15. Здвоїня согласных	26
IV. ПИСАНЯ ЧУДЖОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (ПЕРЕВЗЯТЫХ СЛОВ І ЧУДЖІХ ВЛАСТНЫХ МЕН)	26
V. ПИСАНЯ СЛОВ ДОВЕДНА І ЧЕРЕЗ ДЕФІС	29
VI. РОЗДІЛЕННЯ СЛОВ	32
VII. ПИСАНЯ ВЕЛИКИХ БУКВ	33
1. Писаня властных мен	33
2. Великы буквы на зачатку речіня	38
3. Великы буквы в скороченых словах і значках	39
4. Великы буквы в поезії	40
5. Великы буквы як средство на звыразніня дакотрых слов, части слов або части языкового прояву	40
6. Великы буквы як знак уважіня	41
VIII. ПЕРЕПИС ДО ЛАТИНЬСКОЙ ГРАФІЧНОЙ СИСТЕМЫ	41
IX. МОРФОЛОГІЯ (ФОРМОТВОРІНЯ)	44
1. Части речі в скороченім схематичнім образі	44
2. Номінална морфологія	45
3. Склонёваня назывників	45
4. Придавнікы	53
5. Містоназывники (проніміна)	56
6. Чісловники (нумералії)	58

7. Часослово (бербум)	61
8. Присловники (адвербії)	88
9. Приназівники (препозіції)	91
10. Злучники (кон'юнкції)	94
11. Частки (партікулы)	97
12. Чутєслово (інтер'єкція)	99
X. СЛОВОТВОРІНЯ	100
1. Творіня слов суфіксами	101
2. Творіня слов префіксами	105
3. Префіксално-суфіксалне словотворіня	107
XI. ОСНОВЫ СІНТАКСІСУ	109
1. Типы речінь	109
2. Система членів речіня	111
3. Способы выражіня главных членів речіня	111
4. Предікатівна основа (РО)	115
XII. ПУНКТУАЦІЯ	116
Пунктуація і ей функції	116
Пунктуачны знаки	117
Поужыта література	126